

Naslov:

OBLIGACIONO PRAVO

Autor:

prof. dr Maida Bećirović - Alić

Recenzenti:

prof.dr Dijana Marković-Bajlović

prof.dr Fuad Purišević

doc.dr Tanja Varađanin

Izdavač:

Univerzitet u Novom Pazaru

Dimitrija Tucovića bb

Za izdavača:

prof. dr Suad Bećirović

Dizajn korica, prelom teksta i tehnička obrada:

Silma Šaćirović Alić

Štampa:

Štampa 3D+

Tiraž:

100

ISBN: 978-86-83074-06-8

Objavljivanje ovog udžbenika odobrio Senat Univerziteta u Novom Pazaru na sednici održanoj 23.04.2025. godine, odlukom broj 479/25/VII-1

Prof. dr Maida Bećirović - Alić

OBLIGACIONO PRAVO

Novi Pazar, 2025.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	10
1. OBLIGACIONO PRAVO	11
1.1. Pojam obligacionog prava	11
1.2. Predmet obligacionog prava	12
1.3. Izvori obligacionog prava	13
1.4. Načela obligacionog prava	15
2. OBLIGACIJA I OBLIGACIONI ODNOS	24
2.1. Pojam obligacije	24
2.1.1. Obligacija, tražbina i dug	25
2.2. Vrste obaveza	26
2.3. Obligacioni odnos – pojam i karakteristike	29
2.4. Subjekti obligacionih odnosa	33
2.5. Izvori obligacionih odnosa	35
3. UGOVOR	39
3.1. Pojam i značaj ugovora	39
3.1.1. Princip slobode ugovaranja	41
3.1.2. Ograničenja slobode ugovaranja	42
3.2. Uslovi nastanka ugovora	44
3.2.1. Saglasnost volja	46
3.2.2. Poslovna sposobnost ugovornica	47

3.2.3. Predmet ugovora	50
3.2.4. Osnov ugovora	53
3.2.5. Forma ugovora	56
3.3. Vrste ugovora	59
3.4. Faze nastanka ugovora	64
3.4.1. Pregovori	65
3.4.2. Predugovorna odgovornost (culpa in contrahendo)	66
3.4.3. Ponuda i prihvatanje ponude	67
3.5. Pravna dejstva ugovora	71
3.5.1. Odgovornost za pravne i materijalne nedostatke stvari	72
3.6. Izvršenje i prestanak ugovora	75
3.7. Poništenje ugovora	80
3.7.1. Ništavi ugovori	81
3.7.2. Rušljivi ugovori	82
3.7.3. Razlika između ništavih i rušljivih ugovora	83
4. PROUZROKOVANJE ŠTETE KAO	86
IZVOR OBLIGACIONOG ODNOSA	86
4.1. Pojam i vrste štete	86
4.2. Naknada materijalne štete	87
4.2.1. Problem naknade staro za novo	88
4.3. Naknada nematerijalne štete	89
4.4. Posebni slučajevi naknade štete	91
4.4.1. Odgovornost za štetu izazvanu opasnom stvari ili opasnom delatnošću	91
4.4.1.2. Odgovornost za štetu koju je izazvala opasna životinja	91

4.4.1.3. Odgovornost za štetu koju je izazvala građevina	92
4.4.1.4. Odgovornost za štetu izazvanu padom, bacanjem ili prosipanjem nečeg iz prostorije	92
4.4.2. Odgovornost za štetu koju uzrokuje stvar sa nedostatkom	92
4.4.3. Odgovornost u slučaju udesa izazvanog motornim vozilom u pokretu	92
4.4.4. Odgovornost organizatora priredbi	93
4.4.5. Odgovornost za štetu izazvanu terorističkim aktima, javnim demonstracijama i manifestacijama	93
4.5. Naknada štete zbog prikraćivanja prava ličnosti	93
4.6. Utvrđivanje štete	96
4.6.1. Uzročna veza između štetne radnje i posledice	98
4.6.2. Krivica kao osnov odgovornosti	98
4.6.3. Protivpravnost štetne radnje	99
4.6.4. Odgovornost	100
4.6.4.1. Krivična i građanska odgovornost	100
4.6.4.2. Odgovornost za drugog	102
4.6.4.3. Okolnosti koje isključuju ili ograničavaju odgovornost za štetnu radnju	103
5.1. Elementi neosnovanog obogaćenja	106
5.2. Oblici neosnovanog obogaćenja	108
5.3. Pravna zaštita kod neosnovanog obogaćenja	110
6. POSLOVODSTVO BEZ NALOGA ILI NEZVANO VRŠENJE TUĐIH POSLOVA	113
6.1. Elementi posloводства bez naloga	114
6.2. Pravne posledice nezvanog vršenja tuđih poslova	116

6.3. Nedozvoljeno nezvano vršenje tuđih poslova	118
7. JEDNOSTRANE IZJAVE VOLJE	121
7.1. Vrste jednostranih izjava volje	122
7.2. Javno obećanje nagrade	123
7.2.1. Elementi javnog obećanja nagrade	123
7.2.2. Pravna priroda javnog obećanja nagrade	125
7.3. Hartije od vrednosti	126
7.3.1. Obavezni elementi hartija od vrednosti	127
7.3.2. Pravna priroda hartija od vrednosti na donosioca	128
7.4. Legitimacioni papiri i legitimacioni znaci	129
8. PRESTANAK OBLIGACIJA	131
8.1. Ispunjenje obaveze	132
8.1.1. Subjekti ispunjenja	133
8.1.2. Docnja	135
8.2. Novacija	136
8.3. Kompenzacija (prebijanje dugova)	138
8.4. Nemogućnost ispunjenja obaveze	139
8.5. Oprost duga	141
8.6. Sjedinjenje ili konfuzija	142
8.7. Zastarelost	142
8.8. Prekluzija	144
8. 9. Otkaz ugovora	146
9. SOLIDARNE OBLIGACIJE	147
9.1. Solidarnost dužnika	148
9.2. Solidarnost poverilaca	150

10. PROMENA POVERIOCA ILI DUŽNIKA	151
10.1. Ustupanje potraživanja ugovorom – cesija	151
10.1.1. Predmet ustupanja	152
10.1.2. Dejstva ustupanja	153
10.1.3. Vrste ustupanja potraživanja	153
10.2. Promena dužnika	155
10.2.1. Preuzimanje duga	155
10.2.2. Pristupanje tuđem dugu	156
10.3. Uput ili asignacija	157
11. OBEZBEĐENJE ISPUNJENJA OBAVEZA	158
11.1. Lična sredstva obezbeđenja	159
11.1.1. Ugovorna kazna	159
11.1.2. Jemstvo	162
11.1.2.1. Dejstva jemstva	163
11.1.2.2. Gašenje jemstva	164
11.1.2.3. Posebne vrste jemstva	165
11.1.3. Odustanica	167
11.2. Stvarna sredstva obezbeđenja	168
11.2.1. Kapara	168
11.2.2. Kaucija	169
12. OBLIGACIONO PRAVO U DIGITALNOM DOBU	170
12.1. Pravni aspekti elektronske trgovine	171
12.2. Elektronski ugovori i digitalni potpis	174
12.2.1. Elektronski ugovori	174
12.2.2. Digitalni potpis i njegova pravna snaga	176
12.3. Blockchain i smart ugovori – pravni aspekti i	

primena u obligacionom pravu	178
12.3.1. Blockchain tehnologija kao osnova digitalnih transakcija	179
12.3.2. Smart ugovori – definicija i pravni okvir	181
12.4. Razlike između smart ugovora i elektronskih ugovora	183
13. POSEBNI UGOVORI U OBLIGACIONOM PRAVU	186
13.1. Ugovor o prodaji	187
13.2. Ugovor o zakupu	189
13.3. Ugovor o zajmu	191
13.4. Ugovor o delu	193
13.5. Ugovor o doživotnom izdržavanju	196
13.6. Ugovor o osiguranju	198
13.7. Ugovor o poklonu	201
13.8. Ugovor o kreditu	203
13.9. Ugovor o prevozu	205
13.10. Ugovor o licenci	208
13.11 Ugovor o nalogu	209
13.12. Ugovor o punomoćstvu	212
LITERATURA	216

PREDGOVOR

Udžbenik **Obligaciono pravo** namenjen je studentima prava kako bi im omogućio sistematsko i temeljno razumevanje ključnih instituta ove oblasti. Prilikom izrade ovog dela, autor je bio vođen željom da studentima približi materiju obligacionog prava na jasan, koncizan i pristupačan način, čineći je ne samo razumljivom već i zanimljivom za učenje. Cilj udžbenika nije samo da pruži osnovna teoretska znanja, već i da podstakne studente na dublje istraživanje i analitičko promišljanje obligacionih odnosa, njihovog značaja i primene u pravnom sistemu.

Udžbenik obuhvata **opšti deo obligacionog prava**, koji se odnosi na opšta pravila i principe obligacionih odnosa, i **posebni deo**, koji detaljno obrađuje pojedinačne ugovore. Struktura knjige osmišljena je tako da prati logičan tok obligacionopravnih instituta, omogućavajući studentima da postepeno grade svoje razumevanje od osnovnih pojmova do složenijih pravnih instituta.

Prvi deo udžbenika posvećen je definisanju obligacionog prava, njegovom predmetu i temeljnim načelima. Drugi deo obrađuje obligaciju i obligacioni odnos, uključujući vrste obaveza, subjekte i izvore obligacionih odnosa. Treći deo se bavi ugovorima, njihovim elementima, vrstama i fazama nastanka, dok četvrti deo analizira odgovornost za prouzrokovanje štete. U petom delu obrađuje se institut neosnovanog obogaćenja, šesti deo posvećen je poslovodstvu bez naloga, dok se sedmi deo bavi jednostranim izjavama volje. Osmi deo razmatra načine prestanka obligacija, deveti deo solidarnost u obligacionim odnosima, a deseti promenu poverioca i dužnika. Jedanaesti deo posvećen je obezbeđenju izvršenja obaveza, dok dvanaesti deo donosi analizu obligacionog prava u digitalnom dobu. Na kraju, trinaesti deo obuhvata posebne ugovore obligacionog prava, poput ugovora o prodaji, zakupu, zajmu, delu, osiguranju, kreditu i drugih značajnih ugovornih odnosa.

U udžbeniku su detaljno obrađeni relevantni domaći propisi, kao i međunarodni pravni okviri i savremeni pravni izazovi. Posebna pažnja posvećena je praktičnim primerima kako bi studenti mogli bolje razumeti primenu obligacionopravnih instituta u konkretnim slučajevima.

Autor

1. OBLIGACIONO PRAVO

1.1. Pojam obligacionog prava

Obligaciono pravo je grana građanskog prava koja uređuje pravne odnose između određenih lica koja su jedno drugom obavezana na određena ponašanja. Njegov značaj se ogleda u regulisanju pravnog prometa, zaštiti prava i interesa učesnika i ostvarivanju pravne sigurnosti.

Obligaciono pravo je pretežno pravo prometa roba i usluga, koje se ne bavi stečenim vrednostima ili već stvorenim pravnim stanjima, već stvaranjem i promenom takvih stanja. Izraz “obligaciono pravo” ima dvojako značenje, prvo se odnosi na skup pravnih normi koje regulišu obligacione odnose, a drugo označava granu građanskopravne nauke koja izučava obligacione odnose i norme što te odnose regulišu (Radišić, 2016). Obligatorni odnosi predstavljaju osnov ekonomskog prometa, jer omogućavaju cirkulaciju dobara i usluga, kao i zaštitu imovinskih interesa stranaka. Pored toga, obligaciono pravo igra ključnu ulogu u očuvanju pravne stabilnosti i predvidljivosti.

Obligaciono pravo je deo privatnog prava, tačnije građanskog prava, koje se bavi imovinskim odnosima među jednakim subjektima. Ono je usko povezano sa stvarnim pravom, naslednim pravom i porodičnim pravom, ali se razlikuje po tome što reguliše obligacije koje proizlaze iz pravnih poslova i drugih izvora. Dok stvarno pravo uređuje odnose između lica povodom stvari, i kao apsolutno pravo *erga omnes* deluje prema svima, obligaciono pravo reguliše pravne odnose između lica u vezi sa određenom činidbom i kao relativno pravo *inter partes* deluje prema tačno određenim licima. Obligatorni odnosi često imaju refleksiju na stvarnopravne odnose, naročito kroz ugovore poput kupoprodaje ili zakupa.

Obligaciono pravo uređuje pravne odnose između subjekata na osnovu obaveze ispunjenja određene činidbe. Ono reguliše način nastanka, sadržaj, izvršenje i prestanak obligacija, kao i pravne posledice njihovog neizvršenja.

U osnovi obligacionih odnosa nalazi se pravni odnos između poverioca i dužnika, pri čemu je poverilac ovlašćen da zahteva ispunjenje obaveze, dok je dužnik dužan da tu obavezu ispuni (Radišić, 2016).

1.2. Predmet obligacionog prava

Predmet obligacionog prava čine **obligacije**, odnosno pravni odnosi između poverioca i dužnika u kojima jedna strana ima pravo da zahteva određenu činidbu, dok druga strana ima obavezu da tu činidbu izvrši. Ove obaveze mogu nastati iz različitih izvora, kao što su ugovori, delikti, neosnovano obogaćenje i drugi pravni instituti koji regulišu međusobne odnose subjekata u pravnom prometu.

Obligaciono pravo se prvenstveno odnosi na ugovorne obligacije, koje nastaju na osnovu saglasnosti volja ugovornih strana, pri čemu se regulišu njihova međusobna prava i obaveze. Ove obligacije su od ključnog značaja za pravnu sigurnost u privrednim i građanskim transakcijama, jer omogućavaju strankama da unapred definišu uslove svojih pravnih odnosa.

Pored ugovornih obligacija, predmet obligacionog prava su i vanugovorne obligacije, koje nastaju nezavisno od volje stranaka, a proističu iz pravnih situacija u kojima se mora uspostaviti pravičnost i pravna sigurnost. U ovu grupu spadaju obaveze naknade štete, koje proizilaze iz deliktne odgovornosti, obaveze proistekle iz neosnovanog obogaćenja, kada jedno lice stiče korist na račun drugog bez pravnog osnova, poslovodstvo bez naloga, jednostrane izjave volje i drugi izvori obligacija.

Obligaciono pravo reguliše i različite mehanizme obezbeđenja ispunjenja obaveza, kao što su jemstvo, zaloga i ugovorna kazna, koji omogućavaju efikasnije izvršenje obligacionih odnosa i smanjuju rizike neispunjenja obaveza. Takođe, predmet ove grane prava su i pravila o prestanku obligacija, uključujući ispunjenje obaveza, kompenzaciju, oprost duga i zastarelost.

Obligaciono pravo, kroz svoja pravila i institute, obuhvata širok spektar odnosa koji se primenjuju u svakodnevnom pravnom prometu, osiguravajući ravnotežu između prava i obaveza učesnika, zaštitu legitimnih interesa i pravnu sigurnost svih subjekata u obligacionim odnosima.

1.3. Izvori obligacionog prava

Izvori obligacionog prava su pravna pravila i principi koji uređuju obligacione odnose, oni čine pravni okvir koji osigurava stabilnost i doslednost u obligacionim odnosima.

Zakon o obligacionim odnosima predstavlja osnovni izvor prava, dok međunarodni ugovori, sudska praksa i pravna nauka imaju ključnu ulogu u razvoju i primeni obligacionih normi. Razumevanje ovih izvora je neophodno za pravilnu primenu pravnih pravila u domaćem i međunarodnom pravnom prometu.

- **Zakon o obligacionim odnosima**

Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije predstavlja osnovni najvažniji izvor obligacionog prava. Njemu je prethodio Zakon o obligacionim odnosima SFRJ iz 1978. godine, koji je predstavljao jedinstvenu kodifikaciju obligacionog prava na teritoriji bivše Jugoslavije. Ovaj zakon bio je inspirisan Opštim imovinskim zakonikom za Knjaževinu Srbiju iz 1844. godine, koji je preuzeo određena pravna rešenja iz austrijskog Građanskog zakonika (ABGB), ali i kasnijim razvojem obligacionog prava kroz praksu i pravnu nauku. Nakon raspada SFRJ, Srbija je zadržala jugoslovenski ZOO uz određene izmene i dopune, prilagođavajući ga novim privrednim i pravnim uslovima, njegovi osnovni principi i pravna rešenja i dalje su zasnovani na jugoslovenskom modelu, koji je imao snažan uticaj i na druge pravne sisteme u regionu.

Njegova primena je **univerzalna**, jer se odnosi na sve subjekte pravnog prometa, uključujući fizička i pravna lica, državne organe i međunarodne pravne subjekte kada deluju u okviru domaće jurisdikcije. Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije zasniva se na temeljnim načelima koja obezbeđuju pravičnu i doslednu primenu pravnih normi u obligacionim odnosima. Načelo autonomije volje omogućava ugovornim stranama da slobodno uređuju svoje odnose, osim kada zakon propisuje obavezna pravila. Savesnost i poštenje predstavljaju osnovu za tumačenje i izvršenje obaveza, čime se sprečava zloupotreba prava i štite slabije strane u ugovornim odnosima. Načelo ekvivalencije činidbi osigurava da obaveze ugovornih strana budu uzajamno uravnotežene, dok zabrana zloupotrebe prava sprečava nesavesno korišćenje ugovorenih prava na štetu druge strane.

Dispozitivnost pravnih normi omogućava fleksibilnost, jer ugovorne strane mogu slobodno ugovarati odstupanja od zakonskih pravila, osim u slučajevima kada zakon nalaže imperativne norme.

Ova načela osiguravaju pravnu sigurnost, predvidivost i efikasnost u ugovornim i vanugovornim obligacijama, doprinoseći stabilnosti pravnog sistema i zaštiti svih učesnika u obligacionim odnosima. stabilnost pravnog prometa i sigurnost ugovornih strana.

- **Međunarodni ugovori**

Pored nacionalnih propisa, obligaciono pravo je regulisano i međunarodnim ugovorima. Srbija je potpisnica brojnih međunarodnih konvencija koje regulišu obligacione odnose, posebno u oblasti trgovinskog prava i ugovornog prava. Među najvažnijim međunarodnim izvorima su:

- **Pravila evropskog ugovornog prava** (*Principles of European Contract Law - PECL*), koja sadrže smernice za harmonizaciju ugovornog prava unutar Evropske unije.
- **Bečka konvencija o međunarodnoj prodaji robe** (*Convention on International Sale of Goods - CISG*), koja reguliše ugovore o međunarodnoj prodaji robe.
- **UNIDROIT Principi međunarodnih trgovačkih ugovora** (*UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*), koja nude fleksibilne pravne okvire za ugovore između subjekata iz različitih pravnih sistema.

Ovi međunarodni izvori obezbeđuju pravnu sigurnost u prekograničnim transakcijama i usklađuju nacionalna pravila sa globalnim standardima. Ugovorne strane često se u međunarodnim ugovorima pozivaju na odredbe ovih konvencija i pravila kako bi obezbedile predvidljivost i efikasnost poslovanja.

- **Sudska praksa**

Sudska praksa igra ključnu ulogu u tumačenju i primeni obligacionih normi. Iako formalno ne predstavlja izvor prava u kontinentalnom pravnom sistemu, kako navodi Radišić *sudovi nisu ovlašćeni da stvaraju pravo, nego da ga primenjuju*. Sudske odluke, naročito one koje donosi **Vrhovni sud**, često služe kao vodič nižim sudovima u rešavanju sporova (Morait, 1997).

Sudovi u svojim odlukama primenjuju načela obligacionog prava u konkretnim slučajevima, pri čemu često rešavaju pravna pitanja koja zakon ne predviđa eksplicitno.

Na primer, u sporovima koji se odnose na tumačenje ugovornih odredbi, sudovi primenjuju **načelo savesnosti i poštenja**, analizirajući nameru ugovornih strana i opšti kontekst ugovora.

- *Pravna nauka*

Pravna nauka (doktrina) je značajan, iako indirektan izvor obligacionog prava. Ona obuhvata **analizu, sistematizaciju i naučnu kritiku pravnih normi**, pružajući teorijski okvir za razumevanje obligacionih odnosa i predlažući reforme radi unapređenja zakonodavstva (Božić, 2023). Radovi istaknutih pravnih stručnjaka, komentari Zakona o obligacionim odnosima, monografije i naučni članci često se koriste u sudskoj praksi i zakonodavnom procesu. Doktrina ima poseban značaj u procesu donošenja novih zakona i njihovog tumačenja u praksi. Na primer, pravna nauka igra ključnu ulogu u interpretaciji ugovornih klauzula, instituta neosnovanog obogaćenja i odgovornosti za štetu.

1.4. Načela obligacionog prava

Načela obligacionog prava predstavljaju osnovne pravne postulate koji osiguravaju pravičnost, sigurnost i efikasnost u obligacionim odnosima. Ova načela prožimaju celokupno obligaciono pravo i služe kao vodič za tumačenje i primenu njegovih normi. Njihova primena omogućava usklađivanje prava i obaveza ugovornih strana, sprečava pravnu nesigurnost i obezbeđuje ravnotežu interesa u obligacionim odnosima.

Načelo autonomije volje

Načelo autonomije volje predstavlja osnovni postulat obligacionog prava koji omogućava ugovornim stranama da slobodno oblikuju svoje pravne odnose u skladu sa sopstvenim interesima, sve dok se time ne narušavaju prisilne norme, javni poredak ili dobri običaji. Ovo načelo omogućava fleksibilnost u ugovornom pravu, jer se dispozitivne norme zakona primenjuju samo ako ugovorne strane nisu drugačije ugovorile.

Autonomija volje ogleda se u slobodi ugovaranja, mogućnosti određivanja sadržaja i uslova ugovora, kao i u mogućnosti izbora ugovornog prava u međunarodnim obligacionim odnosima.

Iako zakon propisuje određene obavezne norme, poput pravila o zaštiti potrošača ili zabrane nepoštenih ugovornih klauzula, suština ovog načela leži u tome da pravni subjekti imaju mogućnost da samostalno kreiraju obligacione odnose, prilagođavajući ih svojim potrebama i interesima. Ugovorna sloboda doprinosi pravnoj sigurnosti i predvidivosti u poslovnim transakcijama, čime omogućava efikasno funkcionisanje obligacionog prava i privrednog prometa u celini.

Prema ovom načelu, strane mogu samostalno ugovoriti pravila koja će se primenjivati na njihov ugovorni odnos, određujući sadržaj, obim i način izvršenja obaveza. Ipak, autonomija volje nije apsolutna, već je ograničena određenim pravnim principima koji štite javni interes i pravnu sigurnost.

Antić ističe da se u savremenom obligacionom pravu sve više govori o načelu privatne autonomije, čime se naglašava ne samo sloboda ugovaranja, već i širi koncept individualne pravne sposobnosti da se samostalno uređuju pravni odnosi. Ovaj pojam dodatno ukazuje na to da autonomija volje nije ograničena samo na ugovorne odnose, već obuhvata i druga pravna delovanja, kao što su jednostrane izjave volje i raspolaganja pravima u okviru obligacionih odnosa. Iako autonomija volje pruža ugovornim stranama široku slobodu u određivanju uslova ugovora, ona nije neograničena. Imperativne norme postavljaju granice ugovorne slobode, jer se radi o pravilima koja se ne mogu menjati voljom ugovornih strana.

Ova pravila štite osnovne društvene i ekonomske interese, poput zabrane ugovaranja kamate iznad zakonom dozvoljenog maksimuma ili obaveze pridržavanja propisanih formi kod određenih ugovora. Pored toga, ugovorne strane ne mogu ugovarati odnose koji su u suprotnosti sa javnim poretком, što znači da ugovorne odredbe ne smeju ugrožavati osnovne pravne i moralne vrednosti društva. Na primer, ugovor kojim bi se neko odrekao prava na pravnu zaštitu ili bi se ugovarala činidba koja je protivna zakonu bio bi ništav.

Ograničenje autonomije volje postoji i u odnosu na dobre običaje, koji predstavljaju pravila etičkog i poslovnog ponašanja prihvaćena u određenoj sredini.

Ako je ugovorna odredba suprotna dobrim običajima, može biti proglašena ništavom, čak i ako nije izričito zabranjena zakonom. Na primer, ugovaranje nerealno visokih kaznenih kamata koje bi dovele do finansijskog iscrpljivanja dužnika moglo bi se smatrati protivnim dobrim običajima. Načelo autonomije volje takođe mora biti usklađeno sa zabranom zloupotrebe prava.

To znači da ugovorne strane ne smeju koristiti ugovornu slobodu na način koji bi drugoj strani naneo nesrazmernu štetu ili bi za cilj imao isključivo nanošenje štete bez pravno opravdanog interesa.

Na primer, ako poverilac odbija da primi uredno ponuđeno ispunjenje obaveze kako bi ostvario pravo na ugovornu kaznu, takvo postupanje bi predstavljalo zloupotrebu prava.

Načelo autonomije volje, shvaćeno kroz koncept privatne autonomije, ostaje jedno od ključnih načela obligacionog prava, ali se u savremenim pravnim sistemima sve više usklađuje sa mehanizmima zaštite slabijih ugovornih strana, javnog interesa i pravne sigurnosti. Time se postiže ravnoteža između individualne slobode ugovaranja i društvene kontrole pravnih odnosa, čime se osigurava pravičnost i efikasnost obligacionih odnosa.

Načelo savesnosti i poštenja

Načelo savesnosti i poštenja pored načela autonomije volje jeste jedno je od temeljnih načela obligacionog prava i ima imperativan karakter, što znači da se na njega ne može uticati voljom ugovornih strana, niti se može isključiti ugovorom. Njegova svrha je da obezbedi pravičnost u obligacionim odnosima i spreči nesavesno postupanje, bilo da se radi o fazi pregovaranja, zaključenja, izvršenja ili prestanka ugovora. Ovo načelo prožima celokupan pravni odnos između ugovornih strana i utiče na tumačenje ugovornih klauzula, sudske odluke i pravila obligacionog prava uopšte. Njegova uloga je posebno značajna u situacijama kada bi stroga primena formalnih pravila dovela do nepravinih posledica.

Iako obligaciono pravo počiva na načelu autonomije volje, savesnost i poštenje deluju kao njegova protivteža, ograničavajući mogućnost ugovaranja odredbi koje bi bile u suprotnosti sa dobrim običajima, javnim poretkom ili koje bi nesrazmerno favorizovale jednu ugovornu stranu na štetu druge. Autonomija volje podrazumeva slobodu ugovaranja, ali se ta sloboda ne može koristiti za postizanje nepoštenih ciljeva, zloupotrebu pravne forme ili nanošenje štete drugoj strani.

U tom smislu, načelo savesnosti i poštenja uspostavlja ravnotežu između ugovornih prava i obaveza i osigurava da se ugovorne odredbe ne primenjuju rigidno, već na način koji poštuje suštinske principe pravičnosti (Antić, 2012).

Dužnost pridržavanja ovog načela nije ograničena samo na fazu izvršenja ugovora, već obuhvata i pregovore koji mu prethode, sam čin zaključenja ugovora, kao i postupke u vezi sa njegovim prestankom. Ugovorne strane su obavezne da prilikom pregovaranja postupaju savesno, što znači da ne smeju namerno dovoditi drugu stranu u zabludu, prikrivati bitne informacije ili započinjati pregovore bez stvarne namere da ugovor bude zaključen. Ako jedna strana prekrši ovu obavezu, može biti odgovorna za štetu prouzrokovanu drugoj strani.

Nakon zaključenja ugovora, savesnost i poštenje nalažu da se ugovorne obaveze izvršavaju na način koji ne dovodi do zloupotrebe prava, odnosno da nijedna ugovorna strana ne koristi formalna pravila kako bi nesrazmerno oštetila ili ugrozila drugu stranu. Takođe, u slučaju spora ili raskida ugovora, ugovorne strane su dužne da postupaju u skladu sa principima lojalnosti i pravičnosti, kako bi se izbegle zloupotrebe pravne pozicije ili nanošenje neopravdane štete drugoj strani.

Načelo savesnosti i poštenja obavezuje ne samo ugovorne strane, već i treća lica koja učestvuju u izvršenju ugovora, poput jemaca, zastupnika ili posrednika. Takođe, sudovi i arbitražne institucije prilikom rešavanja sporova moraju ovo načelo uzimati u obzir, naročito kada tumače ugovorne odredbe ili odlučuju o pravima i obavezama ugovornih strana. U tom smislu, savesnost i poštenje predstavljaju kriterijum koji omogućava sudovima da spreče eventualne zloupotrebe formalnih pravila i da obezbede pravično rešenje spora.

U praksi se ovo načelo ogleda kroz različite situacije u kojima ugovorne strane imaju obavezu da postupaju savesno i pošteno. Na primer, ako jedna strana namerno prekine pregovore nakon što je drugoj strani stvorila opravdana očekivanja da će ugovor biti zaključen, može biti odgovorna za štetu koju je time prouzrokovala. Takođe, ako ugovorna strana formalno ispunjava svoje obaveze, ali na način koji očigledno dovodi drugu stranu u nepovoljan položaj, takvo postupanje može biti ocenjene kao nesavesno. Isto tako, ako poverilac odbije da primi ispunjenje obaveze u cilju sprečavanja dužnika da ispuni svoju obavezu, kako bi zatim naplatio ugovornu kaznu, takvo ponašanje može biti okarakterisano kao zloupotreba prava, što je direktno suprotno načelu savesnosti i poštenja.

Načelo savesnosti i poštenja predstavlja ključni element obligacionog prava, jer osigurava da pravni odnosi budu zasnovani na principima pravednosti, poverenja i uzajamnog poštovanja. Njegova primena obezbeđuje pravnu sigurnost, smanjuje mogućnost zloupotrebe ugovornih prava i štiti slabiju stranu u obligacionim odnosima. Upravo zato se ovo načelo smatra osnovnim korektivnim mehanizmom obligacionog prava, koji omogućava njegovu prilagodljivost realnim životnim okolnostima i obezbeđuje efikasno ostvarivanje prava i obaveza ugovornih strana.

Načelo zabrane zloupotrebe prava

Načelo zabrane zloupotrebe prava sprečava nesavesno i nepošteno ostvarivanje subjektivnih prava na način koji bi ugrozio ili naneo štetu drugoj strani. Iako svako lice ima pravo da ostvaruje svoja zakonska i ugovorna prava, to pravo nije apsolutno i ne može se koristiti suprotno njegovoj društvenoj svrsi.

Načelo zabrane zloupotrebe prava uspostavlja ravnotežu između individualne pravne autonomije i zaštite legitimnih interesa druge strane, čime se obezbeđuje pravičnost i pravna sigurnost u obligacionim odnosima.

Ovo načelo se primenjuje u svim fazama obligacionog odnosa – od njegovog nastanka, preko izvršenja ugovornih i drugih obaveza, pa sve do prestanka odnosa i rešavanja eventualnih sporova. Njegova primena je naročito značajna u slučajevima kada se ugovorne strane pozivaju na formalna pravila kako bi ostvarile nepoštenu korist ili nanijele nesrazmernu štetu drugoj strani. Sudovi i arbitražne institucije su ovlašćeni da prepoznaju i sankcionišu zloupotrebu prava, čak i kada nije eksplicitno regulisana ugovorom ili zakonom, čime se osigurava pravična primena obligacionih normi.

Zloupotreba prava može se manifestovati u različitim oblicima. Prvi oblik predstavlja **ostvarivanje prava suprotno njegovoj svrsi**, kada se pravo koristi isključivo da bi se drugoj strani nanela šteta, a ne da bi se ostvario legitimni interes. Drugi oblik je **realizacija prava na način koji je u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja**, pri čemu jedna strana koristi pravne norme kako bi neosnovano stekla korist ili onemogućila ostvarenje prava druge strane. Treći oblik odnosi se na **nesrazmernu štetu**, kada izvršenje određenog prava dovodi do neproporcionalne povrede interesa druge strane, pri čemu bi striktna primena pravila bila u suprotnosti sa temeljnim principima pravičnosti.

Načelo zabrane zloupotrebe prava ima široku primenu u pravnoj praksi. Jedan od tipičnih primera jeste situacija u kojoj poverilac namerno odbija da primi ispunjenje obaveze od dužnika, svesno izazivajući kašnjenje kako bi naplatio ugovornu kaznu ili dodatne kamate. Takođe, zloupotreba prava može se javiti u slučaju kada zakupodavac neopravdano uskraćuje zakupcu pravo na produženje ugovora, koristeći formalne nedostatke u dokumentaciji iako zakupac redovno izmiruje svoje obaveze. Još jedan primer može biti uvođenje neproporcionalno visokih kaznenih kamata ili drugih nepovoljnih uslova u ugovore o kreditu, gde poverilac koristi svoju pravnu i ekonomsku nadmoć kako bi obezbedio nesrazmernu korist.

Načelo zabrane zloupotrebe prava doprinosi zaštiti slabijih ugovornih strana i uspostavljanju ravnoteže između prava i obaveza u obligacionim odnosima. Njegova primena omogućava sudovima i drugim pravnim instancama da spreče nepošteno i nesavesno ostvarivanje subjektivnih prava i osiguraju pravičnost u obligacionim odnosima. Time se obezbeđuje ne samo zaštita pojedinačnih ugovornih strana, već i stabilnost celokupnog pravnog poretka, jer se sprečavaju pravne nesigurnosti i eventualne zloupotrebe ugovorne moći.

Načelo ravnopravnosti učesnika u obligacionom odnosu

Načelo ravnopravnosti učesnika u obligacionom odnosu proizlazi iz opšteg pravnog principa jednakosti svih pravnih subjekata. Suština ovog načela ogleda se u tome da ni jedna ugovorna strana ne sme biti u neravnopravnom položaju u odnosu na drugu stranu, niti sme imati privilegovan status u obligacionom odnosu, osim ako zakon ne propisuje drugačije u cilju zaštite slabije strane. Njegova primena osigurava da prava i obaveze ugovornih strana budu izbalansirane, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i pravičnost u obligacionim odnosima.

Ovo načelo naročito dolazi do izražaja u dvostrano obaveznim ugovorima, gde obe strane preuzimaju obaveze i ostvaruju prava. Ravnopravnost ne znači da su prava i obaveze nužno identične po svom obimu i sadržaju, već da postoji pravična raspodela rizika i koristi među ugovornim stranama. Ugovorne strane moraju imati jednaku mogućnost da utiču na ugovorne odredbe, bez nametanja jednostranih i nerazmernih uslova koji bi mogli dovesti do zloupotrebe dominantnog položaja jedne strane. Iako načelo ravnopravnosti podrazumeva da su sve strane u obligacionom odnosu formalno jednako tretirane, u praksi često postoje razlike u ekonomskoj i pregovaračkoj moći između ugovornih strana.

Zbog toga pravni sistem u određenim situacijama predviđa **zaštitu slabije strane** u ugovornom odnosu. To se naročito odnosi na ugovore između potrošača i trgovaca, ugovore o radu, ugovore o osiguranju i slične pravne odnose u kojima jedna strana ima znatno slabiji pregovarački položaj. U takvim situacijama zakon često propisuje **imperativne norme** koje sprečavaju mogućnost narušavanja ravnopravnosti i štite slabiju ugovornu stranu od nepovoljnih ugovornih klauzula.

U sudskoj praksi, načelo ravnopravnosti posebno se primenjuje u situacijama kada jedna strana pokušava da nametne nepravične ili nesrazmerne ugovorne obaveze drugoj strani. Na primer, ako banka u ugovoru o kreditu ugovori jednostrano pravo da menja kamatnu stopu bez saglasnosti dužnika, sud može oceniti takvu odredbu kao nepravičnu i suprotnu načelu ravnopravnosti učesnika u obligacionom odnosu. Takođe, u slučaju kada zakupodavac postavlja nejednake uslove za različite zakupce u istim okolnostima, može se smatrati da je došlo do povrede ovog načela.

Načelo zabrane prouzrokovanja štete

Načelo zabrane prouzrokovanja štete deo je šireg pravnog koncepta prema kojem niko ne sme koristiti svoja prava ili postupati na način koji bi drugom licu naneo štetu. Ovo načelo prožima čitav obligacioni sistem i ima posebnu primenu u deliktnoj odgovornosti, gde se postavlja kao osnovna pretpostavka za nastanak obaveze naknade štete. Njegov značaj se ogleda u sprečavanju nesavesnog i neodgovornog postupanja u pravnim i poslovnim odnosima, čime se osigurava stabilnost obligacionih odnosa i zaštita legitimnih interesa svih učesnika u pravnom prometu.

Suština ovog načela ogleda se u obavezi svakog pravnog i fizičkog lica da prilikom svog delovanja vodi računa da ne nanese štetu drugome, bilo da se radi o imovinskoj ili neimovinskoj šteti. Obaveza se odnosi kako na namerno prouzrokovanje štete, tako i na situacije u kojima šteta nastaje iz nehata ili krajnje nepažnje. U tom smislu, odgovornost za štetu može nastati iz **deliktne odnosa**, kada neko povredi pravno zaštićeni interes drugog lica, ili iz **ugovorne odgovornosti**, kada strana u ugovornom odnosu ne ispuní obavezu ili postupi protivno dogovorenim uslovima na način koji drugoj strani uzrokuje štetu.

Iako obligaciono pravo omogućava široku slobodu ugovaranja, načelo zabrane prouzrokovanja štete deluje kao **ograničenje autonomije volje**, jer onemogućava ugovornim stranama da ugovore odredbe koje bi im omogućile da nanesu štetu drugoj strani bez posledica. Takođe, u deliktnoj odgovornosti, ovo načelo se ispoljava kroz obavezu svakog lica da se uzdrži od radnji koje bi mogle ugroziti imovinu, život, telo ili druga prava drugih subjekata.

U sudskoj praksi, primena ovog načela posebno dolazi do izražaja u predmetima koji se odnose na **odgovornost za štetu**, bilo da se radi o odgovornosti za nesavesno poslovanje, nepažnju u saobraćaju, povrede ugovornih obaveza ili povrede prava potrošača. Na primer, ako neko svojim nemarom izazove požar u zgradi i time ošteti imovinu drugih stanara, biće obavezan da nadoknadi prouzrokovanu štetu. Takođe, ako proizvođač plasira na tržište nebezbedan proizvod koji izazove povrede kod korisnika, biće odgovoran na osnovu ovog načela, bez obzira na postojanje ugovornog odnosa sa oštećenim licem.

Načelo jednake vrednosti davanja

Načelo jednake vrednosti davanja predstavlja jedan od osnovnih principa obligacionog prava, koji obezbeđuje pravičnost i ravnotežu u ugovornim odnosima. Suština ovog načela ogleda se u tome da obaveze ugovornih strana treba da budu uzajamno srazmerne, odnosno da nijedna strana ne sme biti dovedena u neravnopravan položaj kroz nesrazmerno opterećenje obavezama u odnosu na vrednost protivčinidbe koju prima. Njegova primena doprinosi stabilnosti obligacionih odnosa i sprečava situacije u kojima bi ugovor bio ekonomski neodrživ za jednu stranu, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i zaštita od eventualnih zloupotreba.

Ovo načelo se pre svega odnosi na **teretne ugovore**, gde se razmena dobara, usluga ili novčanih sredstava vrši uz naknadu koja bi trebalo da bude srazmerna činidbi druge strane. Međutim, njegova primena nije apsolutna – postoji niz situacija u kojima pravni sistem dozvoljava nesrazmerne ugovorne odnose, naročito kada je jedna strana svesno i dobrovoljno pristala na manje povoljne uslove, sve dok to nije posledica obmane, prinude ili zloupotrebe nadmoćne ekonomske pozicije druge strane.

Načelo jednake vrednosti davanja usko je povezano sa **načelom savesnosti i poštenja**, jer nalaže da ugovorne strane međusobno postupaju korektno i da se ne koristi nečija neobaveštenost, ekonomska slabost ili neiskustvo za postizanje nepoštenih ugovornih prednosti. Takođe, ovo načelo je u vezi sa **načelom ravnopravnosti učesnika u obligacionom odnosu**, jer obezbeđuje da ni jedna ugovorna strana ne bude dovedena u nepovoljan položaj u odnosu na drugu kroz očigledno neravnopravne uslove ugovora.

U sudskoj praksi, načelo jednake vrednosti davanja često se primenjuje u slučajevima koji se odnose na ugovore o kupoprodaji, ugovore o zajmu, ugovore o osiguranju i slične pravne odnose u kojima postoji mogućnost značajne neravnoteže između ugovornih strana. Na primer, ako je kupac platio višestruko veću cenu za određenu robu u odnosu na njenu tržišnu vrednost, sud može oceniti da je ugovor zasnovan na očiglednoj neravnoteži i može ga poništiti ili prilagoditi. Takođe, ako se zajmodavac obavezao da daje novac pod nepravičnim uslovima, gde je kamata višestruko veća od uobičajene, sud može intervenisati i ograničiti primenu takvih ugovornih odredbi.

2. OBLIGACIJA I OBLIGACIONI ODNOS

Obligacija je pravni odnos u kojem jedno lice, kao dužnik, ima obavezu da izvrši određenu činidbu prema drugom licu, poveriocu, dok poverilac ima pravo da to zahteva. Obligacioni odnos podrazumeva pravnu vezu između subjekata u kojoj se obaveze i prava zasnivaju na zakonu, ugovoru ili drugom pravnom osnovu.

2.1. Pojam obligacije

Obligacija predstavlja osnovni institut obligacionog prava i podrazumeva pravni odnos u kojem je jedno lice, kao dužnik, obavezno da drugom licu, poveriocu, ispunji određenu činidbu. Ovaj odnos karakteriše uzajamna povezanost prava i obaveza, pri čemu poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje obaveze, dok je dužnik dužan da je izvrši.

Obligacija se definiše kao pravni odnos u kojem jedno lice ima pravo da od drugog lica zahteva određeno ponašanje, dok je druga strana obavezna da to ponašanje sprovede, čime se ostvaruje pravna sigurnost u obligacionim odnosima (Radišić, 2016). Ugovorni odnosi su najčešći izvor obligacija, ali zakon predviđa i situacije u kojima obligacija nastaje nezavisno od volje učesnika, kao što su odgovornost za prouzrokovanje štete ili neosnovano obogaćenje (Antić, 2012).

ZOO RS precizira da obligacioni odnosi nastaju kada jedno lice (dužnik) preuzme obavezu da izvrši činidbu u korist drugog lica (poverioca), pri čemu poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje te obaveze.

Osnovna svrha obligacije ogleda se u zaštiti interesa ugovornih strana i obezbeđivanju pravne sigurnosti u prometu.

Prema opšteprihvaćenom stavu teorije, obligacija se može sastojati u:

- **Davanju (dare)** – kada dužnik treba da preda određenu stvar ili isplati novac.
- **Činjenju (facere)** – kada dužnik treba da izvrši određenu radnju.
- **Nečinjenju (non facere)** – kada se dužnik obavezuje da nešto ne učini.

2.1.1. Obligacija, tražbina i dug

U obligacionom pravu, osnovni pojmovi koji čine srž obligacionih odnosa su **obligacija, tražbina i dug**. Ovi termini su usko povezani, ali imaju različite pravne implikacije.

Obligacija

Obligacija predstavlja pravni odnos u kojem je jedno lice (**dužnik**) obavezno da učini nešto u korist drugog lica (**poverioca**), dok poverilac ima pravo da zahteva izvršenje te obaveze.

Tražbina

Tražbina predstavlja subjektivno pravo poverioca da od dužnika zahteva ispunjenje određene činidbe, koja može podrazumevati činjenje, propuštanje ili trpljenje. Kao aktivna strana obligacionog odnosa, poverilac ostvaruje svoja prava kroz pravne mehanizme koji omogućavaju zaštitu njegovih interesa i izvršenje obaveza (Petrović, 2015).

Pravni sistem prepoznaje tražbinu ne samo kao pravni zahtev, već i kao instrument obezbeđenja obligacionog odnosa, budući da omogućava sankcionisanje dužnika u slučaju neispunjenja obaveze. Pravo poverioca na ispunjenje obligacije zasnovano je na sadržaju obligacionog odnosa, pri čemu obaveza dužnika može obuhvatati konkretne radnje, uzdržavanje od postupanja ili obavezu trpljenja određene situacije (Radišić, 2016).

Osnov ove pravne norme regulisan je i u članu 26 ZOO, prema kojem poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje obligacije, dok je dužnik obavezan da je izvrši u skladu sa ugovorenim uslovima.

Time se obezbeđuje stabilnost obligacionih odnosa i pravna sigurnost u ugovornim transakcijama, čime se poveriocu garantuje zaštita njegovih prava u situacijama kada dužnik ne ispuni preuzete obaveze (Antić, 2012).

Dug

Dug predstavlja obavezu dužnika da izvrši činidbu prema poveriocu, čime se ostvaruje pasivna strana obligacionog odnosa. Obuhvata ispunjenje preuzete obaveze, bilo da se odnosi na davanje, činjenje ili uzdržavanje od određenih radnji (Radišić, 2016). Dug se ne može posmatrati izolovano, već u okviru celokupnog obligacionog odnosa, u kojem se ostvaruje ravnoteža između prava poverioca i obaveza dužnika (Stanković, 2014).

Priroda duga može varirati u zavisnosti od vrste obligacije, pri čemu ugovorne obaveze podrazumevaju odgovornost za njihovo ispunjenje zasnovano na stepenima krivice na ugovornim ili zakonskim pravilima, dok vanugovorne obaveze podležu posebnim pravilima propisanim zakonom (Antić, 2012). U pravnom prometu dužnikova obaveza ne podrazumeva samo izvršenje činidbe, već i preuzimanje odgovornosti za neizvršenje ili neuredno izvršenje obaveze, što može dovesti do naknade štete ili drugih pravnih posledica (Marković, 2018).

Dužnik je dužan da ispuni svoju obavezu u skladu sa ugovorenim uslovima, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i stabilnost obligacionih odnosa. Pored ugovornih obaveza, u pojedinim slučajevima može postojati i posebna odgovornost dužnika, koja zavisi od vrste obligacije i pravnog osnova njenog nastanka (Petrović, 2015). Time se osigurava zaštita interesa poverioca i obezbeđuje izvršenje obligacionog odnosa u skladu sa načelima pravičnosti i pravne sigurnosti.

2.2. Vrste obaveza

Obaveze u obligacionom pravu mogu se klasifikovati prema različitim kriterijumima, njihova podela je ključna za razumevanje pravnih posledica ispunjenja i neispunjenja obaveza, kao i odnosa između ugovornih strana.

Podela obaveza prema predmetu činidbe

Prema predmetu činidbe, obaveze mogu biti:

- **Obaveze davanja** – kada dužnik treba da preda određenu stvar poveriocu (npr. kupoprodajni ugovor).
- **Obaveze činjenja** – kada je dužnik dužan da izvrši određenu radnju (npr. ugovor o izgradnji objekta).

- **Obaveze nečinjenja** – kada se dužnik obavezuje da se uzdrži od određene radnje (npr. ugovor o zabrani konkurencije).
- **Obaveze trpljenja** – kada je dužnik dužan da toleriše određeno ponašanje druge strane (npr. službenost prolaza).

Predmet obaveze može se sastojati u davanju stvari, činjenju, propuštanju ili trpljenju, pri čemu svaka obligacija mora ispunjavati određene uslove kako bi bila pravno valjana. Činidba, kao ključni element obaveze, može imati pozitivan karakter, kada obuhvata davanje ili činjenje, ili negativan, kada podrazumeva nečinjenje ili trpljenje (Radišić, 2016). Pored podele na pozitivne i negativne činidbe, obaveza mora ispunjavati kriterijume mogućnosti, dozvoljenosti i određenosti ili odredivosti, čime se obezbeđuje pravna sigurnost ugovornih odnosa. Nemoćnost izvršenja od početka čini ugovor nevažećim, dok nedozvoljene činidbe, koje su suprotne zakonu ili moralu, ne proizvode pravno dejstvo (Antić, 2012). Pravna teorija ističe da određenost ili odredivost obaveze omogućava jasnu identifikaciju prava i obaveza ugovornih strana, čime se smanjuje mogućnost nesporazuma i pravnih sporova (Stanković, 2014). Ugovorene obaveze moraju biti u skladu sa načelima obligacionog prava i normama koje uređuju valjanost činidbi, pri čemu zakon predviđa različite mehanizme zaštite u slučaju neispunjavanja ili neizvršenja preuzetih obaveza (Marković, 2018)

Podela obaveza prema broju činidbi

- **Jednostavne obaveze** – kada postoji samo jedna činidba (npr. isplata novčanog duga).
- **Alternativne obaveze** – kada dužnik može ispuniti jednu od više ponuđenih činidbi (npr. isporuka robe ili isplata njenog ekvivalenta u novcu).
- **Fakultativne obaveze** – kada postoji samo jedna glavna činidba, ali dužnik može ispuniti drugu činidbu uz saglasnost poverioca.

Alternativne i fakultativne obaveze razlikuju se prema stepenu slobode izbora koji dužnik ima u izvršenju svoje obaveze. **Alternativne obaveze** omogućavaju dužniku da samostalno izabere jednu od više činidbi predviđenih ugovorom ili zakonom, čime se obezbeđuje fleksibilnost u ispunjenju obaveze (Radišić, 2016). U slučaju da dužnik ne izvrši izbor u ugovorenom roku, pravo izbora može preći na poverioca, što dodatno osigurava ispunjenje obligacije (Antić, 2012). Nasuprot tome, **fakultativne obaveze** podrazumevaju da je dužnik obavezan

da ispuni određenu činidbu, ali može izvršiti zamenu druge činidbe **samo uz saglasnost poverioca**. Ovaj institut omogućava veću pravnu sigurnost poveriocu, jer zadržava kontrolu nad izvršenjem obaveze i ne može biti jednostrano lišen prava na ugovorenu činidbu (Stanković, 2014).

Pravni sistem prepoznaje ove vrste obaveza kao sredstvo prilagođavanja ugovornih odnosa konkretnim potrebama ugovornih strana, pri čemu su granice autonomije volje određene zakonskim okvirima kako bi se sprečile zloupotrebe i osigurala ravnoteža interesa (Marković, 2018).

Oblik i način ispunjenja ovih obaveza regulisani su ugovorom, sudskom praksom i načelima obligacionog prava, pri čemu pravo izbora ne sme biti korišćeno na štetu druge strane (Petrović, 2015).

Podela obaveza prema deljivosti činidbe

- **Deljive obaveze** – mogu se ispuniti u delovima bez umanjenja njihove svrhe (npr. isporuka robe u više etapa).
- **Nedeljive obaveze** – moraju se ispuniti u celosti, jer njihovo delimično ispunjenje ne postiže ugovorenu svrhu (npr. prodaja umetničkog dela).

Podela obaveza prema međusobnoj zavisnosti

- **Glavne obaveze** – osnovne obaveze iz ugovora (npr. isporuka robe).
- **Sporedne obaveze** – obaveze koje dopunjuju glavne obaveze (npr. jemstvo, ugovorna kazna).

Ugovorne obaveze obuhvataju kako glavne tako i sporedne obaveze predviđene ugovorom ili zakonom, pri čemu sporedne obaveze dopunjuju i osiguravaju izvršenje glavne činidbe. Sporedne obaveze ne mogu postojati nezavisno od glavne obaveze, jer njihova svrha proizlazi iz potrebe da se obezbedi ispunjenje primarne činidbe (Radišić, 2016). U obligacionom pravu sporedne obaveze najčešće uključuju instrumente obezbeđenja, kao što su jemstvo, zaloga ili ugovorna kazna, koji dodatno osiguravaju izvršenje glavne obaveze i pružaju poveriocu dodatne garancije u slučaju neispunjenja (Antić, 2012).

Njihova pravna priroda ogleda se u zavisnosti od glavne obaveze, te u slučaju njenog prestanka, sporedne obaveze gube svoju svrhu i pravno dejstvo (Marković, 2018).

Struktura ugovora često predviđa sporedne obaveze kako bi se smanjili rizici neispunjenja i obezbedila stabilnost obligacionih odnosa. Njihova uloga nije samo tehničke prirode, već one često imaju i preventivni karakter, podstičući dužnika na uredno ispunjenje ugovora (Stanković, 2014).

Pravna teorija prepoznaje značaj ovih obaveza u obezbeđenju pravne sigurnosti, dok sudska praksa potvrđuje da sporedne obaveze ne mogu postojati bez glavne činidbe, niti mogu stvoriti nove obaveze za dužnika koje nisu proizašle iz osnovnog ugovornog odnosa (Petrović, 2015)

2.3. Obligacioni odnos – pojam i karakteristike

Obligacioni odnos predstavlja pravni odnos između dve strane, pri čemu poverilac ima pravo da zahteva određenu činidbu, dok je dužnik dužan da tu obavezu izvrši. Ovaj odnos karakteriše međusobna povezanost prava i obaveza ugovornih strana, pri čemu ispunjenje činidbe obezbeđuje stabilnost obligacionog prava. Pravno određenje obligacionog odnosa zasniva se na njegovoj funkciji u prometu, gde jedan subjekt ostvaruje pravo na tražbinu, dok drugi preuzima obavezu njenog ispunjenja (Radišić, 2016).

Obligacioni odnos zasnovan je na interakciji između poverioca, koji ima pravo da zahteva izvršenje činidbe, i dužnika, čija je obaveza da to ispunjenje omogući (Antić, 2012). Zakonska regulativa definiše obligacione odnose kao odnose u kojima je dužnik obavezan da učini nešto u korist poverioca, dok poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje takve obaveze.

Sadržina obligacionog odnosa obuhvata prava i obaveze strana u obligacionom odnosu, pri čemu svaki takav odnos uključuje tražbinu kao pravo poverioca i dug kao obavezu dužnika. Prava i obaveze ugovornih strana proizlaze iz same prirode obligacionog odnosa, koji može podrazumevati različite činidbe – davanje, činjenje, uzdržavanje od određene radnje ili trpljenje postupaka druge strane (Antić, 2012). Pravna regulativa propisuje da se obaveza može odnositi na isporuku stvari, izvršenje određene radnje, uzdržavanje od činjenja ili trpljenje postupanja druge strane, što se jasno definiše u ZOO.

Poverilac ostvaruje svoja prava kroz pravne mehanizme koji mu omogućavaju zaštitu interesa u slučaju neispunjenja obaveze, dok je dužnik dužan da ispunjenje obaveze izvrši u skladu sa ugovorenim uslovima i važećim pravnim normama (Radišić, 2016).

Ova struktura obligacionog odnosa omogućava ravnotežu između ugovornih strana i obezbeđuje pravnu sigurnost u obligacionim transakcijama.

Obligacija

Obligacija je osnovni element obligacionog odnosa i predstavlja pravnu vezu između poverioca i dužnika, gde poverilac ima pravo da zahteva određenu činidbu, dok je dužnik dužan da je ispuni.

Sporedna prava

Sporedna prava predstavljaju pravne institute koji dopunjuju osnovnu obligaciju i imaju za cilj njeno osiguranje ili olakšanje izvršenja. Njihova funkcija ogleda se u jačanju poveriočevog položaja kroz različite pravne mehanizme, čime se povećava verovatnoća urednog ispunjenja ugovornih obaveza. U ovu kategoriju spadaju instrumenti poput prava zaloge, prava jemstva i prava na ugovornu kaznu, koji omogućavaju dodatnu zaštitu poveriocu u slučaju neizvršenja ili kašnjenja u ispunjenju obaveze.

Pravna regulativa sporednim pravima daje značajnu ulogu u osiguranju obligacija, budući da pružaju dodatne garancije za realizaciju ugovornih činidbi. Njihova svrha može biti različita – od obezbeđenja potraživanja do sankcionisanja neblagovremenog ispunjenja, čime se poveriocu omogućava veći stepen sigurnosti u obligacionim odnosima (Radišić, 2016). U praksi, sporedna prava često se koriste kao sredstvo prevencije rizika, omogućavajući poveriocu dodatne pravne instrumente za zaštitu svojih interesa i umanjeње posledica potencijalnog neispunjenja obaveze (Antić, 2012).

Obaveze uzajamne obzirnosti

Obaveze uzajamne obzirnosti podrazumevaju moralnu i pravnu dužnost ugovornih strana da u obligacionim odnosima postupaju savesno i pošteno. Ove obaveze osiguravaju ravnotežu između ugovornih strana i sprečavaju zloupotrebu prava ili postupanja koja bi mogla otežati izvršenje ugovornih obaveza.

Ugovorne strane dužne su da uzajamno poštuju prava i interese druge strane, izbegavajući radnje koje bi mogle otežati ili onemogućiti ispunjenje preuzetih obaveza (Radišić, 2016). Ovo načelo štiti poverioca od proizvoljnih postupaka dužnika, ali i dužnika od prekomernih zahteva poverioca, čime se postiže pravičnost u obligacionim odnosima.

Pravna regulativa propisuje da su ugovorne strane obavezne da deluju u skladu sa načelima savesnosti i poštenja, pri čemu sud može intervenisati u slučaju kada neko od učesnika postupa protivno ovim principima, ZOO jasno predviđa da strane u obligacionim odnosima moraju postupati savesno i pošteno, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i stabilnost ugovornih odnosa.

Poštovanje ovih obaveza ključno je za ostvarenje ugovorne ravnoteže i zaštitu obe strane od nepoštenog ili nesavesnog ponašanja koje bi moglo narušiti osnovne principe obligacionog prava.

Prava preobražavanja

Prava preobražavanja omogućavaju jednoj strani u obligacionom odnosu da ga izmeni ili raskine jednostranom izjavom volje, bez potrebe za saglasnošću druge strane. Ova prava daju ugovornim stranama određeni stepen fleksibilnosti u pravnom prometu, posebno u situacijama kada ispunjenje ugovornih obaveza postane otežano ili nemoguće.

Pravni sistem prepoznaje različite oblike prava preobražavanja, uključujući pravo na raskid ugovora u slučaju neizvršenja, pravo na jednostrani otkaz i pravo na konverziju obaveze u novčanu naknadu. Ova prava omogućavaju poveriocu ili dužniku da jednostranim aktom prilagode ili okončaju obligacioni odnos u situacijama kada je to neophodno za zaštitu njihovih interesa (Radišić, 2016).

Pravo preobražavanja često je povezano sa ugovorima u kojima se predviđaju posebni uslovi pod kojima jedna strana može jednostrano raskinuti ili izmeniti odnos. Njegova svrha ogleda se u zaštiti ugovornih strana od neizvesnosti i omogućavanju pravne sigurnosti u obligacionim odnosima (Antić, 2012). Zakonska regulativa omogućava korišćenje ovih prava u strogo određenim okolnostima, pri čemu se vodi računa o pravičnosti i zaštiti ugovornih interesa.

Pravo na prigovore

Pravo na prigovore omogućava dužniku da se zaštiti od zahteva poverioca pozivanjem na relevantne pravne osnove koje mogu uticati na obim ili postojanje njegove obaveze.

Ovi prigovori mogu imati različite pravne posledice, u zavisnosti od okolnosti slučaja, pri čemu mogu dovesti do **odbijanja ispunjenja obaveze** ili njenog **umanjenja** (Radišić, 2016).

Osnovni prigovori u obligacionom pravu uključuju:

- **Prigovor zastarelosti** – dužnik se može pozvati na to da je potraživanje poverioca zastarelo.
- **Prigovor ispunjenja** – dužnik može dokazati da je već izvršio obavezu.
- **Prigovor prebijanja (kompenzacije)** – ako dužnik ima protivtražbinu prema poveriocu, može tražiti da se dugovi međusobno prebiju.

Razlika između obligacije i obligacionog odnosa

U obligacionom pravu pravi se razlika između pojmova **obligacije** i **obligacionog odnosa**, iako su međusobno povezani i često se koriste u istom kontekstu. **Obligacija** označava konkretnu pravnu obavezu jedne strane prema drugoj, dok **obligacioni odnos** predstavlja širi pravni okvir koji može uključivati jednu ili više obligacija, kao i dodatna prava i obaveze koje proizlaze iz ugovornog ili zakonskog osnova.

Obligacija je sastavni deo obligacionog odnosa, ali sam obligacioni odnos može obuhvatiti i druga prava koja nisu nužno vezana za ispunjenje konkretne činidbe. Pored prava i obaveza u vezi sa ispunjenjem obligacije, obligacioni odnos može uključivati instrumente pravne zaštite, kao što su pravo na prigovore, pravo preobražavanja i obaveze uzajamne obzirnosti. Pravni okvir obligacionih odnosa ne odnosi se samo na konkretan dug ili tražbinu, već i na niz pravnih mehanizama koji regulišu odnose među ugovornim stranama i omogućavaju njihovu zaštitu u slučaju spora (Radišić, 2016).

Upravnoj teoriji jasno se određuju granice obligacionog odnosa i njegove ključne elemente.

Obligacioni odnosi su odnosi u kojima jedno lice (dužnik) preuzima obavezu da učini nešto u korist drugog lica (poverioca), dok poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje te obaveze. Ova definicija ukazuje na to da obligacioni odnos može sadržavati više obligacija, kao i dodatne pravne elemente koji regulišu međusobne odnose ugovornih strana.

Razlikovanje obligacije i obligacionog odnosa ima praktičan značaj, jer omogućava precizno definisanje prava i obaveza ugovornih strana, kao i utvrđivanje pravnih posledica u slučaju neispunjenja obaveza.

Osnovne razlike	Obligacija	Obligacioni odnos
Šta predstavlja?	Konkretna pravna obaveza dužnika prema poveriocu.	Širi pravni odnos koji obuhvata jednu ili više obligacija i dodatna prava.
Dužnikova uloga	Dužnik je obavezan da ispuni određenu činidbu.	Dužnik može imati jednu ili više obaveza kao i prava kao što su prigovori i pravo preobražavanja.
Poveriočeva uloga	Poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje konkretne obaveze.	Poverilac može imati i dodatna prava, npr. pravo jemstva ili pravo zaloge.
Primeri	Plaćanje prodajne cene (novčana obligacija), isporuka robe (činidba).	Ugovor o prodaji sadrži obligaciju isporuke i obligaciju plaćanja).

Tabela 1. *Razlika između obligacije i obligacionog odnosa*

2.4. Subjekti obligacionih odnosa

Subjekti obligacionih odnosa su lica koja učestvuju u obligacionom odnosu kao poverilac i dužnik. Poverilac je lice koje ima pravo da zahteva ispunjenje određene obaveze, dok je dužnik lice koje je obavezno da tu obavezu ispuni. Ovi subjekti mogu biti fizička i pravna lica, pri čemu zakon predviđa posebna pravila u određenim situacijama.

Subjekti obligacionog odnosa mogu biti fizička i pravna lica, što znači da pravo i obaveze u obligacionim odnosima mogu nastati kako između pojedinaca, tako i između pravnih entiteta kao što su preduzeća, organizacije i državne institucije.

Obligacioni odnosi mogu postojati između:

- **Dva fizička lica** (npr. ugovor o pozajmici između dve osobe)
- **Dva pravna lica** (npr. ugovor između dve kompanije)
- **Fizičkog i pravnog lica** (npr. ugovor o radu između radnika i poslodavca)

Subjekti obligacionog odnosa su sva lica koja mogu imati prava i obaveze, što znači da ovaj pravni odnos može postojati između fizičkih i pravnih lica, kao i drugih pravno priznatih entiteta. Obligacioni odnosi se mogu uspostaviti između bilo kojih pravnih subjekata, pri čemu je osnovni kriterijum njihova pravna sposobnost i mogućnost da preuzmu prava i obaveze (Radišić, 2016). Pravna lica u obligacionim odnosima imaju ista prava i obaveze kao i fizička lica, osim ako zakon ne propisuje drugačije, čime se osigurava pravna jednakost ugovornih strana i stabilnost pravnog prometa (Antić, 2012).

Pravni sistem ne pravi razliku između fizičkih i pravnih lica u pogledu njihovog statusa u obligacionim odnosima, osim u specifičnim situacijama gde su određene obaveze rezervisane samo za pravna lica, poput privrednih ugovora ili specifičnih oblika odgovornosti (Marković, 2018). Oblik i priroda obligacionog odnosa zavise od pravnog statusa učesnika i vrste činidbe koja je predmet ugovora, ali u osnovi, svi subjekti su obavezni da postupaju savesno i pošteno u ostvarivanju svojih prava i izvršenju preuzetih obaveza (Stanković, 2014)

Dužnik i poverilac

Dužnik i poverilac predstavljaju osnovne subjekte obligacionog odnosa. Dužnik je lice koje ima obavezu ispunjenja, dok poverilac ima pravo potraživanja.

Poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje obaveze od dužnika. Njegova potraživanja mogu se ticati:

- **Davanja stvari** (npr. isporuka robe)
- **Činjenja određene radnje** (npr. izvođenje građevinskih radova)
- **Uzdržavanja od određene radnje** (npr. neizvršenje konkurentske delatnosti)

Dužnik je lice koje je obavezno da ispuni određenu činidbu prema poveriocu, pri čemu njegova obaveza može proizaći iz ugovora, zakona ili drugog pravnog osnova. Poverilac ima pravo da zahteva ispunjenje obaveze, dok je dužnik dužan da je izvrši u skladu sa ugovorom ili zakonskim normama.

Obligacioni odnos uvek podrazumeva postojanje dve strane – jedne koja ima pravo potraživanja i druge koja snosi obavezu ispunjenja. Priroda i složenost odnosa između poverioca i dužnika zavise od vrste ugovora i pravnog osnova na kojem se obaveza zasniva (Radišić, 2016). U situacijama kada dužnik ne ispuni svoju obavezu, poverilac ima mogućnost da se zaštiti pravnim sredstvima, uključujući podnošenje tužbi i pokretanje izvršnih postupaka, čime se obezbeđuje zaštita njegovih prava (Antić, 2012).

Dužnik može snositi različite vrste odgovornosti u zavisnosti od prirode obligacije. U ugovornim obavezama odgovornost se često određuje prema stepenima krivice, dok kod vanugovornih obaveza zakon predviđa specifične režime odgovornosti (Marković, 2018). Pored toga, pravni okvir obezbeđuje mehanizme koji omogućavaju poveriocu da primora dužnika na izvršenje obaveze, bilo kroz sudsku zaštitu ili alternativne načine rešavanja sporova (Stanković, 2014).

2.5. Izvori obligacionih odnosa

Izvori obligacionih odnosa predstavljaju pravne činjenice koje dovode do nastanka obligacionih odnosa. Prema važećim pravnim normama, obligacioni odnosi mogu nastati iz različitih pravnih osnova, pri čemu se pet osnovnih izvora smatra ključnim, dok ostali izvori mogu biti određeni posebnim zakonima ili pravnim principima.

Prema članu 1. Zakona o obligacionim odnosima, obligacioni odnosi mogu nastati iz ugovora, prouzrokovanja štete, neosnovanog obogaćenja, nezvanog vršenja tuđih poslova i jednostranih izjava volje i drugih zakonom određenih činjenica.

Ugovor

Ugovor predstavlja najvažniji i najčešći izvor obligacionih odnosa, zasnovan na saglasnosti volja dve ili više strana, čime se stvaraju, menjaju ili gase određene obaveze.

Njegova ključna funkcija ogleda se u omogućavanju pravne sigurnosti i preciznom definisanju međusobnih prava i obaveza ugovornih strana.

Obligacioni odnosi koji nastaju iz ugovora obavezuju ugovorne strane na ispunjenje preuzetih obaveza, pri čemu sadržaj ugovora određuju same strane, ali u granicama imperativnih pravnih normi i načela autonomije volje, ZOO predviđa da je ugovor zaključen kada su ugovorne strane postigle saglasnost o njegovim bitnim elementima, čime se stvara pravno obavezujući odnos (čl.26).

Ugovori imaju ključnu ulogu u pravnom prometu, jer omogućavaju ugovornim stranama da slobodno definišu svoja prava i obaveze, ali u okvirima zakonskih ograničenja i obaveze postupanja u skladu sa savesnošću i poštenjem. Neispunjenje ugovornih obaveza povlači pravne posledice, uključujući naknadu štete, raskid ugovora ili druge pravne sankcije, čime se osigurava zaštita interesa ugovornih strana i stabilnost obligacionih odnosa (Marković, 2018)

Prouzrokovanje štete

Obligacioni odnosi mogu nastati i kao posledica prouzrokovane štete, bilo da je ona izazvana namerno ili iz nehata, čime se stvara pravna odgovornost lica koje je uzrokovalo štetne posledice. Ova odgovornost ima za cilj obeštećenje oštećene strane i obuhvata kako ugovornu, tako i vanugovornu odgovornost. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da je lice koje nanese štetu drugom dužno da je nadoknadi, bez obzira na to da li je šteta nastala povredom ugovorne obaveze ili kao posledica vanugovorne odgovornosti. Pored nadoknade materijalne štete, pravni sistem prepoznaje i institut naknade nematerijalne štete, čime se osigurava šira zaštita prava oštećenih lica i princip pravičnog obeštećenja.

Neosnovano obogaćenje

Neosnovano obogaćenje nastaje kada jedno lice, bez pravnog osnova, stekne korist na račun drugog, čime se uspostavlja obaveza vraćanja neosnovano stečenog dobra ili naknade njegove odgovarajuće vrednosti. Ovaj institut ima značajnu ulogu u obligacionom pravu jer sprečava sticanje koristi na nezakonit ili nepravičan način. ZOO predviđa da je lice u čiju imovinu bez pravnog osnova pređe deo imovine drugog lica dužno da je vrati, a ako to nije moguće, da nadoknadi odgovarajuću protivvrednost.

Pravna funkcija neosnovanog obogaćenja ogleda se u njegovoj preventivnoj ulozi u sprečavanju nepoštenih pravnih situacija i osiguravanju ravnoteže među ugovornim stranama (Radišić, 2016). Osnov obaveze vraćanja neosnovano stečenog imovinskog dobra proizlazi iz načela pravičnosti i ekonomske ravnoteže, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i zaštita interesa oštećenih strana (Antić, 2012).

Nezvano vršenje tuđih poslova (posloводство bez naloga)

Nezvano vršenje tuđih poslova nastaje kada jedno lice, bez prethodne saglasnosti drugog, preduzme određene radnje u njegovom interesu, sa ciljem zaštite njegovih prava ili imovine. Ovaj institut ima za cilj omogućavanje pravne zaštite u situacijama kada lice kojem je pomoć pružena nije bilo u mogućnosti da samo preduzme potrebne radnje. ZOO predviđa da lice koje, svesno potrebe da se zaštiti tuđa stvar ili posao, preduzme tuđi posao, bez njegovog naloga ili ovlašćenja, ali za njegov račun, ima pravo na naknadu nastalih troškova, pod uslovom da su radnje bile neophodne i korisne za vlasnika.

U pravnoj teoriji ovaj institut se naziva još i posloводство bez naloga, pri čemu je osnovni cilj zaštita interesa lica koje nije moglo da deluje u svoje ime (Radišić, 2016). Međutim, obaveza naknade troškova poslovovođe zavisi od koristi koju je vlasnik imovine ili posla imao od preduzetih radnji, čime se sprečava zloupotreba ovog instituta i obezbeđuje pravična raspodela odgovornosti (Antić, 2012).

Pravo na naknadu troškova priznaje se samo ako su radnje preduzete u skladu sa objektivnim interesima vlasnika, dok se u suprotnom može smatrati neosnovanim mešanjem u tuđe poslove, bez prava na naknadu. Sudska praksa pokazuje da je procena koristi ključna za određivanje obima naknade poslovovođi, pri čemu se vodi računa o tome da su preduzete mere bile neophodne, korisne i razumno sprovedene (Marković, 2018).

Jednostrane izjave volje

Jednostrana izjava volje predstavlja pravni akt kojim jedno lice sopstvenom voljom preuzima obavezu prema drugom licu, bez potrebe za njegovim prihvatanjem ili saglasnošću. ZOO propisuje da jednostrana izjava volje može proizvesti pravno obavezujuće posledice ako je data sa namerom da stvori obavezu i ako ispunjava zakonske uslove.

Jednostrani pravni poslovi mogu biti apsolutni, kada proizvode pravne posledice prema svim licima, ili relativni, kada stvaraju obavezu samo prema određenom licu. Njihova valjanost uslovljena je postojanjem pravnog interesa i usklađenošću sa načelima obligacionog prava, dok sudska praksa naglašava da jednostrana izjava volje ne može imati pravno dejstvo ako nije jasno i nedvosmisleno izražena (Marković, 2018).

Ostali izvori obligacionih odnosa

Pored osnovnih izvora obligacionih odnosa, ZOO i pravna doktrina prepoznaju i druge izvore, kao što su:

- **Zakonski obligacioni odnosi** – određene obaveze proizilaze direktno iz zakona (npr. alimentacija).
- **Sudske odluke** – obaveze mogu nastati iz sudskih presuda koje obavezuju jednu stranu na činidbu.
- **Pravna pravila i običaji** – u nekim oblastima poslovanja, pravni običaji mogu predstavljati izvor obligacija (npr. trgovačke prakse).

3. UGOVOR

Ugovori predstavljaju najvažniji izvor obligacionih odnosa, jer omogućavaju strankama da slobodno uređuju međusobna prava i obaveze u skladu sa načelom autonomije volje. Njihova pravna snaga proizlazi iz saglasnosti volja ugovornih strana, pri čemu se ugovorne obaveze mogu odnositi na činjenje, nečinjenje ili trpljenje određene radnje.

3.1. Pojam i značaj ugovora

Ugovor je najvažniji pravni posao u obligacionom pravu, jer omogućava subjektima da autonomno uređuju međusobne odnose stvarajući, menjajući ili gaseći određena prava i obaveze. U osnovi, ugovor nastaje kao rezultat saglasnosti volja dve ili više strana koje žele da postignu određeno pravno dejstvo.

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, ugovor nastaje kada su se ugovorne strane saglasile o njegovim bitnim sastojcima. Ova definicija naglašava da je saglasnost o bitnim elementima ključna za nastanak ugovora.

U literaturi se ugovor definiše na različite načine, ali svi autori ističu njegovu pravnu obavezujuću prirodu i saglasnost volja kao osnovni uslov. Kako navodi Radišić, *“ugovor je dvostrano pravno očitovanje volje koje za cilj ima nastanak, izmenu ili prestanak obligacija između ugovornih strana”*. Ova definicija ističe dvostrani karakter ugovora, odnosno potrebu da obe strane izraze svoju volju na način koji proizvodi pravno dejstvo. Antić objašnjava da *“ugovor nije samo sredstvo regulisanja obligacionih odnosa već i pravni institut koji omogućava sigurnost u pravnom prometu i zaštitu ugovornih strana”*. Na ovaj način ugovor ne samo da uređuje odnose između ugovornih strana, već ima i širu društvenu funkciju, jer doprinosi pravnoj sigurnosti i stabilnosti ugovornih odnosa.

Sličan stav zauzima Marković, ističući da *“ugovori predstavljaju osnovni mehanizam tržišne privrede i pravnog sistema, jer omogućavaju autonomiju ugovaranja, ali u okviru zakonskih ograničenja”*, time se naglašava da iako ugovorne strane imaju široku slobodu da oblikuju međusobne odnose, ta sloboda nije apsolutna, već je ograničena prinudnim normama i javnim poretkom.

Petrović definiše ugovor kao *“pravni posao koji nastaje saglasnošću volja dva ili više lica sa ciljem da se postigne neko obligaciono-pravno dejstvo”*.

Ova definicija ističe da je ugovor rezultat saglasnosti volja više lica usmeren ka postizanju određenog pravnog efekta.

Stanković dodaje da je *“ugovor sporazum dve ili više strana kojim se uređuju njihova međusobna prava i obaveze u cilju ostvarivanja određenog pravnog posla”*. Ova definicija naglašava funkciju ugovora kao sredstva za uređivanje međusobnih prava i obaveza strana.

Pravna priroda ugovora podrazumeva da strane slobodno određuju njegov sadržaj, ali u skladu sa obaveznim pravnim normama. Ugovorna sloboda je ograničena pravilima javnog poretka i prinudnim propisima, čime se sprečava eventualna zloupotreba prava. Takođe, ugovor može biti ništav ako su u njegovom zaključivanju postojale mane volje, poput prevare, prinude ili zablude.

Ugovor predstavlja najvažniji izvor obligacionih odnosa i može nastati u različitim pravnim oblastima, kao što su privredno pravo, građansko pravo, radno pravo i međunarodno privredno pravo. Njegova fleksibilnost omogućava prilagođavanje različitim potrebama ugovornih strana, dok pravna regulativa obezbeđuje zaštitu slabije strane u ugovornom odnosu.

Ugovor ima ključnu ulogu u obligacionom pravu, jer omogućava subjektima da autonomno uređuju svoje međusobne odnose, stvarajući, menjajući ili gas-eći određena prava i obaveze. Ova autonomija volje omogućava pojedincima i pravnim licima da slobodno definišu sadržaj svojih pravnih odnosa, prilagođavajući ih svojim potrebama i interesima.

Značaj ugovora ogleda se u nekoliko aspekata:

- **Pravni osnov za transakcije:** Ugovori predstavljaju osnovu za većinu pravnih poslova u privredi i društvu, omogućavajući pravnu sigurnost i predvidljivost u odnosima među subjektima.
- **Regulacija obligacionih odnosa:** Kao izvor obligacija, ugovori omogućavaju precizno definisanje prava i obaveza ugovornih strana, čime se olakšava njihovo ostvarivanje i zaštita.

- **Fleksibilnost i prilagodljivost:** Ugovori omogućavaju strankama da prilagode svoje odnose specifičnim okolnostima i potrebama, što doprinosi efikasnosti i efektivnosti pravnog sistema.
- **Ekonomska efikasnost:** Precizno definisani ugovori smanjuju mogućnost sporova i nesporazuma, što doprinosi stabilnosti i efikasnosti tržišta.

3.1.1. Princip slobode ugovaranja

Princip slobode ugovaranja predstavlja jedan od temelja obligacionog prava i zasniva se na autonomiji volje ugovornih strana. Ovaj princip omogućava ugovornim stranama da slobodno uređuju međusobne odnose i oblikuju sadržaj ugovora u skladu sa svojim interesima i potrebama, ali u granicama obaveznih pravnih normi i načela pravičnosti. ZOO potvrđuje ovu slobodu, ali istovremeno postavlja ograničenja, navodeći da ugovorne strane mogu ugovarati sadržaj svojih obaveza, osim u slučajevima kada je to ograničeno, prinudnim propisima, pravilima javnog poretka ili dobrim običajima (čl. 49). Ova ograničenja imaju za cilj sprečavanje zloupotreba i obezbeđivanje pravičnosti u obligacionim odnosima.

Princip slobode ugovaranja ima poseban značaj u privrednim ugovorima, gde omogućava fleksibilnost ugovornih odnosa i prilagođavanje specifičnim ekonomskim interesima ugovornih strana, čime doprinosi dinamičnosti pravnog prometa (Antić, 2012). Međutim, zakon predviđa ograničenja u slučajevima kada je potrebno zaštititi slabiju stranu u ugovoru, kao što su potrošači ili zaposleni, čime se sprečava ekonomska neravnoteža i osigurava pravična raspodela ugovornih rizika (Marković, 2018).

Zakonodavna ograničenja slobode ugovaranja imaju ključnu ulogu u sprečavanju ugovora koji su štetni za društvo, javni interes ili pojedince koji se nalaze u nepovoljnom položaju. Time se osigurava da ugovorna autonomija ne bude iskorišćena na štetu slabije strane, već da ostane u okviru pravnih i etičkih standarda, omogućavajući pravične i uravnotežene obligacione odnose.

3.1.2. Ograničenja slobode ugovaranja

Princip slobode ugovaranja omogućava ugovornim stranama da samostalno uređuju međusobne odnose u skladu sa svojim interesima. Ipak, ova sloboda nije neograničena – pravni poredak predviđa određena ograničenja s ciljem zaštite javnog interesa, pravičnosti u obligacionim odnosima i sprečavanja zloupotreba.

Ograničenja se najčešće odnose na zabranu ugovora koji bi bili suprotni zakonu, javnom moralu ili dobrim poslovnim običajima.

Ugovorna sloboda mora ostati u okviru pravnog poretka, bez mogućnosti da se koristi na način koji bi narušio osnovne pravne i etičke vrednosti (Radišić, 2016).

Pravna regulativa predviđa da ugovori ne smeju biti instrument zloupotrebe, već moraju osigurati ravnotežu interesa ugovornih strana i zaštitu slabije strane, naročito u potrošačkim i radnopravnim odnosima (Antić, 2012).

Praktična ograničenja slobode ugovaranja ogledaju se u obavezности određenih ugovornih klauzula, kao i u neophodnosti pridržavanja imperativnih pravnih normi.

Ova ograničenja sprečavaju mogućnost da ugovori postanu sredstvo za ostvarivanje nepoštene koristi ili narušavanje ekonomskih i socijalnih vrednosti pravnog sistema. Na taj način se obezbeđuje pravičnost u obligacionim odnosima i očuvanje stabilnosti ugovornog prometa

Ograničenje slobode da se ugovor zaključi ili ne zaključi

U načelu, niko nije obavezan da zaključi ugovor, osim u slučajevima propisanim zakonom ili kada ta obaveza proizilazi iz prethodnih pravnih akata.

Izuzeci u kojima postoji obaveza zaključenja ugovora uključuju:

- **Zakonsku obavezu** – određeni subjekti su dužni da zaključe ugovor, npr. javni snabdevači (voda, struja, gas) moraju omogućiti priključenje svakom kvalifikovanom korisniku.
- **Prethodno preuzetu obavezu** – ako je neko pravno lice obavezano ugovorom, pravilnikom ili javnim pozivom da zaključi ugovor pod određenim uslovima, ne može jednostrano odustati (Radišić, 2016, str. 219).

- Zabranu odbijanja zaključenja ugovora iz diskriminatornih razloga – npr. odbijanje zakupa stana isključivo zbog nacionalnosti ili veroispovesti zakupca može biti pravno sankcionisano.

Sa druge strane, postoje situacije kada nije dozvoljeno zaključiti određene ugovore:

- **Ugovori suprotni prinudnim propisima** – ugovori koji su u suprotnosti sa zakonom su nedopušteni i ako se zakluče suprotno zakonskoj zabrani oni su ništavi.
- **Ugovori koji povređuju javni moral** – ugovori čija je svrha očigledno neetična ili društveno neprihvatljiva.
- **Ugovori u sukobu interesa** – određene kategorije lica ne mogu zaključivati ugovore u kojima postoji sukob interesa (npr. javni funkcioneri ne mogu posloovati sa pravnim subjektima u kojima imaju interes).

Ograničenja u vezi sa izborom ugovornog partnera

Ugovorne strane imaju pravo da same odluče s kim će zaključiti ugovor, ali i ovde postoje izuzeci i to:

- **Ugovori u oblasti javnih nabavki** – kod zaključenja ugovora sa državnim organima i javnim institucijama, izbor ugovornog partnera ne može biti proizvoljan, već se mora sprovoditi prema pravilima **javnih nabavki**.
- **Ugovori u monopolskoj i regulisanoj delatnosti** – subjekti koji imaju **dominantan položaj na tržištu** ne mogu slobodno birati ugovornog partnera, već su obavezni poštovati principe **jednakog tretmana** svih korisnika.
- **Zabrana sklapanja ugovora u sukobu interesa** – u privrednim i radnim odnosima može postojati zabrana zaključenja ugovora između povezanih lica.
- **Pravo preče kupovine** – u nekim situacijama zakon garantuje trećim licima **pravo prvenstva** pri zaključenju ugovora (npr. zakupci stanova mogu imati pravo da prvi otkupe stan pre nego što se ponudi drugima).

Prema Antiću, “iako ugovorne strane imaju pravo da same biraju svoje poslovne partnere, zakon u pojedinim slučajevima propisuje obavezu fer i transparentnog izbora”.

Ugovori za koje je potrebna saglasnost trećeg lica

Neki ugovori ne mogu se zaključiti bez prethodne saglasnosti trećeg lica, jer bi mogli povrediti prava trećih strana ili narušiti pravnu sigurnost.

Primeri takvih ugovora uključuju:

- **Ugovore sa maloletnim ili delimično poslovno sposobnim licima** – potrebno je odobrenje zakonskog zastupnika da bi ugovor bio punovažan.
- **Ugovore o prenosu prava koja su vezana za treće lica** – npr.
Za davanje predmeta zakupa u podzakup, zakupac mora imati saglasnost zakupodavca.

Ostali oblici ograničenja slobode ugovaranja

Pored prethodno navedenih ograničenja, zakon i pravna praksa poznaju i dodatne restrikcije, među kojima su:

- **Obavezna forma ugovora** – određeni ugovori moraju biti zaključeni u propisanoj formi, npr. pismeni oblik ili notarska overa, kako bi proizveli pravno dejstvo.
- **Nepravični ugovori** – ako ugovor stavlja jednu stranu u očigledno nepovoljan položaj, sud može intervenirati i proglasiti ugovor ništavim ili poništiti određene odredbe.
- **Zabrana simulovanih i fiktivnih ugovora** – ugovori koji su zaključeni samo radi formalnog ispunjenja zakonske obaveze, ali bez namere izvršenja, ili da bi se prikrilo ugovor koji se stvarno želi zaključiti smatraju se ništavim.

3.2. Uslovi nastanka ugovora

Kako bi ugovor, kao osnovni pravni posao u obligacionom pravu, bio punovažan i proizvodio pravne posledice, moraju biti ispunjeni određeni zakonom propisani uslovi. Oni predstavljaju neophodne preduslove za valjanost ugovornog odnosa i osiguravaju pravnu sigurnost ugovornih strana.

U pravnoj doktrini se ističe da ugovor nastaje tek kada su ispunjeni uslovi saglasnosti volja, poslovne sposobnosti ugovornih strana, određenog i mogućeg predmeta ugovora, zakonitog osnova i odgovarajuće forme, ako je ona zakonom propisana (Radišić, 2016).

Zakonom se precizira da je ugovor zaključen kada su se ugovorne strane saglasi-
sile o njegovim bitnim sastojcima, što je osnovni uslov za nastanak obligacije
između njih (ZOO, čl.26).

Pravilno definisani bitni elementi ugovora ključni su za stabilnost pravnog pro-
meta, jer omogućavaju ugovornim stranama da pouzdano ostvaruju svoja prava
i obaveze. Njihovim nepostojanjem ili nepravilnim određenjem bitnih elemenata
može doći do ništavosti ugovora, čime se narušava sigurnost obligacionih odno-
sa.

Ovi elementi ne samo da obezbeđuju validnost ugovora, već služe i kao mehani-
zam za zaštitu pravne sigurnosti i pravičnosti u obligacionim odnosima. Pravna
teorija naglašava da odsustvo bilo kog od bitnih elemenata može dovesti do
pravne nevalidnosti ugovora, što ima direktan uticaj na njegovu primenu i iz-
vršenje (Marković, 2018)

Osnovni uslovi nastanka ugovora su:

Saglasnost volja

Saglasnost volja predstavlja osnovni uslov za postojanje ugovora – strane moraju
dobrovoljno izraziti želju da zaključe ugovor.

Primer: Ako kupac i prodavac postignu dogovor o ceni i predmetu prodaje,
jasno izražavajući svoju volju rečima, pisanim ili izgovorenim, ili određenim rad-
njama, smatra se da postoji saglasnost volja.

Poslovna sposobnost

Da bi neko mogao biti ugovorna strana, mora imati poslovnu sposobnost, tj.
sposobnost da preuzima obaveze i stiče prava.

Primer: Maloletnik mlađi od 18 godina ne može samostalno zaključiti ugovor o
kupovini nekretnine, već to mora učiniti uz odobrenje roditelja kao zakonskih
zastupnika.

Predmet ugovora

Predmet ugovora predstavlja **činidbu** – ono što jedna strana treba da učini za
drugu. To može biti davanje, činjenje, nečinjenje ili trpljenje.

Primer: U ugovoru o prodaji predmet ugovora je određena stvar, dok je u ugov-
oru o radu predmet radni angažman zaposlenog.

Osnov ugovora (kauza)

Osnov ugovora (kauza) predstavlja razlog zbog kojeg ugovor nastaje – svrha zbog koje strane preuzimaju obaveze.

Primer: U ugovoru o prodaji osnov ugovora je razmena stvari za novac.

Forma ugovora

Forma ugovora odnosi se na način na koji ugovor mora biti zaključen da bi imao pravno dejstvo.

Primer: Ugovor o prodaji nepokretnosti mora biti sačinjen u formi *ad solemnitatem*, da bi bio punovažan i proizvodio pravna dejstva. Kada je određena forma bitan sastojak ugovora, kažemo da je reč o konstitutivnoj formi.

3.2.1. Saglasnost volja

Saglasnost volja predstavlja osnovni i neophodni element svakog ugovora, definišući se kao podudaranje izjava volje ugovornih strana o bitnim sastojcima ugovora. Njena pravilna i slobodna izraženost ključna je za nastanak obligacionog odnosa, pri čemu se isključuje postojanje pravnih mana poput zablude, prevare ili prinude.

Pravni sistem ne posmatra saglasnost volja samo kao formalni izraz ugovorne slobode, već i kao temelj pravne sigurnosti u obligacionim odnosima. Postojanje neslaganja u izjavljenim voljama strana može dovesti do pravnih sporova i različitih sudskih tumačenja, zbog čega je preciznost u izražavanju ugovornih namera od posebnog značaja. Ugovorna saglasnost ne može se smatrati postignutom ukoliko ne postoji potpuna podudarnost u vezi sa ključnim elementima ugovora, a njeno ostvarenje obično se postiže kroz proces pregovaranja, ponude i prihvatanja ponude.

Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije predviđa da se ugovor smatra zaključenim tek kada se ugovorne strane saglase o njegovim bitnim sastojcima. Time se potvrđuje da bez jasne i međusobno podudarne saglasnosti ugovornih strana ne može doći do nastanka pravno obavezujućeg ugovornog odnosa. Ovaj princip osigurava stabilnost ugovornog prometa i štiti pravnu sigurnost svih učesnika u obligacionim odnosima.

Izjavljena volja za zaključenje ugovora mora biti slobodna i ozbiljna. Ako je data pod određenim manama, ugovor može biti ništav ili rušljiv.

Mane saglasnosti volja uključuju:

- **Pretnja** – ako jedna ugovorna strana sklopi ugovor pod pretnjom koja je izazvala opravdani strah od opasnosti kojom je ugrožen život, telo ili neko drugo značajno dobro, ugovor može biti poništen.
- **Zabluda** – ako jedna ugovorna strana sklopi ugovor u zabludi o bitnim svojstvima predmeta, ugovor može biti poništen.
- **Nesporazum** – ako ugovorne strane misle na različite stvari, ali nisu toga svesne, ugovor je nepostojeći, odnosno smatra se da nije ni nastao.
- **Prevara** – ako je jedna strana namerno obmanula drugu stranu kako bi ova zaključila ugovor, on se može poništiti.

Primer:

- Ako kupac kupi sliku misleći da je original, ali se ispostavi da je kopija, može tražiti poništenje ugovora zbog zablude.
- Ako je prodavac namerno slagao kupca da je slika original, ugovor može biti poništen zbog prevare.
- Ako je kupac bio prisiljen da kupi sliku pod pretnjom nasilja, ugovor je ništav zbog prinude

3.2.2. Poslovna sposobnost ugovornica

Poslovna sposobnost predstavlja sposobnost lica da svojim radnjama zasnuju, izmene ili prekinu obligacione odnose. Njeno posedovanje znači da ugovorne strane mogu slobodno zaključivati ugovore, preuzimati obaveze i snositi pravne posledice svojih odluka. Ova sposobnost čini osnovu pravne sigurnosti u obligacionim odnosima, jer osigurava da ugovori budu sklopljeni od strane pravno kompetentnih lica koja su u stanju da razumeju i ispune preuzete obaveze.

Značaj poslovne sposobnosti u obligacionom pravu ogleda se u nekoliko ključnih aspekata. Omogućava ugovornim stranama potpunu autonomiju u formiranju pravnih odnosa, čime se garantuje stabilnost pravnog prometa.

Takođe, služi kao mehanizam zaštite, sprečavajući sklapanje ugovora sa licima koja nisu sposobna da razumeju pravne posledice svojih radnji, čime se smanjuje rizik od zloupotreba i ništavosti ugovora.

Osim toga, poslovna sposobnost osigurava da ugovorne strane snose odgovornost za preuzete obaveze, čime se doprinosi pravnoj sigurnosti i zaštiti poverenja u ugovorne odnose.

Pravna doktrina ističe da poslovna sposobnost predstavlja temelj ugovornog prava, jer omogućava stabilnost obligacionih odnosa i štiti pravnu sigurnost učesnika u ugovornim transakcijama (Marković, 2018). Zakonodavni okvir takođe naglašava značaj poslovne sposobnosti, propisujući da je ona uslov pravne valjanosti ugovora, osim u slučajevima kada zakon predviđa izuzetke (ZOO, čl. 56). Time se potvrđuje da bez poslovne sposobnosti ugovor ne može imati punovažna pravna dejstva, osim ako zakon ne predviđa posebne okolnosti pod kojima određeni ugovori mogu biti zaključeni i od strane ograničeno poslovno sposobnih lica.

Potpuna poslovna sposobnost

Potpuna poslovna sposobnost omogućava licu da bez ograničenja zaključuje ugovore, preuzima obaveze i snosi pravne posledice svojih pravnih radnji. Ova sposobnost obuhvata fizička i pravna lica koja, u skladu sa zakonom, mogu samostalno učestvovati u obligacionim odnosima.

Potpunu poslovnu sposobnost poseduju:

- **Fizička lica starija od 18 godina**, osim u slučajevima kada su pravno lišena poslovne sposobnosti.
- **Pravna lica**, koja pravno deluju preko svojih zakonskih zastupnika, kao što su kompanije, udruženja i institucije.
- **Emancipovana maloletna lica između 16 i 18 godina**, ako su stekla poslovnu sposobnost na osnovu sudskog odobrenja za zaključenje braka.

Potpuno poslovno sposobno lice može slobodno zaključivati ugovore, ali i snositi punu odgovornost za njihove pravne posledice (Radišić, 2016). Ova sposobnost omogućava licima da ravnopravno učestvuju u pravnom prometu, bez potrebe za odobrenjem ili posredovanjem trećih lica. Prema Zakonu o obligacionim odnosima, ugovor koji je zaključila potpuno poslovno sposobna osoba smatra se punovažnim, osim ako ne postoje zakonske prepreke.

Delimična poslovna sposobnost

Delimično poslovno sposobna lica imaju pravo da učestvuju u pravnim poslovima, ali uz određena ograničenja. Njihova sposobnost da samostalno preuzimaju obaveze zavisi od vrste ugovora koji zaključuju i saglasnosti zakonskog zastupnika, koja je neophodna za preuzimanje većih pravnih obaveza.

Ova kategorija obuhvata:

- **Maloletnike između 14 i 18 godina** koji nisu stekli potpunu poslovnu sposobnost putem emancipacije. Ova lica mogu zaključivati pravne poslove koji su primereni njihovoj starosnoj dobi i svakodnevnim potrebama, ali im je za složenije i pravno značajnije ugovore potrebna saglasnost roditelja ili staratelja.
- **Lica delimično lišena poslovne sposobnosti** zbog bolesti, mentalnih ili drugih smetnji koje ih čine nesposobnim za potpuno samostalno odlučivanje o pravnim poslovima. Ovim licima sud može odrediti ograničenja u pogledu njihovog učestvovanja u obligacionim odnosima.

Zakonska regulativa precizira da ugovor koji maloletnik zaključi bez potrebne saglasnosti staratelja može biti poništen, osim ako se radi o pravnom poslu koji je u njegovu korist.

Pravna doktrina ističe da postojanje ograničene poslovne sposobnosti ne znači potpunu nesposobnost za učestvovanje u obligacionim odnosima, već samo uvođenje pravnih mehanizama koji osiguravaju da ta lica ne preuzmu obaveze koje bi mogle biti štetne za njih. Ovim mehanizmima se balansira potreba da se delimično poslovno sposobnim licima omogući određeni stepen pravne autonomije, uz istovremeno sprečavanje zloupotreba i pravne nesigurnosti.

Poslovna nesposobnost

Poslovno nesposobna lica nemaju sposobnost da samostalno zaključuju ugovore i preuzimaju obaveze, što znači da su njihovi pravni poslovi pravno nevaljani ukoliko nisu sklopljeni uz posredovanje i saglasnost zakonskog zastupnika. Ova ograničenja postoje kako bi se zaštitila prava i interesi lica koja nisu sposobna da razumeju pravne posledice svojih postupaka.

U ovu kategoriju spadaju:

- **Maloletnici mlađi od 14 godina**, koji nisu sposobni da samostalno donose pravno obavezujuće odluke. Njihove pravne poslove, uključujući i zaključenje ugovora, u njihovo ime mogu preduzimati isključivo roditelji ili staratelji.
- **Lica potpuno lišena poslovne sposobnosti** usled mentalnih oboljenja ili drugih ozbiljnih razloga koji ih čine nesposobnim za racionalno odlučivanje i upravljanje sopstvenim pravnim poslovima. Ove osobe ne mogu samostalno preuzimati pravne obaveze, već ih u obligacionim odnosima zastupaju staratelji koje postavlja nadležni organ.

Zakon o obligacionim odnosima izričito prpisuje da je ugovor koji zaključi poslovno nesposobno lice bez odobrenja zakonskog zastupnika rušljiv. Pravna doktrina naglašava da zabrana samostalnog zaključenja ugovora od strane poslovno nesposobnih lica ne predstavlja ograničenje njihove pravne zaštite, već upravo suprotno – obezbeđuje da ta lica ne budu izložena pravnim zloupotrebama.

Na ovaj način pravni sistem osigurava da njihova prava i interesi budu zaštićeni kroz posredovanje staratelja, čime se smanjuje rizik od nastanka štetnih pravnih posledica.

3.2.3. Predmet ugovora

Predmet ugovora predstavlja ono što čini ugovornu obavezu jedne ili obe strane, odnosno činidbu koju dužnik treba da izvrši, a poverilac da primi ili zahteva. Može se sastojati od činjenja, davanja, nečinjenja ili trpljenja, a da bi ugovor bio punovažan, predmet mora biti moguć, dozvoljen i određen ili odrediv.

Predmet ugovora mora biti jasno određen ili odrediv, jer u suprotnom ugovor ne može proizvoditi pravna dejstva niti biti izvršen (Radišić, 2016).

Precizno definisan predmet ugovora obezbeđuje pravnu sigurnost i omogućava nesmetano izvršenje obaveza (Antić, 2012). U skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima, predmet ugovora mora ispunjavati određene uslove kako bi bio pravno valjan.

Značaj predmeta ugovora sastoji se u tome što:

- Definiše prava i obaveze ugovornih strana.
- Omogućava izvršenje ugovora.
- Osigurava pravnu sigurnost i zaštitu ugovornika.

Predmet ugovora mora biti konkretizovan na način koji omogućava lako utvrđivanje obaveza strana i obezbeđuje pravnu izvesnost ugovornog odnosa (Petrović, 2015). Ukoliko predmet ugovora nije određen, ugovor može biti ništav, osim ako se može odrediti na osnovu ugovora ili zakona (ZOO, čl. 46 st. 2 i čl. 50).

Tri osnovna uslova za pravnu valjanost predmeta ugovora:

- **Mogućnost predmeta** – predmet obaveze mora biti ostvariv u trenutku zaključenja ugovora ili u doglednom periodu.
- **Dozvoljenost predmeta** – predmet ne sme biti u suprotnosti sa zakonom, prinudnim propisima, moralom ili javnim poretkom.
- **Određenost ili odredivost** – predmet mora biti jasno određen ili mora postojati objektivni kriterijum na osnovu kojeg se može odrediti naknadno.

Primeri mogućih i nemogućih predmeta:

- **Moguć predmet:** Prodaja stana koji je u vlasništvu prodavca.
- **Nemoguć predmet:** Prodaja nepostojećeg objekta bez pravnog osnova za njegovu izgradnju.

Primeri dozvoljenih i nedozvoljenih predmeta:

- **Dozvoljen predmet:** Zakup poslovnog prostora.
- **Nedozvoljen predmet:** Ugovor o trgovini narkoticima ili oružjem bez dozvole.

Primer odredivog predmeta: Kupovina vozila po tržišnoj ceni, koja će biti utvrđena prema zvaničnim katalogskim vrednostima.

Predmet ugovora može biti odrediv ukoliko ugovor sadrži elemente na osnovu kojih se kasnije može precizno utvrditi njegova sadržina (Marković, 2018). ZOO propisuje da predmet ugovora može biti odrediv ako postoje jasni elementi na osnovu kojih se može utvrditi njegova konkretna sadržina (čl. 50 st.1).

Predmet ugovora može biti stvaran ili činidbeni, u zavisnosti od toga da li se odnosi na materijalne ili nematerijalne obaveze.

A) Stvarni predmet ugovora (predmet činidbe je stvar):

- **Prodaja automobila** – predmet ugovora je konkretno vozilo.
- **Zakup stana** – predmet je pravo korišćenja nepokretnosti.

Stvari koje su predmet ugovora moraju biti individualizovane ili barem odredivo opisane kako bi ugovorne strane znale na šta se obaveza odnosi (Radišić, 2016).

B) Činidbeni predmet ugovora (predmet je radnja ili propuštanje radnje)

- **Ugovor o radu** – predmet je rad zaposlenog.
- **Ugovor o autorskom delu** – predmet je stvaranje određenog intelektualnog dela.
- **Ugovor o nečinjenju** – zabrana konkurencije zaposlenog nakon prestanka radnog odnosa.

Predmet ugovora može biti radnja (činjenje) ili uzdržavanje od radnje (nečinjenje), što je često slučaj kod ugovora o radu, autorskim ugovorima i klauzulama zabrane konkurencije (Antić, 2012). U skladu sa ZOO ako predmet ugovora nije moguć, dozvoljen ili određen, ugovor je ništav (čl. 47).

Najčešće prepreke za punovažnost predmeta ugovora su:

- **Fizička nemogućnost** – predmet ugovora ne postoji ili ga nije moguće pribaviti.

- **Pravna nemogućnost** – predmet nije dozvoljen za promet (npr. ljudski organi, državna imovina).
- **Neodređenost ili neodredivost** – ugovor ne sadrži kriterijume na osnovu kojih bi predmet mogao biti precizno definisan.

Primeri:

- **Prodaja nepostojećeg vozila** – ugovor je ništav ako vozilo nije proizvedeno i ne može se pribaviti.
- **Ugovor o prodaji zemljišta u javnoj svojini** – ugovor je ništav jer javna dobra ne mogu biti predmet privatnopravnih ugovora.

U skladu sa ZOO ako predmet ugovora postane nemoguć pre izvršenja, ugovor prestaje da proizvodi pravna dejstva. Ova situacija može nastati ako predmet ugovora bude uništen ili iz drugih razloga postane neostvariv pre nego što ugovorne strane ispune svoje obaveze.

Pravna regulativa i doktrina jasno ukazuju na značaj preciznog definisanja predmeta ugovora, jer njegov nedostatak ili nepravilno određivanje može dovesti do neizvršenja ugovora i pravne nesigurnosti ugovornih strana.

3.2.4. Osnov ugovora

Osnov (kauza) ugovora predstavlja razlog zbog kojeg se ugovorne strane obavezuju, dok motiv označava subjektivne pobude koji su ugovornu stranu naveli da ugovor zaključi. Razlikovanje ova dva pojma ključno je u obligacionom pravu, budući da osnov utiče na pravnu valjanost ugovora, dok motiv, osim u izuzetnim situacijama, nema pravni značaj.

Pravna svrha ugovora ogleda se u njegovom osnovu, odnosno u pravnom cilju koji strane žele da ostvare. Osnov ugovora definiše se kao razlog zbog kojeg ugovorne strane preuzimaju određene obaveze, a da bi ugovor bio punovažan, pretpostavlja se da osnov postoji.

Bez zakonitog i postojećeg osnova, ugovor je ništav, dok motiv ne utiče na njegovu punovažnost, osim kada zakon predviđa drugačije (Antić, 2012).

Zakonski okvir propisuje da je ugovor ništav ukoliko ne postoji zakonit osnov ili ako je on suprotan prinudnim propisima ili moralu društva, u ZOO se jasno određuje da ugovor bez zakonitog osnova ne može proizvoditi pravna dejstva. Ovaj princip ima posebnu važnost u situacijama kada se ugovor zaključuje u svrhu postizanja nedozvoljenih ciljeva, poput trgovine zabranjenim supstancama ili drugih nezakonitih delatnosti.

Po pravilu, osnov ugovora za jednu ugovornu stranu sastoji se u obavezi druge strane.

Primeri:

- **Ugovor o prodaji** – osnov za prodavca je novčana protivvrednost koju dobija za stvar.
- **Ugovor o zajmu** – osnov za zajmodavca je dobijanje kamate ili druge koristi od zajmoprimca.
- **Ugovor o poklonu** – osnov je dobrovoljno i besplatno ustupanje stvari drugom licu.

Jasno definisan osnov ugovora omogućava njegovu pravnu sigurnost i jasnoću ugovornih odnosa (Petrović). Međutim, kada osnov ugovora nije zakonit, ugovor se smatra ništavim. ZOO propisuje da je ništav svaki ugovor koji nema zakonit osnov ili koji je zasnovan na ciljevima suprotnim zakonu i moralu.

Primer ugovora sa nezakonitim osnovom:

- **Ugovor o prodaji narkotika** – budući da je predmet ugovora protivzakonit, ugovor je ništav i ne proizvodi pravne posledice.

Da bi ugovor bio pravno valjan, njegov osnov mora ispunjavati sledeće kriterijume:

- **Postojanje** – osnov ugovora mora biti realan i stvaran, jer se u suprotnom ugovor smatra ništavim.
- **Zakonitost** – osnov ne sme biti u suprotnosti sa zakonom, moralom ili javnim poretком.

U praksi se često javljaju situacije kada osnov ugovora ne ispunjava ove uslove, što dovodi do njegove ništavosti.

Primer ugovora sa ništavim osnovom:

- **Ugovor o prodaji nepostojećeg umetničkog dela** – ako se predmet ugovora ispostavi kao nepostojeći, osnov ugovora gubi svoju pravnu valjanost, što može dovesti do njegove ništavosti.

Pravna teorija ističe da zakonitost i postojanje osnova ugovora predstavljaju ključne faktore u oceni njegove punovažnosti, ZOO potvrđuje da ugovor bez osnova ili čiji osnov nije dopušten ne proizvodi pravno dejstvo, što dodatno naglašava značaj pravilno definisanog osnova u obligacionim odnosima.

U praksi se često dešava da se ne pravi jasna razlika između pojma osnova i motiva ugovora. Motiv ugovora označava subjektivni razlog, pobudu, koji je pojedinu ugovornu stranu naveo da ugovor zaključi. Za razliku od osnova, motiv uglavnom nema pravni značaj, osim ako zakon predviđa drugačije.

Primeri motiva ugovora:

- **Kupovina stana iz sentimentalnih razloga** – motiv može biti želja da se kupi nekretnina u kojoj je osoba odrasla, ali taj motiv ne utiče na pravnu valjanost ugovora.
- **Zaključivanje ugovora o poklonu iz zahvalnosti** – razlog zbog kojeg je poklon dat nema pravni značaj, osim ako zakon ne predviđa mogućnost opoziva poklona zbog promenjenih okolnosti.

U pravnoj doktrini se naglašava da motiv ne utiče na pravnu punovažnost ugovora, osim ako je bio poznat drugoj strani i predstavljao odlučujući faktor za njegovo zaključenje. Iako se osnov i motiv često poistovećuju u svakodnevnoj upotrebi, pravno su to dva potpuno različita pojma:

Osnov ugovora	Motiv ugovora
Razlog. Svrha ugovora.	Lične pobude ugovornih strana za zaključenje ugovora.
Mora postojati da bi ugovor bio punovažan.	Nije nužan za punovažnost ugovora.
Ako je nezakonit, ugovor je ništav.	Ako je nezakonit, ugovor ostaje punovažan.
Propisan i regulisan zakonom.	Uglavnom subjektivna kategorija.
Primer: Ugovor o prodaji – osnov je razmena novca i robe	Primer: Kupac kupuje stan jer se nalazi blizu njegove porodice

Tabela 2. *Razlika između osnova i motiva*

Prema Antiću razlikovanje osnova i motiva ključno je za ispravno tumačenje ugovora i ocenu njegove punovažnosti, jer se osnov odnosi na neposredni cilj koji se ugovorom postiže, dok motiv ostaje subjektivan faktor ugovornih strana.

3.2.5. Forma ugovora

Forma ugovora određuje način na koji ugovorne strane izražavaju svoju saglasnost volja i predstavlja važan element obligacionog prava, naročito u pogledu osiguravanja pravne sigurnosti, dokazivanja postojanja ugovora i zaštite slabijih ugovornih strana. Iako je osnovno pravilo da ugovori mogu biti zaključeni u bilo kojoj formi, zakon u određenim slučajevima propisuje posebne forme koje ugovor mora imati kako bi bio punovažan.

Forma ugovora nije samo formalni uslov, već može imati odlučujući uticaj na pravnu snagu ugovora. U slučajevima kada zakon predviđa obaveznu formu, njeno nepoštovanje može dovesti do ništavosti ugovora ili otežati njegovo dokazivanje u slučaju spora (Radišić, 2016).

Pravna doktrina naglašava da iako se ugovori zasnivaju na saglasnosti volja, u određenim situacijama zakon može zahtevati posebnu formu, čije nepoštovanje može imati ozbiljne posledice po punovažnost ugovora (Antić, 2012).

Prema ZOO, ugovor koji nije zaključen u zakonom propisanoj formi smatra se ništavim, osim ako zakon predviđa drugačije.

Bez obzira na vrstu forme, svaki ugovor treba da sadrži osnovne elemente koji omogućavaju pravnu sigurnost i ostvarenje ugovorenih prava i obaveza:

- Identifikaciju ugovornih strana, kako bi se jasno utvrdila njihova prava i obaveze.
- Precizno definisan predmet ugovora, čime se omogućava nesmetana realizacija ugovora.
- Jasno izražene obaveze i prava ugovornih strana, kako bi se izbegli sporovi.
- Potpis ugovornih strana ili overu od strane nadležnog organa, kada je propisana zakonom.

Ugovorna forma može biti slobodna ili propisana zakonom, a propisana forma može imati različite pravne posledice.

Postoje dve osnovne vrste forme ugovora:

1. Forma ad solemnitatem (obavezna, bitna forma)

Forma *ad solemnitatem* predstavlja zakonom propisanu formu bez koje ugovor ne može biti pravno valjan. Ako ugovor nije zaključen u ovoj formi, smatra se ništavim i ne proizvodi pravne posledice. Stranke se takođe mogu sporazumeti da će njihov ugovor proizvoditi pravno dejstvo samo ako je zaključen u određenoj formi (ugovorena bitna forma).

Primeri ugovora koji zahtevaju formu ad solemnitatem:

- **Ugovor o prodaji nepokretnosti** – mora biti sastavljen u pisanoj formi i overen kod notara.
- **Ugovor o osnivanju privrednog društva** – zahteva pismenu formu i notarsku overu.
- **Bračni ugovor** – mora biti zaključen u pisanom obliku i overen kod nadležnog organa.

Zakon predviđa da ugovor koji nije zaključen u zakonom propisanoj formi ne može proizvoditi pravno dejstvo.

ZOO jasno propisuje da je ništav svaki ugovor koji nije zaključen u formi predviđenoj zakonom, izuzev ako iz cilja propisa kojim je predviđena forma na proizilazi što drugo (čl. 70 st.1).

2. Forma ad probationem (dokazna forma)

Forma *ad probationem* nije neophodna za punovažnost ugovora, ali se koristi kako bi olakšala dokazivanje ugovornog odnosa i njegovog sadržaja u slučaju spora. Iako nepostojanje ove forme ne čini ugovor ništavim, može otežati dokazivanje njegovog postojanja.

Primeri ugovora kod kojih je forma ad probationem preporučena:

- **Ugovor o zajmu između fizičkih lica** – može biti zaključen usmeno, ali je poželjno da postoji pismeni dokaz radi lakšeg dokazivanja obaveze vraćanja duga.
- **Ugovor o poslovnoj saradnji** – iako se može zaključiti usmeno, pisana forma smanjuje mogućnost nesporazuma između ugovornih strana.

Zakon propisuje da nepoštovanje forme *ad probationem* ne utiče na punovažnost ugovora, ali može otežati dokazivanje ugovornih obaveza u eventualnim sudskim sporovima. ZOO predviđa da pisana forma može biti potrebna radi dokazivanja ugovora, ali njeno nepoštovanje ne utiče na punovažnost samog ugovora. Forma *ad probationem* ima važnu ulogu u osiguravanju pravne predvidljivosti, jer omogućava ugovornim stranama da lakše dokažu svoje zahteve (Radišić, 2016).

Forma ugovora ima višestruku pravnu funkciju:

- **Zaštitna funkcija** – sprečava zloupotrebe i osigurava pravnu sigurnost ugovornih strana.
- **Dokazna funkcija** – omogućava lakše dokazivanje postojanja ugovora i njegovog sadržaja.
- **Javna funkcija** – naročito kod ugovora od značaja za pravni promet, kao što su ugovori o nepokretnostima.

U pravnoj doktrini naglašava se da forma ugovora igra ključnu ulogu u zaštiti ugovornih strana, obezbeđuje transparentnost ugovora i sprečava pravne sporove (Antić, 2012).

3.3. Vrste ugovora

Ugovori u obligacionom pravu mogu se klasifikovati prema različitim kriterijumima, što omogućava jasnije sagledavanje njihovih pravnih posledica. Ova podela je od suštinskog značaja za određivanje prava i obaveza ugovornih strana, ali i za razumevanje posledica koje nastaju usled neispunjenja preuzetih obaveza. Radišić naglašava da klasifikacija ugovora igra ključnu ulogu u pravilnoj primeni pravnih normi i tumačenju njihovih efekata. Slično tome, Oliver Antić ističe da precizna kategorizacija ugovora doprinosi pravnoj sigurnosti i otklanja moguće nejasnoće u njihovoj primeni. Zakonski okvir omogućava da jedan ugovor istovremeno pripada različitim kategorijama, u zavisnosti od njegovog sadržaja i svrhe.

Jednostrano obavezni i dvostrano obavezni ugovori

- *Jednostrano obavezni ugovori* su oni kod kojih samo jedna ugovorna strana preuzima obavezu, dok druga nema nikakvih obaveza. Njihova osnovna karakteristika jeste da samo jedna strana snosi teret ugovora, dok druga ostvaruje pravo bez bilo kakve protivčinidbe. Ovi ugovori su jednostavni u strukturi, ali mogu izazvati određene pravne nesigurnosti ukoliko se ne obezbedi jasna zaštita ugovorne strane koja se obavezuje. Jednostrano obavezni ugovori stvaraju obavezu samo za jednu ugovornu stranu. Primer jednostrano obaveznog ugovora je *ugovor o poklonu*, u kojem poklonodavac prenosi pravo na stvar poklonoprimcu bez obaveze bilo kakve protivčinidbe.
- *Dvostrano obavezni ugovori* (sinalagmatični ugovori) su ugovori kod kojih obe ugovorne strane preuzimaju međusobne obaveze koje su uzajamno povezane, odnosno, obaveza jedne strane uslovljena je obavezom druge strane. Ovi ugovori su zasnovani na načelu ekvivalentnosti činidbi, što znači da se uzajamne obaveze moraju srazmerno izvršavati. Primer dvostrano obaveznog ugovora je ugovor o prodaji, gde je prodavac dužan da preda stvar kupcu, dok je kupac dužan da plati dogovorenu cenu (ZOO, čl.454). Sličan primer je ugovor o izvođenju radova, gde izvođač radova preuzima obavezu da izvrši radove u skladu sa ugovorom, dok naručilac preuzima obavezu plaćanja ugovorene naknade.

Teretni i dobroćini ugovori

- Teretni ili onerozni ugovori su ugovori kod kojih obe strane imaju obavezu davanja naknade za korist koju dobijaju od druge strane, pri čemu svaka od strana snosi određeni teret. Ovi ugovori su osnovni oblik pravnog prometa, jer omogućavaju razmenu dobara i usluga na ekonomskoj osnovi. Razlika između oneroznih i lukrativnih ugovora ima značajne pravne posledice, posebno u pogledu odgovornosti ugovornih strana. Primer oneroznog ugovora je ugovor o zakupu, u kojem zakupodavac prepušta stvar zakupcu na korišćenje, dok zakupac preuzima obavezu plaćanja zakupnine. Drugi primer je ugovor o prodaji, gde kupac daje novčanu protivčinidbu u zamenu za kupljenu stvar.
- Dobročini (lukrativni) ugovori su ugovori kod kojih samo jedna strana pruža korist drugoj, bez obaveze protivčinidbe. Ovi ugovori su često motivisani altruizmom, moralnim obavezama ili ličnim odnosima između ugovornih strana. U ovim ugovorima ne postoji ekvivalentnost činidbi, što znači da jedna strana dobija korist bez finansijskog troška. Primer besplatnog ugovora je ugovor o poklonu, gde poklonodavac prenosi pravo na stvar bez naknade. Takođe, ugovor o besplatnom zajmu (komodatu) spada u ovu kategoriju, gde jedna strana daje drugoj određenu stvar na korišćenje bez naknade, uz obavezu vraćanja nakon upotrebe.

Kratkotrajni i dugotrajni ugovori

- Kratkotrajni ili ugovori sa trenutnim ispunjenjem su ugovori kod kojih se obaveze izvršavaju odmah nakon zaključenja ugovora. Ovi ugovori karakteristični su za jednostavne pravne odnose gde nije potrebno sukcesivno izvršenje obaveza. Primer takvog ugovora je ugovor o prodaji robe uz gotovinsko plaćanje, gde se činidba izvršava odmah nakon dogovora.
- Dugotrajni ili ugovori sa sukcesivnim ispunjenjem su ugovori kod kojih se obaveze izvršavaju u određenim vremenskim intervalima, često dužeg trajanja. Ovi ugovori se najčešće primenjuju u poslovnim odnosima gde je potrebno kontinualno pružanje usluga ili isporuka robe. Prema Petroviću, ugovori sa sukcesivnim ispunjenjem često zahtevaju dodatne zaštitne mehanizme kako bi se obezbedila pravna sigurnost za obe ugovorne strane.

Primer je ugovor o isporuci električne energije, kod kojeg potrošač plaća mesečne račune za potrošenu struju.

- Takođe, ugovor o zakupu može biti primer sukcesivnog ugovora, s obzirom na to da zakupac plaća zakupninu u periodičnim vremenskim intervalima.

Formalni i neformalni ugovori

- **Formalni ugovori** su ugovori za koje zakon propisuje posebnu formu, a nepoštovanje te forme može dovesti do ništavosti ugovora. Ovi ugovori obezbeđuju veću pravnu sigurnost, jer je njihova forma važna ne samo za dokazivanje ugovora, već i za njegovu punovažnost.

Primer formalnog ugovora je ugovor o prodaji nepokretnosti, koji mora biti zaključen u pismenoj formi i overen kod notara (ZOO). Takođe, bračni ugovor mora biti u pisanom obliku i overen od strane nadležnog organa. Formalni ugovori se propisuju radi zaštite ugovornih strana i veće pravne sigurnosti.

- **Neformalni ugovori** su ugovori za koje zakon ne zahteva posebnu formu, već mogu biti zaključeni usmeno, pisanim putem ili čak prećutnim postupanjem ugovornih strana. Primer neformalnog ugovora je ugovor o kupovini robe u prodavnici, gde ne postoji zakonska obaveza da ugovor bude zaključen u pismenoj formi. Prema Petroviću, neformalni ugovori omogućavaju veću fleksibilnost u poslovanju i široku primenu u svakodnevnom pravnom prometu.”

Konsensualni i realni ugovori

- **Konsensualni ugovori** su ugovori koji nastaju samim postizanjem saglasnosti volja ugovornih strana, bez potrebe za dodatnim radnjama. Primer konsensualnog ugovora je ugovor o prodaji, gde se ugovor smatra zaključenim kada se strane dogovore o predmetu i ceni. Kako navodi Radišić konsensualni ugovori predstavljaju osnovu savremenog obligacionog prava i najčešće se primenjuju u pravnom prometu.
- **Realni ugovori** su ugovori kod kojih nije dovoljna saglasnost volja, već je potrebno da se izvrši i predaja stvari ili činidba. Primer realnog ugovora je ugovor o zajmu, koji se u praksi često zaključuje tako što zajmodavac preda određeni novčani iznos zajmoprimcu.

- Ipak po samom zakonu, taj ugovor je konsenzualni, jer nastaje tako što se zajmodavac obaveže zajmoprimcu da će mu predate određenu količinu novca ili drugih zamenljivih stvari (ZOO, čl. 557). Realni ugovori se često koriste za pravne odnose u kojima je neophodno dodatno obezbeđenje za izvršenje obaveza.

Imenovani i neimenovani ugovori

- **Imenovani ugovori** su ugovori koji su regulisani zakonom i za koje postoje posebne pravne norme koje uređuju njihov sadržaj. Primer imenovanog ugovora je ugovor o zakupu, koji je regulisan ZOO. Prema Markoviću imenovani ugovori omogućavaju pravnu sigurnost, jer zakon unapred određuje njihova osnovna pravila.
- **Neimenovani ugovori** su ugovori koji nisu posebno regulisani zakonom, ali su dozvoljeni na osnovu autonomije volje ugovornih strana, pod uslovom da nisu protivni zakonu ili moralu. Primer neimenovanog ugovora je ugovor o franšizingu, koji nije posebno regulisan u ZOO, ali se primenjuje u poslovnoj praksi. Neimenovani ugovori omogućavaju prilagođavanje ugovornih odnosa potrebama tržišta i savremenog poslovanja.

Kauzalni i apstraktni ugovori

- **Kauzalni ugovori** su ugovori kod kojih je osnov (kauza) jasno određen. Primer kauzalnog ugovora je ugovor o zajmu, gde dužnik preuzima obaveznu vraćanja novčanog iznosa zajmodavcu. Prema Radišiću kauzalnost ugovora osigurava pravnu sigurnost, jer jasno definiše pravni osnov ugovornog odnosa.
- **Apstraktni ugovori** su ugovori kod kojih ugovorne strane nisu dužne da navode osnov ugovora. Primer apstraktnog pravnog posla je menica, gde dužnik mora izvršiti isplatu, bez obzira na osnovni pravni odnos. Apstraktni ugovori su posebno važni u finansijskim transakcijama, jer omogućavaju brže i sigurnije poslovanje.

Glavni i sporedni ugovori

- **Glavni ugovori** su ugovori koji mogu postojati samostalno, bez oslanjanja na druge ugovore.

Primer glavnog ugovora je ugovor o prodaji, koji stvara prava i obaveze između kupca i prodavca. Glavni ugovori predstavljaju

- osnovu obligacionog prava, jer regulišu primarne pravne odnose.
- **Sporedni ugovori** su ugovori koji zavise od postojanja glavnog ugovora i ne mogu samostalno proizvoditi pravne posledice. Primer sporednog ugovora je ugovor o jemstvu, gde jemac garantuje za ispunjenje obaveze iz osnovnog ugovora (ZOO, čl. 997). Sporedni ugovori služe kao dodatna pravna zaštita i povećavaju sigurnost u pravnom prometu.

Predugovor i glavni ugovor

- Predugovor je ugovor kojim se ugovorne strane obavezuju da će u budućnosti zaključiti glavni ugovor pod određenim uslovima. Njegova funkcija je da osigura zaključenje glavnog ugovora i zaštiti ugovorne strane od eventualnog odustajanja.

U skladu sa čl. 45 ZOO, “predugovor mora sadržati bitne elemente glavnog ugovora i obavezuje strane da ga u određenom roku zaključe.” Predugovor ima pravnu snagu i njegovim kršenjem može se tražiti naknada štete, ali i da sud naloži drugoj strani zaključenje glavnog ugovora. U praksi, predugovor se često koristi u slučaju prodaje nepokretnosti, gde jedna strana osigurava buduće zaključenje ugovora, dok se sve potrebne pravne i finansijske pripreme ne završe. Predugovor je koristan mehanizam za zaštitu ugovornih strana u složenim pravnim transakcijama, ali ne može zameniti glavni ugovor.

- Glavni ugovor je ugovor koji proizvodi pravne posledice i obaveze za ugovorne strane. On može postojati nezavisno ili biti zaključen na osnovu prethodnog predugovora. Glavni ugovor je konačni pravni akt kojim strane preuzimaju prava i obaveze, i njegova punovažnost zavisi od ispunjenja zakonskih i ugovornih uslova. Primer glavnog ugovora je ugovor o prodaji stana, gde kupac i prodavac preuzimaju obaveze prenosa vlasništva i plaćanja prodajne cene. Ako je prethodno zaključen predugovor, glavni ugovor formalizuje pravne obaveze (zaključuje se u zakonom propisanoj formi) i detaljno uređuje uslove. Kako navodi Antić glavni ugovor mora biti u skladu sa važećim pravnim normama i ne može biti suprotan predugovoru ako je on ranije zaključen.

Individualni i kolektivni ugovori

- Individualni ugovori su ugovori koji regulišu pravne odnose između **pojedinačnih ugovornih strana** i stvaraju prava i obaveze samo za te strane. U skladu sa ZOO, čl. 148 st.1 individualni ugovor stvara obavezu samo između ugovornih strana, osim ako zakon ne predviđa drugačije. Individualni ugovori predstavljaju osnovne izvore obligacija, jer se njima regulišu različite vrste pravnih odnosa između fizičkih i pravnih lica. Primer individualnog ugovora je ugovor o radu, kojim poslodavac i zaposleni regulišu međusobne obaveze. Individualni ugovori su fleksibilniji i prilagodljiviji specifičnim potrebama ugovornih strana, što ih čini dominantnim oblikom ugovora.
- Kolektivni ugovori su ugovori koji regulišu prava i obaveze veće grupe lica, najčešće u oblasti radnog i socijalnog prava. Prema Zakonu o radu, “kolektivni ugovor je ugovor koji se zaključuje između poslodavaca i sindikata u cilju regulisanja radnih odnosa i prava zaposlenih” (član 251 Zakona o radu). Kolektivni ugovori igraju ključnu ulogu u zaštiti prava zaposlenih i stvaranju ravnoteže između poslodavaca i radnika. Primer kolektivnog ugovora je granski kolektivni ugovor u industriji, koji propisuje minimalne plate, radne uslove i prava zaposlenih u određenoj privrednoj grani.

3.4. Faze nastanka ugovora

Faze nastanka ugovora obuhvataju pregovore, ponudu i prihvatanje ponude, pri čemu svaka faza ima svoj pravni značaj. **Pregovori** predstavljaju početni stadijum u kome ugovorne strane razmenjuju stavove i razmatraju uslove budućeg ugovora, a njihovo vođenje mora biti u skladu sa načelom savesnosti i poštenja. **Ponuda** je jednostrana izjava volje jedne strane kojom se izražava spremnost da se zaključi ugovor pod određenim uslovima, dok prihvatanje ponude označava saglasnost druge strane na ponuđene uslove, čime se ugovor smatra zaključenim. Ugovorne strane u toku ovih faza moraju postupati pažljivo, jer neosnovano odustajanje od pregovora može dovesti do predugovorne odgovornosti.

3.4.1. Pregovori

Pregovori predstavljaju početnu fazu ugovornog odnosa, tokom koje ugovorne strane analiziraju pravne i ekonomske aspekte potencijalnog sporazuma, razmatraju uslove i definišu ključne elemente budućih obaveza. Ovaj proces omogućava precizno utvrđivanje međusobnih prava i dužnosti, čime se unapređuje pravna sigurnost i smanjuje mogućnost budućih sporova (Morait, 2016). Iako ne postoji obaveza zaključenja ugovora nakon pregovora, njihovo vođenje podleže određenim pravnim pravilima, naročito u pogledu savesnosti i poštenja (ZOO, čl. 30).

Tokom pregovaranja, strane moraju **poštovati načela obligacionog prava**, među kojima se posebno ističu:

- **Načelo savesnosti i poštenja** – strane ne smeju dovesti drugu stranu u zabludu ili prikriti bitne informacije od značaja za zaključenje ugovora.
- **Načelo slobode ugovaranja** – svaka strana ima pravo da odluči da li će zaključiti ugovor ili ne.
- **Načelo zabrane zloupotrebe prava** – nije dozvoljeno da se pregovori vode samo sa ciljem sticanja poslovnih informacija, a zatim bez opravdanog razloga napuste.

Iako se pregovori odvijaju u okviru ugovorne slobode, strane su obavezne da ih vode savesno i pošteno. Zakonom je predviđena odgovornost za štetu u slučajevima kada se pregovori vode bez namere da dođe do ugovora, kao i kada se neopravdano prekinu, a time nanese gubitak drugoj strani (ZOO, čl. 31). Obaveza postupanja u dobroj veri znači da strane ne smeju dovesti drugu stranu u zabludu, prikriti važne informacije ili koristiti pregovore isključivo radi pribavljanja poslovnih informacija bez stvarne namere zaključenja ugovora (Radišić, 2016).

Pregovori mogu trajati različito u zavisnosti od složenosti ugovora i interesa ugovornih strana. U okviru ovog procesa ispituju se pravni, ekonomski i faktički uslovi koji mogu uticati na konačni dogovor. Posebno je značajno sprečavanje zloupotrebe pregovora u cilju pribavljanja poslovnih informacija bez stvarne namere zaključenja ugovora, što je izričito zabranjeno obligacionim pravom (Antić, 2012). Zakon o obligacionim odnosima propisuje da strane nisu dužne da sklope ugovor nakon pregovora, ali su odgovorne za štetu ukoliko se pregovori vode u lošoj veri (ZOO, čl. 31).

Ukoliko neka od strana prekrši pravila savesnosti i poštenja, može nastati obaveza naknade štete, što dodatno osigurava ozbiljnost i pravnu sigurnost u pregovaračkom procesu (Radišić, 2016). Pravna regulacija pregovora time doprinosi stabilnosti obligacionih odnosa i omogućava fer poslovanje, smanjujući mogućnost nesporazuma i potencijalnih pravnih sporova.

3.4.2. Predugovorna odgovornost (*culpa in contrahendo*)

Predugovorna odgovornost (*culpa in contrahendo*) predstavlja institut obligacionog prava koji predviđa naknadu štete u slučajevima nesavesnog vođenja pregovora ili njihovog prekida bez opravdanog razloga. Ova vrsta odgovornosti osigurava pravičnost i stabilnost ugovornih odnosa, sprečavajući zloupotrebu pregovaračkog procesa i štiteći stranu koja je opravdano očekivala zaključenje ugovora (Marković, 2018).

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, odgovornost nastaje ako strana vodi pregovore bez stvarne namere da zaključi ugovor ili ih prekine u trenutku kada druga strana, na osnovu dotadašnjih pregovora, može osnovano očekivati zaključenje ugovora. U takvim situacijama, povređena strana ima pravo na naknadu štete koja je nastala kao posledica nesavesnog postupanja (ZOO, čl. 32).

Postoji nekoliko situacija u kojima može doći do predugovorne odgovornosti:

- **Pregovaranje bez namere zaključenja ugovora** – kada jedna strana koristi pregovore isključivo radi prikupljanja informacija ili odugovlačenja procesa, bez namere da ih zaključi u ugovorni odnos
- **Neopravdano odustajanje od zaključenja ugovora** – ako strana iznenađeno prekine pregovore, uprkos tome što je druga strana uložila značajne resurse i imala osnovano očekivanje da će ugovor biti zaključen
- **Prikrivanje bitnih informacija** – kada jedna strana namerno ne saopšti ključne informacije koje bi mogle uticati na odluku druge strane o zaključenju ugovora (ZOO, čl. 32).
- **Davanje neistinitih podataka** – ukoliko jedna strana iznese netačne informacije sa ciljem dovođenja druge strane u zabludu i time utiče na njen pregovarački položaj

Ukoliko sud utvrdi da je došlo do povrede pravila pregovaranja, pravne posledice mogu uključivati:

- **Naknadu štete**, uključujući troškove pregovora i druge izdatke koji su nastali kao posledica nesavesnog postupanja druge strane
- **Povraćaj koristi**, kada je jedna strana stekla imovinsku korist na osnovu prevarnih pregovaračkih aktivnosti
- **Naknadu nematerijalne štete**, u situacijama u kojima je strana pretrpe-la ozbiljne posledice, poput narušavanja poslovnog ugleda ili psihološke štete usled nesavesnog vođenja pregovora

Predugovorna odgovornost time služi kao mehanizam koji sprečava manipulaciju u ugovornim odnosima i obezbeđuje pravnu sigurnost tokom pregovaračkog procesa. Njena primena doprinosi stabilnosti obligacionog prava, postavljajući jasne granice između slobode ugovaranja i obaveze savesnog postupanja.

3.4.3. Ponuda i prihvatanje ponude

Ponuda i prihvatanje ponude predstavljaju osnovne elemente procesa zaključenja ugovora u obligacionom pravu. Ugovorni odnos ne može nastati bez postizanja saglasnosti volja ugovornih strana, pri čemu **ponuda** (*oferta*) izražava volju jedne strane da zaključi ugovor, dok **prihvatanje ponude** (*accept*) označava saglasnost druge strane sa ponuđenim uslovima.

Ponuda

Ponuda predstavlja jednostranu izjavu volje kojom jedno lice izražava nameru da zaključi ugovor pod određenim uslovima. Da bi proizvela pravno dejstvo, ponuda mora biti precizna i sadržati sve bitne elemente ugovora, čime se omogućava njeno prihvatanje bez dodatnih pregovora (Marković, 2018). Zakonom o obligacionim odnosima propisano je da ponuda obavezuje onoga ko je daje, pod uslovom da sadrži bitne elemente ugovora i da je učinjena s ozbiljnom namerom (ZOO, čl. 36).

Validna ponuda mora ispunjavati sledeće kriterijume:

- **Jasno izražena namera zaključenja ugovora**

Ponuda mora nedvosmisleno ukazivati da ponudilac želi da preuzme obaveze koje proizlaze iz ugovora.

Primer: Ako prodavac ponudi kupcu da mu proda automobil po određenoj ceni, mora jasno izraziti da je spreman da se obaveže na prodaju.

- **Bitni elementi ugovora**

Ponuda mora sadržati ključne elemente koji su potrebni da bi ugovor mogao biti zaključen. Ugovor o prodaji, na primer, zahteva navođenje predmeta prodaje i cene (ZOO, čl. 454).

- **Određenost i preciznost**

Ponuda ne sme ostavljati prostor za nejasnoće ili dodatne pregovore. Neodređena ponuda ne može proizvesti pravne posledice jer ponuđeni ne može jasno izraziti saglasnost na nejasne ili nepotpune uslove (Antić, 2012).

- **Upućenost određenom ili neodređenom licu**

Ponuda može biti individualna (upućena određenom licu) ili opšta (upućena neodređenom broju lica, npr. javna ponuda).

Primer: Izlaganje robe u izlogu sa označenom cenom predstavlja opštu ponudu. Svako lice koje želi da kupi tu robu, može ući u prodavnicu i platiti prodavcu cenu za robu, čime je ugovor zaključen.

- **Obavezujuća priroda ponude**

Ponuda obavezuje ponudioca ako ispunjava prethodne uslove, osim ako nije izričito naznačeno da se može povući pre prihvatanja.

Ponudilac može opozvati ponudu samo ako opoziv stigne ponuđenom pre ponude ili istovremeno sa njom. (ZOO, čl. 36 st.2).

- **Rok za prihvatanje ponude**

Ako ponudilac odredi rok, ponuđeni mora prihvatiti ponudu u tom roku. U slučaju da rok nije određen, prihvatanje mora biti izvršeno u razumnom roku (ZOO, čl. 38).

Primer: U poslovnim transakcijama, rokovi su često precizno definisani kako bi se izbegli nesporazumi.

Ponuda prestaje u sledećim slučajevima:

- istekom roka za njeno prihvatanje,
- kada ponuđeni odbije ponudu,

- kada ponudilac povuče ponudu pre njenog prihvatanja,
- kada ponuđeni unese izmene u ponudu, što se smatra novom ponudom (Radišić, 2016).

Ako ponuđeni izmeni ijedan bitan element ponude, smatra se da je dao novu ponudu, a ne da je prihvatio originalnu (Radišić, 2016). Ovakvo pravilo sprečava nejasnoće i osigurava da se ugovor formira isključivo na osnovu saglasnosti volja ugovornih strana.

Prihvatanje ponude (akcept)

Prihvatanje ponude predstavlja izjavu volje ponuđenog da pristaje na ponuđene uslove, čime se postiže saglasnost volja i dolazi do zaključenja ugovora. Prihvatanjem ponude nastaju prava i obaveze ugovornih strana, što znači da ugovor dobija pravno dejstvo (ZOO, čl. 39). U obligacionom pravu, prihvatanje ponude mora biti jasno izraženo, bezuslovno i dostavljeno ponudiocu u razumnom roku (Antić, 2012).

Da bi bilo pravno valjano, prihvatanje ponude mora ispunjavati sledeće uslove:

1. Saglasnost sa ponuđenim uslovima

Prihvatanje ponude mora u potpunosti odgovarati uslovima iz ponude. Ukoliko ponuđeni izmeni bilo koji bitan element ponude, smatra se da je dao novu ponudu (*kontraoferta*), a ne da je prihvatio prethodnu ponudu.

Primer: Ako prodavac ponudi automobil za 10.000 evra, a kupac pristane, ali uz zahtev za odloženo plaćanje, to se smatra novom ponudom, a ne prihvatanjem.

2. Bezuslovnost prihvatanja

Prihvatanje ponude mora biti neuslovljeno i ne sme biti podložno daljim pregovorima. Ukoliko ponuđeni prihvati ponudu, ali uz uslov da se isporuka izvrši ranije ili kasnije nego što je predviđeno, to se ne smatra punovažnim prihvatanjem, već modifikovanjem ponude (ZOO, čl. 41).

3. Izričitost ili prećutnost prihvatanja

Prihvatanje ponude može biti izričito (kada ponuđeni jasno izrazi saglasnost pismeno ili usmeno) ili prećutno (kada njegovo ponašanje ukazuje na prihvatanje). Prihvatanje ponude može biti punovažno ukoliko ponuđeni preduzme radnje koje ukazuju na njegovo prihvatanje (ZOO, čl. 40).

Primer: Ako ponuđeni plati avans ili preuzme robu, to može predstavljati prećutno prihvatanje ponude.

4. Pravovremenost prihvatanja

Prihvatanje ponude mora biti učinjeno u roku koji je odredio ponudilac, pri čemu prihvrat mora stići ponudiocu do isteka ostavljenog roka. Ako rok nije određen, prihvatanje mora biti izvršeno u razumnom roku, koji zavisi od prirode ugovora i poslovnih okolnosti (ZOO, čl. 38).

Primer: Ukoliko prodavac ponudi kupcu robu uz važenje ponude do 1. marta, a kupac pošalje prihvatanje 3. marta, ugovor nije zaključen jer je prihvatanje učinjeno nakon isteka roka.

5. Obaveštenje ponudiocu o prihvatanju

Prihvatanje ponude postaje punovažno tek kada ponudilac primi izjavu ponuđenog da prihvata ponudu. Ukoliko ponuđeni prihvati ponudu, ali ne obavesti ponudioca, ugovor se ne smatra zaključenim (ZOO, čl. 39).

Primer: Ako ponuđeni usmeno prihvati ponudu pred svedocima, ali ponudilac nikada ne dobije potvrdu o tome, ugovor ne proizvodi pravno dejstvo.

U situacijama kada ponuđeni unese izmene u ponudu, to se ne smatra prihvatanjem, već se daje nova ponuda, čime se prethodna ponuda odbija. Ova pravna posledica izjednačava izmene u ponudi sa njenim odbijanjem, budući da svaka promena bitnih elemenata vodi ka formiranju novog ugovornog predloga (Marković, 2018). Zakonom je propisano da ukoliko ponuđeni izvrši bilo kakve izmene u ponudi, smatra se da je odbio prvobitnu ponudu i dao novu ponudu (ZOO, čl. 41).

Prihvatanje ponude predstavlja ključni korak u formiranju ugovora, jer njime dolazi do usaglašavanja volja ugovornih strana. Pravila koja regulišu ovaj institut omogućavaju sigurnost u pravnom prometu i sprečavaju nesporazume koji mogu nastati usled dvosmislenih ili neblagovremenih prihvatanja ponude (Radišić, 2016).

3.5. Pravna dejstva ugovora

Ugovor je pravni akt koji stvara obaveze i prava za ugovorne strane, a njegova pravna dejstva proizlaze iz osnovnih principa obligacionog prava. Zaključenjem ugovora, strane preuzimaju međusobne obaveze, čije izvršenje može biti dobrovoljno, ali i prisilno, ukoliko ne dođe do ispunjenja ugovornih obaveza. Obligatorni karakter ugovora zasniva se na načelu *pacta sunt servanda*, prema kojem su ugovorne strane dužne da postupaju u skladu sa preuzetim obavezama i načelima savesnosti i poštenja (Radišić, 2016).

Jedno od osnovnih pravnih dejstava ugovora jeste da on proizvodi obaveze samo među ugovornim stranama, osim ukoliko zakon ili volja ugovornih strana ne predviđa drugačije. U načelu, treća lica nemaju prava ni obaveze koje proističu iz ugovora, ali postoje izuzeci u slučajevima kada je ugovorom ili zakonom predviđeno da određena prava slučajevima kada je slučaju da je ugovorom ili zakonom predviđeno da određena prava mogu nastati i za treća lica. Tako, na primer, ugovor o osiguranju može omogućiti trećem licu da postane korisnik ugovora, dok u ugovoru o jemstvu jemac preuzima obavezu ispunjenja duga u slučaju da ga glavni dužnik ne izmiri (ZOO, čl. 147). Ovakve situacije predstavljaju izuzetke od načela relativnosti ugovornih obaveza i posebno su regulisane u obligacionom pravu (Marković, 2018).

Izvršenje ugovora predstavlja centralno pravno dejstvo koje obavezuje strane na postupanje u skladu sa ugovornim uslovima. Kada jedna strana ne ispuni preuzetu obavezu, druga strana stiče pravo da zahteva ispunjenje ugovora ili da pokrene postupak za njegov raskid. U situacijama kada obaveza nije ispunjena na vreme, poverilac može zahtevati prinudno izvršenje ugovora putem sudskih mehanizama ili tražiti naknadu štete ukoliko je pretrpeo gubitak zbog neizvršenja (ZOO, čl. 262).

Neizvršenje ugovora može dovesti i do njegovog raskida, ukoliko povreda ugovornih obaveza ima takav karakter da ugovor više ne može ispuniti svoju svrhu (Antić, 2012).

Ugovorne strane su obavezne da postupaju u skladu sa dobrom poslovnom praksom i načelima savesnosti i poštenja. Kada jedna strana ne ispuni ugovornu obavezu, zakon predviđa pravne mehanizme zaštite koji omogućavaju poveriocu da osigura ostvarenje svojih prava.

U zavisnosti od okolnosti, poverilac može zahtevati ispunjenje ugovora, naknadu štete ili raskid ugovora (čl. 124 ZOO). U slučajevima gde je šteta posledica neizvršenja ugovornih obaveza, oštećena strana može potraživati naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa principima obligacionog prava (Petrović, 2015).

U pravnoj praksi, sporovi proizašli iz neispunjenja ugovornih obaveza mogu se rešavati putem sudskih postupaka ili alternativnih metoda rešavanja sporova, poput arbitraže i medijacije. Sud može odlučivati o prinudnom izvršenju ugovora i pravu na naknadu štete, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja (ZOO, čl. 266). Efikasna zaštita ugovornih prava ključna je za stabilnost obligacionih odnosa i pravnu sigurnost u ugovornim transakcijama.

Pravna dejstva ugovora time obuhvataju obavezu ispunjenja ugovornih odredbi, mogućnost prinudnog izvršenja, kao i posledice neispunjenja koje uključuju naknadu štete i raskid ugovora. Ovi pravni mehanizmi osiguravaju stabilnost ugovornih odnosa i omogućavaju predvidljivost u obligacionom pravu, čime se obezbeđuje pravna sigurnost za ugovorne strane i zaštita njihovih legitimnih interesa (Radišić, 2016)

3.5.1. Odgovornost za pravne i materijalne nedostatke stvari

U obligacionom pravu, prodavac ili drugi ugovornik koji ima obavezu predaje stvari može odgovarati za različite vrste nedostataka u ispunjenju ugovora, pri čemu se razlikuju pravni i materijalni nedostaci. Pravni nedostaci odnose se na pravni status stvari, odnosno na situacije kada treće lice polaže pravo na predmet ugovora, čime se umanjuju ili isključuju prava kupca. S druge strane, materijalni nedostaci se odnose na fizičke osobine isporučene stvari, odnosno na njenu neispravnost, nefunkcionalnost ili nesaglasnost sa ugovorenim karakteristikama (Radišić, 2016).

Ugovorna odgovornost za materijalne i pravne nedostatke stvari predstavlja ključni mehanizam zaštite ugovornih strana od neispravnog ispunjenja obaveza. Ova odgovornost služi ne samo kao pravno sredstvo zaštite ekonomske sigurnosti ugovornih strana, već i kao instrument očuvanja poverenja u obligacione odnose.

Prodavac odgovara za pravne i materijalne nedostatke stvari, osim ako su oni kupcu bili poznati ili mu nisu mogli ostati nepoznati pri preuzimanju stvari (ZOO, čl. 478 i 580).

Odgovornost za pravne nedostatke

Pravni nedostatak postoji kada treće lice polaže neko pravo na stvar koju je ugovorna strana stekla, a to pravo ograničava ili onemogućava kupca da koristi stvar na način predviđen ugovorom. Ovakva situacija može značajno uticati na ostvarenje ugovornih prava, naročito kada kupac nije bio upoznat sa postojanjem pravnog nedostatka u trenutku zaključenja ugovora (Marković, 2018).

Najčešći slučajevi pravnih nedostataka uključuju postojanje prava trećeg lica na stvari, poput vlasništva, hipoteke, prava službenosti ili zakupa. Takođe, pravni nedostatak može proizaći iz sudskog spora koji može dovesti do gubitka prava na stvari, kao i iz administrativnih ili zakonskih ograničenja u njenom korišćenju, na primer kada urbanistički planovi zabranjuju određene vrste upotrebe nepokretnosti (ZOO, čl. 482).

Ugovorna zaštita od pravnih nedostataka predviđa više pravnih mehanizama koji omogućavaju kupcu ostvarenje njegovih prava. Ako se utvrdi postojanje pravnog nedostatka, kupac može zahtevati njegovo otklanjanje, odnosno da prodavac omogući nesmetano korišćenje stvari. Ukoliko takvo rešenje nije moguće, kupac ima pravo da zahteva raskid ugovora i povraćaj plaćene cene. Pored toga, moguće je tražiti naknadu štete ukoliko pravni nedostatak uzrokuje finansijski gubitak ili ograničava pravo na korišćenje stvari (Petrović, 2015).

Zakonom o obligacionim odnosima propisano je da prodavac odgovara za pravne nedostatke i da je dužan da oslobodi kupca od prava trećeg lica ili mu nadoknadi pretrpljenu štetu. Ova obaveza osigurava pravnu sigurnost u ugovornim odnosima i štiti kupca od situacija u kojima ne bi mogao ostvariti svoja ugovorna prava zbog pravnih smetnji koje nisu bile poznate u momentu kupovine (ZOO, čl. 508).

Odgovornost za materijalne nedostatke

Materijalni nedostatak postoji kada stvar ne poseduje ugovorena svojstva ili nije pogodna za uobičajenu ili ugovorenu upotrebu. Ovakvi nedostaci dovode do neslaganja između onoga što je ugovoreno i onoga što je isporučeno, čime se umanjuje vrednost stvari ili njen kvalitet.

Materijalni nedostaci mogu biti različite prirode, ali se najčešće sreću u sledećim oblicima:

- **Skriveni nedostaci** – defekti koji nisu vidljivi pri običnom pregledu, ali se otkrivaju kasnije, kao što su konstrukcioni problemi u građevinskim objektima.
- **Tehnički kvarovi ili fabričke greške** – situacije kada stvar ne funkcioniše prema predviđenim specifikacijama, poput automobila sa skrivenim fabričkim defektom.
- **Nesaglasnost sa ugovorenim osobinama** – roba ne odgovara tehničkim karakteristikama ili kvalitetu koji su navedeni u ugovoru

Zakonom o obligacionim odnosima propisano je da prodavac odgovara za materijalne nedostatke stvari koji su postojali u trenutku prelaska rizika na kupca, bez obzira na to da li ih je bio svestan (ZOO, čl. 478).

Ovo pravilo postavlja visoke standarde zaštite kupca, jer omogućava ostvarenje prava čak i u slučajevima kada prodavac nije imao saznanja o postojanju nedostatka.

Kupac koji utvrdi postojanje materijalnog nedostatka može koristiti različite pravne mehanizme zaštite:

- **Zahtev za zamenu stvari**, čime se prodavac obavezuje da isporuči novu, ispravnu stvar bez nedostataka.
- **Zahtev za popravku**, ukoliko je moguće otkloniti nedostatak bez zamene celokupne stvari.
- **Zahtev za umanjenje cene**, u situacijama kada kupac odluči da zadrži stvar, ali traži snižavanje cene zbog nedostatka.
- **Zahtev za raskid ugovora**, ako je nedostatak takav da sprečava normalno korišćenje stvari i time onemogućava ostvarenje ugovorne svrhe.
- **Zahtev za naknadu štete**, ukoliko nedostatak izazove dodatne troškove ili ekonomski gubitak za kupca.

3.6. Izvršenje i prestanak ugovora

Prestanak ugovora označava okončanje ugovornog odnosa između ugovornih strana i može nastupiti iz različitih razloga, bilo da su ugovorne strane ispunile svoje obaveze, raskinule ugovor ili su se suočile sa okolnostima koje onemogućavaju dalje postojanje ugovora. Pravno regulisanje prestanka ugovora osigurava pravnu sigurnost i sprečava zloupotrebu ugovornih odnosa, čime se obezbeđuje stabilnost u obligacionim transakcijama.

Ugovorne obaveze prestaju ispunjenjem, raskidom, poništenjem, nemogućnošću ispunjenja, protekom vremena ili smrću ugovorne strane, osim ako iz prirode ugovora ne proizlazi drugačije (ZOO, čl. 112, 124, 295, 336-359). Najčešći način prestanka ugovora jeste ispunjenje ugovornih obaveza, pri čemu ugovorni odnos prestaje u trenutku kada su obe strane ispunile ono na šta su se obavezale.

Raskid ugovora može nastupiti ukoliko jedna strana ne izvrši ugovorne obaveze, što drugoj strani daje pravo da traži raskid i eventualnu naknadu štete. Takođe, ugovor može prestati poništenjem, kada postoje razlozi za rušljivost ugovora (ZOO, čl. 111) ili usled objektivne nemogućnosti ispunjenja, kada više nije moguće realizovati ugovorne obaveze zbog okolnosti koje nisu bile predviđene u trenutku zaključenja ugovora (Radišić, 2016).

U određenim slučajevima, prestanak ugovora može nastupiti i protekom ugovorenog vremena ili smrću ugovorne strane, naročito kod ugovora koji su lične prirode, poput ugovora o doživotnom izdržavanju. U svim ovim situacijama, zakon pruža precizne smernice za regulisanje pravnih posledica prestanka ugovora, čime se obezbeđuje pravičnost i zaštita ugovornih strana u obligacionim odnosima (Marković, 2018).

Izvršenje ugovora

Najprirodniji način prestanka ugovora jeste njegovo izvršenje, odnosno potpuno i pravilno ispunjenje ugovornih obaveza od strane ugovornih strana. Da bi ugovor bio smatran izvršenim, obaveze moraju biti ispunjene tačno onako kako su ugovorene, bez odstupanja u kvalitetu, roku ili načinu ispunjenja.

Izvršenje ugovora zahteva da obaveze budu ispunjene uredno i u celosti, čime se ostvaruje svrha ugovornog odnosa. Ako kupac plati ugovorenu cenu, a prodavac preda robu u skladu sa ugovorenim uslovima, ugovor prestaje izvršenjem, čime se stvara pravna sigurnost u obligacionim odnosima.

Ukoliko jedna strana ne izvrši ugovornu obavezu, druga strana ima pravo da zahteva ispunjenje ili, u slučaju nemogućnosti ispunjenja, naknadu štete (Petrović, 2015).

Izvršenje ugovora predstavlja osnovni mehanizam realizacije ugovorne volje i obavezuje ugovorne strane da postupaju u skladu sa načelima savesnosti i poštenja. Pravilna primena ovog instituta doprinosi stabilnosti pravnog prometa i obezbeđuje zaštitu interesa ugovornih strana (Marković, 2018).

Raskidanje ugovora

Raskid ugovora predstavlja jedan od načina prestanka ugovornog odnosa u situacijama kada ugovorne strane odluče da više ne mogu ili ne žele da izvršavaju obaveze preuzete ugovorom. Raskid može biti sporazuman, kada obe strane zajednički donesu odluku o prestanku ugovora, ili jednostran, kada jedna strana raskida ugovor zbog neispunjenja obaveza ili drugih opravdanih razloga (Radišić, 2016). Pravno regulisanje raskida ugovora doprinosi pravnoj sigurnosti i sprečava zloupotrebe ugovornih odnosa, omogućavajući fleksibilnost u poslovnim i pravnim transakcijama (Antić, 2012).

Sporazumni raskid ugovora nastaje kada se ugovorne strane dogovore da raskinu ugovor i time okončaju svoje međusobne obaveze. Ovaj način raskida je uobičajen u poslovnoj praksi jer omogućava prilagodljivost i smanjuje pravne sporove. Ugovorne strane mogu dogovoriti uslove raskida, uključujući eventualne kompenzacije ili povraćaj već izvršenih činidbi. Najčešće se koristi kod dugoročnih ugovora, kada strane procene da dalje izvršenje nije u njihovom interesu.

Primer: Dve kompanije sklapaju ugovor o poslovnoj saradnji, ali zbog promjenjenih tržišnih uslova odlučuju da ga raskinu i na taj način oslobode se međusobnih obaveza.

Sporazumni raskid omogućava mirno rešavanje ugovornih odnosa bez potrebe za sudskom intervencijom, što je posebno korisno u poslovnim odnosima gde se izbegavaju dugotrajni i skupi sporovi (Marković, 2018).

Jednostrani raskid ugovora nastaje kada samo jedna ugovorna strana donese odluku o raskidu ugovora zbog neispunjenja obaveza druge strane ili drugih zakonski relevantnih razloga. Ovo pravo može proizlaziti iz zakonskih odredbi ili iz samog ugovora. Najčešći razlozi za jednostrani raskid uključuju:

- **Neispunjenje ugovornih obaveza**, kada jedna strana ne izvrši svoju obavezu u predviđenom roku ili na predviđeni način.
- **Bitnu povredu ugovora**, kada neispunjenje neke od ugovornih obaveza suštinski onemogućava ispunjenje svrhe ugovora.
- **Promenjene okolnosti**, kada bi izvršenje ugovora postalo nesrazmerno teško za jednu stranu usled značajnih okolnosti koje nisu bile predvidive u trenutku zaključenja ugovora.

Primer: Kupac je ugovorio kupovinu nekretnine, ali prodavac ne preda predmetnu nekretninu kupcu u dogovorenom roku. Kupac tada može jednostrano raskinuti ugovor i tražiti povraćaj novca.

Jednostrani raskid ugovora funkcioniše kao zaštitni mehanizam za ugovorne strane u situacijama kada druga strana ne izvrši svoje obaveze, ali mora biti jasno regulisan kako bi se izbegle eventualne zloupotrebe (Petrović, 2015). Raskid ugovora ima značajne pravne posledice, jer može podrazumevati obavezu vraćanja primljenih činidbi, nadoknadu štete ili druge pravne posledice koje zavise od specifičnih okolnosti slučaja.

Pravilna regulacija raskida ugovora omogućava pravnu sigurnost i stabilnost ugovornih odnosa, čime se osigurava pravično rešavanje spornih situacija i zaštita interesa ugovornih strana (Radišić, 2016).

Nemogućnost izvršenja ugovora

Ugovor prestaje ako njegovo ispunjenje postane objektivno nemoguće usled okolnosti koje nisu mogle biti predviđene u trenutku njegovog zaključenja.

Ovaj institut obligacionog prava osigurava ravnotežu između ugovornih strana, sprečavajući obavezu izvršenja u situacijama kada ispunjenje ugovornih obaveza postane nemoguće nezavisno od volje ugovorne strane (Radišić, 2016).

Nemogućnost izvršenja ugovora može biti **objektivna**, kada nijedna ugovorna strana, niti bilo koje drugo lice, ne može izvršiti ugovor, ili **subjektivna**, kada ispunjenje nije moguće samo za jednog ugovornog subjekta. Objektivna nemogućnost nastaje u situacijama kada događaji poput prirodnih katastrofa, uništenja predmeta ugovora ili zakonskih zabrana onemogućavaju izvršenje obaveza (Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije).

Primer: Ako fabrika izgori u požaru pre isporuke ugovorene robe, ispunjenje postaje nemoguće, jer nijedna ugovorna strana ne može realizovati ugovorene obaveze.

Subjektivna nemogućnost, s druge strane, postoji kada jedna ugovorna strana nije u mogućnosti da izvrši svoju obavezu, dok bi druga strana ili treće lice to moglo učiniti. Takav slučaj može nastati usled finansijskih poteškoća dužnika, nedostatka resursa ili nesposobnosti ugovorne strane da realizuje ugovorne obaveze, ali to ne znači da ugovor automatski prestaje, već se razmatraju druge mogućnosti poput izmene ugovora ili zamene izvršenja (Antić, 2012).

Prestanak ugovora usled nemogućnosti izvršenja ima značajne pravne posledice, jer se time oslobađaju ugovorne strane od dalje odgovornosti, osim ako nemogućnost nije nastala krivicom jedne od strana. U takvim slučajevima može postojati obaveza nadoknade štete ukoliko je jedna strana doprinela nastanku nemogućnosti ispunjenja (Marković, 2018).

Pravilno regulisanje prestanka ugovora u ovim situacijama obezbeđuje pravnu sigurnost i štiti ugovorne strane od nepredviđenih okolnosti koje bi mogle dovesti do nemogućnosti realizacije ugovora.

Protek vremena i otkaz ugovora

Ugovor može prestati istekom ugovorenog roka ili jednostranim otkazom jedne od ugovornih strana. Ovi načini prestanka ugovora omogućavaju fleksibilnost u obligacionim odnosima i sprečavaju da obaveze traju duže nego što je potrebno ili ekonomski opravdano (Petrović, 2015).

Prestanak ugovora protekom vremena nastupa kada ugovor ima unapred određeni rok trajanja. Po isteku tog roka, ugovorne obaveze prestaju bez potrebe za dodatnim pravnim radnjama.

Ovakav način prestanka je uobičajen kod ugovora koji su po svojoj prirodi vremenski ograničeni, poput ugovora o zakupu, licenci i privremenih poslovnih angažmana.

Primer: Ugovor o zakupu koji je zaključen na period od pet godina automatski prestaje istekom tog perioda, osim ako se ne produži novim sporazumom između ugovornih strana.

Prestanak ugovora jednostranim otkazom primenjuje se kod ugovora koji su zaključeni na neodređeno vreme. U takvim slučajevima, ugovorna strana ima pravo da jednostrano raskine ugovor uz prethodno obaveštenje druge strane, pod uslovima koji su predviđeni ugovorom ili zakonom.

Otkaz ugovora omogućava izlazak iz ugovornog odnosa bez potrebe za dokazivanjem povrede ugovornih obaveza (ZOO, čl. 358).

Primer: Ugovor o radu može se raskinuti otkazom zaposlenog ili poslodavca, pri čemu se moraju poštovati propisani otkazni rokovi i uslovi otkaza.

Pravna regulacija otkaza ugovora osigurava da ugovorne strane ne budu trajno vezane obavezama koje više nisu potrebne ili ekonomski opravdane. Ovaj institut pruža pravnu sigurnost i omogućava efikasno prilagođavanje ugovornih odnosa promenama u poslovnim i društvenim okolnostima (Radišić, 2016).

Smrt jedne od ugovornih strana

U određenim slučajevima, ugovor prestaje smrću jedne od ugovornih strana, posebno kada je njegovo izvršenje neposredno povezano sa ličnim svojstvima ili sposobnostima te strane. Ovaj način prestanka ugovora ima značajnu ulogu u obligacionom pravu, jer osigurava da se ugovorne obaveze ne prenose kada njihova priroda to ne dozvoljava (Marković, 2018).

Ugovori koji su direktno vezani za lične sposobnosti ugovorne strane prestaju njenom smrću. Ovi ugovori zasnovani su na specifičnim veštinama, znanju ili ličnim osobinama ugovarača, te njihovo dalje izvršenje postaje nemoguće.

Primer: Ugovor sa umetnikom o izradi slike prestaje njegovom smrću, jer se delo ne može izvršiti od strane trećeg lica bez obzira na volju ugovornih strana.

S druge strane, ugovori koji se ne zasnivaju na ličnim sposobnostima ugovorne strane i koji primarno uređuju imovinske odnose ne prestaju smrću, već se njihovo izvršenje prenosi na naslednike preminule strane. Ovakvi ugovori ostaju na snazi i obavezuju naslednike da ih ispune u skladu sa prethodno ugovorenim uslovima (ZOO, čl. 359).

Primer: Ugovor o prodaji nepokretnosti ne prestaje smrću prodavca, već se izvršava preko njegovih naslednika koji stupaju u ugovorni odnos sa kupcem.

Smrt ugovorne strane, dakle, ne dovodi automatski do prestanka ugovora, već zavisi od prirode ugovornog odnosa i toga da li je ugovor bio vezan za lične sposobnosti ugovarača ili se tiče prenosa imovinskih prava. Pravno regulisanje ovih situacija osigurava stabilnost ugovornih odnosa i sprečava pravnu nesigurnost u slučaju smrti jedne od ugovornih strana (Radišić, 2016).

3.7. Poništenje ugovora

Poništenje ugovora predstavlja pravni institut kojim se ugovor uklanja iz pravnog prometa, čime se brišu njegove pravne posledice i strane se vraćaju u stanje pre njegovog zaključenja. Ovaj institut ima ključnu ulogu u obligacionom pravu, jer osigurava da pravni promet ostane u skladu sa zakonitim i moralno prihvatljivim normama, sprečavajući da neispravni ugovori proizvode pravne efekte (Radišić, 2016).

Ugovor može biti poništen kada postoji pravna osnova koja dovodi u pitanje njegovu valjanost. Poništenje može nastupiti po zahtevu ugovornih strana ili po odluci suda, u zavisnosti od okolnosti slučaja. Najčešći razlozi za poništenje uključuju:

- **Povredu zakonskih normi** – ugovor se može poništiti ako je zaključen protivno prinudnim propisima ili ako je njegov sadržaj nezakonit.
- **Nedostatak saglasnosti volja** – ako je jedna strana prilikom zaključenja ugovora bila dovedena u zabludu, prevarena ili prinudom naterana da potpiše ugovor.
- **Nesposobnost ugovorne strane** – ugovor može biti poništen ako je zaključen sa licem koje nije bilo poslovno sposobno ili ako druga strana nije bila svesna njegovih pravnih posledica.
- **Nemogućnost ispunjenja ugovora** – ako je od trenutka zaključenja ugovora jasno da njegova realizacija nije moguća.

Poništenje ugovora može imati retroaktivno dejstvo, što znači da se ugovor smatra nepostojećim od trenutka njegovog zaključenja, te dolazi do vraćanja u pređašnje stanje, koliko god je to moguće. U nekim slučajevima, sud može odrediti i delimično poništenje, ako samo deo ugovora nije u skladu sa zakonom, dok ostatak može ostati na snazi (Antić, 2012).

Treba naglasiti da se poništenje odnosi na konkretan pravni mehanizam kojim se ugovor formalno eliminiše iz pravnog prometa.

Pravne posledice poništenja zavise od razloga zbog kojeg je ugovor uklonjen, pri čemu može postojati i obaveza naknade štete za stranu koja je trpela štetne posledice neispravnog ugovora (Marković, 2018).

Poništenje ugovora ima značajnu funkciju u pravnom prometu, jer omogućava zaštitu legitimnih interesa ugovornih strana i održava pravnu sigurnost. Pravilna primena ovog instituta osigurava da se ugovorni odnosi temelje na zakonitosti i savesnosti, sprečavajući da se ugovorne obaveze izvršavaju kada su nastale pod neprihvatljivim pravnim okolnostima.

3.7.1. Ništavi ugovori

Ništavi ugovori su ugovori koji nikada nisu proizvodili pravno dejstvo jer su od samog početka u suprotnosti sa zakonom, moralom ili osnovnim principima pravnog poretka. Njihova pravna nevažnost apsolutnog je karaktera, što znači da ne mogu postati važeći ni naknadnim ispunjenjem obaveza niti saglasnošću ugovornih strana (Marković, 2018).

Osnovna karakteristika ništavih ugovora jeste njihova potpuna pravna neefikasnost – smatraju se nepostojećim od trenutka zaključenja. Ništavost može utvrditi bilo koja zainteresovana strana, a sud može poništiti ugovor i po službenoj dužnosti. Budući da ništav ugovor ne može proizvesti pravne posledice, on je nepopravljiv, što znači da ni kasnija saglasnost stranaka ne može promeniti njegovu ništavost. (ZOO, čl. 103).

Razlozi ništavosti ugovora najčešće se odnose na njegovu protivnost zakonu, moralnim načelima ili pravnim normama koje štite pravni promet. Ugovori koji su u suprotnosti sa zakonskim propisima ne mogu proizvesti pravno dejstvo, čime se sprečava da pravno obavezujući akti budu iskorišćeni za ostvarivanje nelegalnih interesa. Tako, na primer, ugovor o prodaji ilegalne robe ili ugovor kojim se neko obavezuje na izvršenje nečasne radnje je ništav (ZOO, čl. 103).

Ništavost može nastati i zbog nemogućnosti predmeta ugovora, kada ugovorena obaveza ne može biti izvršena. Takođe, ugovori koji su fiktivno zaključeni bez stvarne namere izvršenja, kao što su simulirani ugovori koji prikrivaju drugu pravnu radnju, takođe se smatraju ništavim (ZOO, čl. 66). Pored toga, ugovor koji sadrži nezakonito isključenje ili ograničenje odgovornosti, kao i ugovori sa nesrazmerno visokim kamatama, podležu ništavosti kao vidu zaštite ugovornih strana od zloupotreba u pravnom prometu. Institut ništavosti ugovora ima ključnu funkciju u obligacionom pravu jer sprečava pravno dejstvo nezakonitih ugovora i osigurava pravnu sigurnost u ugovornim odnosima.

Time se štiti integritet pravnog sistema i onemogućava ostvarivanje koristi iz radnji koje su u suprotnosti sa zakonom ili moralnim principima (Radišić, 2016).

3.7.2. Rušljivi ugovori

Rušljivi ugovori su ugovori koji proizvode pravno dejstvo, ali mogu biti poništeni na zahtev ovlašćenog lica ukoliko postoji pravni razlog za poništenje. Za razliku od ništavih ugovora, koji su od početka nevažeći, rušljivi ugovori ostaju na snazi sve dok nadležni sud ne donese odluku o njihovom poništenju (Petrović, 2015).

Osnovna karakteristika rušljivih ugovora jeste da oni važe i proizvode pravne posledice sve dok ih ovlašćena strana ne ospori. Poništenje može zahtevati samo lice čija su prava povređena, što znači da treća lica ili sud po službenoj dužnosti ne mogu pokrenuti postupak poništenja. Takođe, rušljiv ugovor može postati punovažan ako ovlašćena strana naknadno potvrdi njegovu punovažnost, čime se gubi mogućnost njegovog osporavanja (ZOO, čl. 112).

Rušljivost ugovora najčešće se javlja kada ugovorna strana nije slobodno ili potpuno svesno izrazila svoju volju pri zaključenju ugovora. To može biti posledica zablude o bitnim okolnostima, namerne obmane od strane druge ugovorne strane, prinude ili nesposobnosti za zaključenje ugovora.

U takvim situacijama, ugovor ostaje na snazi sve dok ovlašćena strana ne pokrene postupak poništenja, čime se osigurava zaštita slabije ugovorne strane u obligacionim odnosima (Marković, 2018).

Poništenje rušljivog ugovora ima retroaktivno dejstvo, što znači da se ugovor smatra nepostojećim od trenutka njegovog zaključenja. U slučaju poništenja, ugovorne strane su u obavezi da se vrate u pređašnje stanje, koliko god je to moguće, a u određenim situacijama može postojati i pravo na naknadu štete za stranu koja je trpela posledice nevažećeg ugovora (Radišić, 2016).

Institut rušljivosti ugovora omogućava očuvanje pravne sigurnosti, jer pruža ugovornim stranama zaštitu od nepoštenih uslova prilikom zaključenja ugovora, dok istovremeno omogućava stabilnost pravnog prometa kroz mogućnost potvrđivanja ugovora. Ovaj mehanizam osigurava ravnotežu između zaštite pojedinaca i očuvanja ugovornih odnosa, što je od suštinskog značaja za obligaciono pravo.

3.7.3. Razlika između ništavih i rušljivih ugovora

Ništavi i rušljivi ugovori predstavljaju dve različite kategorije nevažećih ugovora u obligacionom pravu, pri čemu se razlikuju po svom pravnom dejstvu, mogućnosti poništenja, rokovima za osporavanje, pravnim posledicama i osnovima na kojima se zasnivaju. Ove razlike su ključne za razumevanje pravnih posledica neispravnih ugovora i određivanje prava i obaveza ugovornih strana (Petrović, 2015).

1. Pravno dejstvo ugovora

- **Ništavi ugovori** nikada ne proizvode pravne posledice, jer se smatra da nisu ni nastali. Njihova ništavost postoji od samog zaključenja ugovora i deluje apsolutno.
- **Rušljivi ugovori** proizvode pravne posledice sve dok ih ovlašćena strana ne ospori pred sudom. Oni se smatraju važećim do trenutka donošenja odluke o njihovom poništenju.

2. Mogućnost poništenja ugovora

- **Ništavost ugovora** može utvrditi bilo ko, uključujući sud po službenoj dužnosti. Budući da ništav ugovor nikada nije ni imao pravnu snagu, sud ga može oglasiti ništavim čak i bez inicijative ugovornih strana.
- **Rušljivost ugovora** može osporiti samo strana koja je u njemu oštećena. To znači da sud ne može samoinicijativno proglasiti rušljiv ugovor nevažećim, već oštećena strana mora podneti zahtev za poništenje.

3. Rok za osporavanje ugovora

- **Ništav ugovor** može se osporavati u bilo kom trenutku, jer pravo na utvrđivanje ništavosti ne zastareva. To osigurava pravnu zaštitu i sprečava ostvarivanje prava iz nezakonitih ugovora.
- **Rušljiv ugovor** može se osporavati samo u zakonom predviđenom roku – jedna godina od saznanja za razlog rušljivosti, a najkasnije tri godine od dana zaključenja ugovora. Ako ovlašćena strana propusti rok za osporavanje, ugovor postaje punovažan i ne može se kasnije poništiti.

4. Mogućnost legalizacije ugovora

- **Ništav ugovor** ne može postati punovažan, čak i ako ugovorne strane žele da ga održe.

Ništavost deluje apsolutno i ne može se otkloniti ni kasnijim ispunjenjem ugovornih obaveza.

- o **Rušljiv ugovor** može postati punovažan ako ovlašćena strana odluči da ga potvrdi. Na primer, ako strana koja je bila u zabludi ili pod prinudom kasnije prihvati ugovor, on postaje pravno valjan.

5. Pravni osnov za poništenje ugovora

- o **Ništavi ugovori** su u suprotnosti sa zakonom, moralom ili javnim poretkom, te njihova ništavost ne može biti otklonjena. Njihovo postojanje ugrožava pravni sistem i zato ih zakon tretira kao nepostojeće (ZOO, čl. 103).
- o **Rušljivi ugovori** nastaju zbog nepravilnosti u procesu zaključenja ugovora (npr. zabluda, prevara, prinuda), ali mogu postati punovažni ako ovlašćena strana odustane od prava na poništenje.

6. Primeri ugovora

- o **Ništavi ugovori:** ugovor o prodaji droge, ugovor kojim se isključuje odgovornost za namerno prouzrokovanu štetu, ugovor zasnovan na lažnim činjenicama sa ciljem prevare države.
- o **Rušljivi ugovori:** ugovor zaključen pod pretnjom, ugovor zaključen usled obmane, ugovor koji je zaključilo maloletno lice bez saglasnosti staratelja.

Dok su **ništavi ugovori** apsolutno nevažeći i nikada ne proizvode pravne posledice, **rušljivi ugovori** su pravno valjani sve dok ih oštećena strana ne ospori.

Ova razlika osigurava stabilnost ugovornog sistema i omogućava zaštitu ugovornih strana u slučajevima kada su ugovori zaključeni pod nepoštenim uslovima (Radišić, 2016).

Kriterijum	Ništavi ugovori	Rušljivi ugovori
Pravno dejstvo	Nikada ne proizvode pravne posledice.	Proizvode pravne posledice dok se ne ospore.
Mogućnost poništenja	Može ih osporiti bilo ko, uključujući sud.	Može ih osporiti samo oštećena strana.
Rok za osporavanje	Ne zastareva, može se osporavati uvek.	Može se osporavati samo u zakonskom roku.
Mogućnost legalizacije	Ne može postati punovažan (osim u izuzetnim, zakonom određenim situacijama – npr. Konvalidacija ugovora koji nije zaključen u propisanoj formi).	Može postati punovažan ako se potvrdi.
Pravni osnov	Protivni su prinudnim zakonskim normama, moralu ili javnom poretku.	Nepravilnosti pri zaključenju (zabluda, prevara, prinuda).

Tabela 3. *Razlika između rušljivih i ništavih ugovora*

4. PROUZROKOVANJE ŠTETE KAO IZVOR OBLIGACIONOG ODNOSA

Prouzrokovanje štete predstavlja jedan od izvora obligacionih odnosa i nastaje kada jedno lice prouzrokuje drugome štetu, bilo kršenjem ugovorne obaveze ili povredom opštih pravnih normi. Osnovni princip naknade štete zasniva se na obavezi lica koje je prouzrokovalo štetu da je nadoknadi oštećenom, pri čemu se razlikuju ugovorna i vanugovorna odgovornost (ZOO, čl. 154).

Ugovorna odgovornost nastaje kada jedna strana ne ispuni ili neuredno ispuni ugovornu obavezu, što za posledicu ima prouzrokovanje štete drugoj strani. Vanugovorna odgovornost proizlazi iz delikta, odnosno štetnih radnji koje nisu zasnovane na ugovoru, ali prouzrokuju imovinsku ili neimovinsku štetu trećem licu (Radišić, 2016).

Osnovni uslovi za naknadu štete uključuju postojanje štetne radnje, nastanak štete, uzročnu vezu između radnje i štete, kao i postojanje krivice, osim u slučajevima objektivne odgovornosti, gde se šteta nadoknađuje bez obzira na krivicu. Naknada štete ima za cilj da oštećenu stranu dovede u stanje u kojem bi bila da štetna radnja nije izvršena, čime se osigurava pravičnost i stabilnost obligacionih odnosa (Marković, 2018).

4.1. Pojam i vrste štete

Šteta predstavlja gubitak koji oštećeni trpi kao posledicu određenog događaja koji se može pripisati delovanju trećeg lica ili prirodnom uzroku. U obligacionom pravu, šteta se definiše kao povreda subjektivnog prava ili pravnog interesa nekog lica koja rezultira umanjnjem njegove imovine, propuštanjem određene imovinske koristi ili povredom njegovih ličnih dobara. Osnovni cilj instituta naknade štete jeste vraćanje oštećenog u stanje u kojem bi se nalazio da štetna radnja nije nastupila (Radišić, 2016).

Prema ZOO, odgovornost za štetu postoji kada je ispunjen niz uslova, uključujući postojanje štete, uzročnu vezu između štetne radnje i posledice, kao i odgovornost štetnika.

Šteta se, prema opšteprihvaćenoj klasifikaciji, deli na **materijalnu (imovinsku) i nematerijalnu (neimovinsku) štetu**. Materijalna šteta obuhvata sve oblike ekonomskih gubitaka koji se mogu kvantifikovati u novcu, dok nematerijalna šteta predstavlja povredu neimovinskih dobara, poput fizičkog i psihičkog integriteta, ugleda, časti i dostojanstva. Pored ove podele postoji i podela na stvarnu štetu i izmaklu dobit, neposrednu i posrednu štetu kao i pozitivni i negativni interes.

4.2. Naknada materijalne štete

Materijalna šteta predstavlja imovinski gubitak koji oštećeni pretrpi i koji se može izraziti u novčanom iznosu. Pravno, ona se definiše kao škodljiva promena na imovini nekog lica, a odgovornost za njenu naknadu zasniva se na obligacionim pravilima koja propisuju obeštećenje oštećenog lica.

Ova vrsta štete obuhvata dve osnovne komponente:

- **Stvarna šteta** (*damnum emergens*) – odnosi se na gubitak koji je već nastao, uključujući uništenje ili oštećenje imovine, troškove lečenja, gubitak zarade i druge direktne materijalne posledice.
- **Izmakla dobit** (*lucrum cessans*) – podrazumeva imovinsku korist koju bi oštećeni stekao da nije došlo do šetnog događaja, a koja mu je propuštena usled delovanja štetnika (Radišić, 2016).

Pravo na naknadu materijalne štete može se ostvariti ukoliko su ispunjeni sledeći uslovi:

1. **Postojanje štete** – Šteta mora biti objektivno utvrđena i dokaziva, pri čemu se razlikuju neposredna i posredna šteta. Neposredna šteta nastaje kao direktna posledica štetne radnje, dok posredna šteta predstavlja njenu indirektnu posledicu.
2. **Štetna radnja ili propuštanje** – Odgovornost može nastati zbog aktivne radnje ili propuštanja lica da postupi u skladu sa pravnim obavezama.

3. **Uzročna veza** – Između štetne radnje i nastale štete mora postojati jasna uzročno-posledična povezanost.
4. **Krivica štetnika** – Odgovornost za štetu može postojati u obliku namere (*dolus*) ili nehata (*culpa*), dok se u određenim slučajevima primenjuje objektivna odgovornost, pri kojoj se naknada dosuđuje nezavisno od postojanja krivice (Antić, 2012).

Naknada materijalne štete najčešće se ostvaruje u novčanom iznosu, ali sud može naložiti i povraćaj stvari u predašnje stanje ukoliko je to moguće. Kod ugovornih odnosa primenjuju se posebna pravila ugovorne odgovornosti, dok se kod vanugovornih odnosa primenjuje opšti režim odgovornosti za štetu (Marković, 2018).

U obligacionom pravu razlikuje se i **pozitivni i negativni interes** kod štete. Pozitivni interes odnosi se na štetu koja nastaje usled neispunjenja ugovora ili njegovog neadekvatnog ispunjenja, dok negativni interes podrazumeva štetu nastalu zbog povrede opravdanog očekivanja da će do ugovora doći.

Pravila o naknadi materijalne štete uređena su odredbama ZOO, koje predviđaju načine obeštećenja, ograničenja odgovornosti i posebne slučajeve oslobađanja od odgovornosti, poput situacija više sile, krivice oštećenog ili ugovornih klauzula koje isključuju odgovornost. U pojedinim slučajevima odgovornost može biti prenesena na treća lica, poput roditelja za maloletnike, poslodavaca za zaposlene ili pravnih lica za radnje svojih organa.

Materijalna šteta predstavlja osnov za naknadu u širokom spektru pravnih situacija. Njena regulativa omogućava pravično obeštećenje oštećenih lica i osigurava stabilnost pravnog prometa, uz jasna pravila koja štite obe strane u obligacionim odnosima.

4.2.1. Problem naknade staro za novo

Jedno od ključnih pitanja kod naknade materijalne štete jeste problem „staro za novo“. Ovaj problem se javlja kada naknada štete dovodi do poboljšanja imovinskog stanja oštećenog u odnosu na stanje pre nastanka štete. U tim situacijama postavlja se pitanje da li oštećeni treba da snosi deo troškova obnavljanja imovine.

- **Načelo potpune naknade štete** – Prema opštem pravilu, naknada štete treba da dovede oštećenog u isti imovinski položaj u kojem bi bio da šteta nije nastala, ali ne sme dovesti do njegovog neopravdanog bogaćenja.
- **Amortizacija oštećene stvari** – Ako se umesto oštećenog dela imovine postavlja novi deo (npr. ako se oštećeni automobil popravljaju uz ugradnju potpuno novih delova), moguće je da se oštećeni obaveže da snosi deo troškova zbog poboljšanja imovine.
- **Sudska praksa** – Sudovi prilikom odlučivanja vode računa o stepenu amortizacije i ekonomskoj vrednosti poboljšanja, te mogu dosuditi samo delimičnu naknadu ako bi u suprotnom došlo do neopravdanog bogaćenja oštećenog.

Ovaj problem se naročito javlja u slučajevima osiguranja imovine i saobraćajnih nesreća, gde osiguravači često umanjuju isplatu naknade štete pozivajući se na princip amortizacije i procenjuju vrednost oštećenog predmeta pre nezgode.

4.3. Naknada nematerijalne štete

Nematerijalna šteta obuhvata štetu koja ne utiče direktno na imovinu oštećenog, već pogađa njegova lična dobra, kao što su život, zdravlje, sloboda, čast, ugled i dostojanstvo. Ova vrsta štete svodi se na psihičko uznemirenje u vidu fizičkog ili duševnog bola, patnje i straha.

Vrste nematerijalne štete prema ZOO:

1. **Fizički bol i patnja** – Šteta koja nastaje kao posledica telesne povrede ili bolesti izazvane štetnim događajem. Oštećeni trpi bol usled fizičkog oštećenja organizma, kao što su povrede u saobraćajnoj nesreći ili posledice nesavesnog medicinskog postupka.
2. **Duševni bol zbog umanjenja životne aktivnosti** – Oštećeni pretrpi trajno ili privremeno smanjenje telesnih funkcija, što može uključivati invaliditet ili smanjenu radnu sposobnost.
3. **Duševni bol zbog naruženosti** – Povrede koje trajno menjaju fizički izgled lica ili tela, uzrokujući psihološku patnju oštećenog.
4. **Duševni bol zbog povrede ugleda, časti i dostojanstva** – Šteta koja nastaje usled klevete, uvrede ili povrede dostojanstva i profesionalnog ugleda pojedinca.

5. Strah – Intenzivan osećaj ugroženosti koji može imati dugotrajne posledice na psihičko stanje oštećenog.

Za razliku od materijalne štete, nematerijalna šteta se ne može precizno izraziti u novčanom ekvivalentu, pa se naknada ostvaruje kroz **pravičnu novčanu satisfakciju**. Sud prilikom dosuđivanja visine naknade uzima u obzir sledeće kriterijume:

- **Jačinu i trajanje bola i patnje** – Veći intenzitet i duže trajanje bola vodi ka većem iznosu naknade.
- **Stepen povrede ličnih dobara** – Povrede dostojanstva, ugleda ili integriteta mogu imati dugotrajne efekte na društveni i profesionalni život oštećenog.
- **Posledice straha** – Ukoliko strah ostavlja trajne psihičke posledice i značajno utiče na normalno funkcionisanje osobe, naknada može biti viša.

Naknada nematerijalne štete određuje se u svakom slučaju pojedinačno, a cilj je postizanje pravične satisfakcije oštećenog uz izbegavanje prekomernog obeštećenja ili neopravdanog bogaćenja. Sudovi se prilikom odlučivanja oslanjaju na sudsku praksu, standarde pravičnosti i okolnosti konkretnog slučaja.

Karakteristika	Materijalna šteta	Nematerijalna šteta
Definicija	Šteta koja se odnosi na umanjenje imovine oštećenog ili sprečavanje njenog povećanja.	Šteta koja ne utiče direktno na imovinu oštećenog, već na njegova lična prava i dostojanstvo.
Obuhvata	Uništenje ili oštećenje stvari, gubitak zarade, izmaklu dobit.	Fizički bol, duševna patnja i strah.
Način procene	Kvantitativno – može se izraziti u novčanom ekvivalentu na osnovu konkretnih dokaza.	Kvalitativno – određuje se pravičnom novčanom naknadom koju sud procenjuje.
Cilj naknade	Vraćanje oštećenog u prethodno imovinsko stanje.	Obezbeđivanje pravične satisfakcije za pretrpljene duševne i fizičke bolove.
Način isplate	Nadoknada u obliku novčanog iznosa ili vraćanje stvari u pređašnje stanje.	Novčana satisfakcija određena prema intenzitetu pretrpljene štete.

Tabela 4. Razlika između materijalne i nematerijalne štete

Ova tabela jasno prikazuje razlike između materijalne i nematerijalne štete, kako bi se olakšalo razumevanje njihovog obima, pravnog tretmana i načina naknade.

4.4. Posebni slučajevi naknade štete

U obligacionom pravu prepoznaju se različiti oblici odgovornosti za štetu, pri čemu se posebne vrste odgovornosti odnose na specifične situacije u kojima može nastati šteta. Ove odgovornosti uređene su ZOO i razvijene u pravnoj doktrini kako bi osigurale pravičnu naknadu oštećenima i jasno definisale odgovornost lica koja upravljaju rizičnim stvarima, delatnostima ili situacijama.

4.4.1. Odgovornost za štetu izazvanu opasnom stvari ili opasnom delatnošću

Odgovornost za štetu nastalu upotrebom opasnih stvari ili vršenjem opasne delatnosti zasniva se na principu **objektivne odgovornosti**, što znači da imalac stvari ili delatnosti odgovara za štetu nezavisno od krivice. Opasne stvari su one koje zbog svojih osobina ili položaju u prostoru mogu izazvati štetu (npr. eksploziv, otrovi, hemikalije, saksija postavljena na prozorsku dasku, automobil u vožnji), dok su opasne delatnosti one koje zbog svog načina obavljanja predstavljaju povećan rizik (npr. građevinski radovi, hemijska proizvodnja). Imalac opasne stvari ili delatnosti može se osloboditi odgovornosti samo ako dokaže da je šteta nastala isključivo krivicom oštećenog ili trećeg lica, ili kao posledica više sile (ZOO, čl. 177).

4.4.1.2. Odgovornost za štetu koju je izazvala opasna životinja

Vlasnik ili držalac životinje odgovara za štetu koju ona prouzrokuje, bez obzira na to da li se životinja u trenutku nastanka štete nalazila pod njegovom kontrolom ili je pobešla. Ova odgovornost se zasniva na objektivnom principu, što znači da vlasnik odgovara bez obzira na njegovu krivicu, osim ako dokaže da je preduzeo sve mere predostrožnosti da spreči štetu. U nekim slučajevima, odgovornost može biti prenesena na profesionalnog čuvara ili instituciju kojoj je životinja bila poverena.

4.4.1.3. Odgovornost za štetu koju je izazvala građevina

Vlasnik građevine odgovara za štetu nastalu usled njene neispravnosti ili urušavanja. Ova odgovornost obuhvata štete izazvane lošim održavanjem, neadekvatnom konstrukcijom ili nedostacima u izgradnji. Imalac građevine ne može se osloboditi odgovornosti osim ako dokaže da je šteta nastala krivicom oštećenog ili trećeg lica, ili kao posledica nepredviđenih okolnosti koje nije mogao sprečiti.

4.4.1.4. Odgovornost za štetu izazvanu padom, bacanjem ili prosipanjem nečeg iz prostorije

Ako neko lice pretrpi štetu usled toga što je nešto palo, prosuto ili bačeno iz nečije prostorije, odgovornost snosi **imalac prostorije**. Ova odgovornost postoji i kada nije moguće tačno utvrditi koje lice je izazvalo štetu, jer se pretpostavlja da je imalac prostorije dužan da vodi računa o bezbednosti. Imalac se može osloboditi odgovornosti ako dokaže da je štetu izazvala viša sila ili treće lice koje je neovlašćeno ušlo u prostoriju.

4.4.2. Odgovornost za štetu koju uzrokuje stvar sa nedostatkom

Proizvođači i uvoznici snose odgovornost za štetu koju izazovu **proizvodi sa nedostatkom**. Proizvod ima nedostatak ako ne pruža očekivanu sigurnost, bilo zbog greške u proizvodnji, dizajnu ili nedovoljnih upozorenja o mogućim rizicima. Ova odgovornost je objektivna, što znači da se šteta nadoknađuje bez obzira na to da li je proizvođač bio kriv. Oštećeni ima pravo na naknadu štete ako dokaže da je proizvod bio neispravan i da je taj nedostatak direktno uzrokovao štetu.

4.4.3. Odgovornost u slučaju udesa izazvanog motornim vozilom u pokretu

Kod saobraćajnih nesreća izazvanih motornim vozilima primenjuje se posebna pravila odgovornosti. Ako u udesu učestvuju dva motorna vozila, odgovornost imalaca određuje se prema njihovoj krivici. U slučaju kada nijedan od učesnika nije kriv, šteta se deli ravnopravno između imalaca vozila. Ako je jedno vozilo izazvalo nesreću svojom krivicom, njegov imalac snosi potpunu odgovornost za štetu.

Pored toga, ako je u udesu povređeno treće lice, imalac vozila odgovara za naknadu štete tom licu, osim ako dokaže da je nesreća nastala isključivo njegovom krivicom ili dejstvom više sile (ZOO, čl. 178).

4.4.4.Odgovornost organizatora priredbi

Organizator javnih priredbi, festivala i sličnih događaja odgovoran je za štetu nanetu učesnicima i posetiocima usled neadekvatne organizacije, propusta u obezbeđenju ili neadekvatnih bezbednosnih mera. Ova odgovornost se zasniva na pretpostavci da organizator mora preduzeti sve mere kako bi zaštitio lica koja prisustvuju događaju.

Ove posebne vrste odgovornosti za štetu imaju za cilj da obezbede pravičnu naknadu oštećenima i da podstaknu lica koja se bave određenim delatnostima ili poseduju određene stvari da preduzmu sve potrebne mere predostrožnosti kako bi sprečili nastanak štete

4.4.5.Odgovornost za štetu izazvanu terorističkim aktima, javnim demonstracijama i manifestacijama

Za štetu nastalu tokom terorističkih akata, demonstracija ili drugih nasilnih događaja, odgovorna je država. Država snosi odgovornost zbog svoje obaveze da osigura javni red i bezbednost građana. Organizatori i učesnici nasilnih događaja nemaju pravo na naknadu štete, osim ako dokažu da nisu učestvovali u njenom izazivanju.

4.5. Naknada štete zbog prikraćivanja prava ličnosti

Prava ličnosti predstavljaju neimovinska dobra koja su neodvojivo povezana sa integritetom pojedinca i njegovim društvenim identitetom. Povreda ovih prava može prouzrokovati nematerijalnu štetu, što opravdava pravo oštećenog na pravičnu satisfakciju kroz novčanu ili nenovčanu naknadu. Prema ZOO, pravo na naknadu nematerijalne štete priznaje se u slučajevima kada su povređena prava ličnosti, uključujući dostojanstvo, ugled, čast, slobodu, privatnost i telesni i psihički integritet.

Povreda prava ličnosti može imati različite oblike, uključujući:

Fizičke povrede – posledice telesnog oštećenja ili invaliditeta usled nezakonite radnje.

Telesna povreda i oštećenje zdravlja predstavljaju osnov za ostvarivanje prava na naknadu nematerijalne štete, jer dovode do fizičkog bola, patnje, smanjenja životne aktivnosti i potencijalnog trajnog invaliditeta. Lice koje je pretrpelo telesnu povredu ili narušavanje zdravlja može zahtevati naknadu štete za:

- **Fizički bol i patnju** – obuhvata bol uzrokovan samom povredom, medicinskim tretmanima, rehabilitacijom i drugim fizičkim posledicama.
- **Smanjenje životne aktivnosti** – odnosi se na umanjenu mogućnost obavljanja svakodnevnih aktivnosti, gubitak radne sposobnosti ili trajni invaliditet.
- **Psihičke posledice povrede** – uključuje stres, strah i duševnu patnju povezanu sa telesnim oštećenjem i dugotrajnim posledicama povrede (ZOO, čl. 200).

Naknada štete zbog telesne povrede ima za cilj ne samo kompenzaciju pretrpljenih bolova, već i obezbeđivanje adekvatne satisfakcije za umanjen kvalitet života oštećenog. Sudovi prilikom dosuđivanja naknade uzimaju u obzir jačinu i trajanje bola, posledice povrede na svakodnevni život i mogućnost potpunog oporavka. U slučaju trajnih posledica, naknada može biti znatno viša, u zavisnosti od stepena invaliditeta i uticaja povrede na profesionalni i društveni život oštećenog.

Smrt lica

U slučaju da štetna radnja dovede do smrti lica, pravo na naknadu štete imaju članovi uže porodice preminulog. Ova vrsta nematerijalne štete obuhvata:

- **Duševni bol zbog gubitka bliske osobe** – pravo na naknadu imaju bračni i vanbračni partner, deca, roditelji i druga bliska lica koja su pretrpela značajnu emocionalnu patnju zbog smrti oštećenog.
- **Naknada troškova sahrane** – obuhvata realne troškove koji su nastali u vezi sa sahranom i drugim propratnim obavezama.

- **Izgubljeno izdržavanje** – ako je preminulo lice izdržavalo članove porodice, oni mogu tražiti naknadu iznosa koji bi im pripadao da je izdržavatelj ostao živ.

Prilikom određivanja visine naknade, sud procenjuje stepen emocionalne povezanosti između preminulog i oštećenih, intenzitet i trajanje duševnog bola, kao i specifične okolnosti slučaja. Naknada se dodeljuje u vidu pravične novčane satisfakcije, koja treba da umanjí pretrpljenu patnju, ali ne može u potpunosti kompenzovati gubitak bliske osobe.

Duševni bol uzrokovan narušavanjem dostojanstva, časti, ugleda ili emocionalne stabilnosti.

Povreda časti i ugleda može nastati usled iznošenja neistinitih tvrdnji, klevete, uvrede ili drugih radnji koje umanjuju društveni i profesionalni status pojedinca. U skladu sa čl. 199 i 200 ZOO, lice čija je čast ili ugled povređen može zahtevati:

- **Naknadu nematerijalne štete u vidu pravične novčane satisfakcije** – određuje se u zavisnosti od težine povrede, načina na koji je izvršena i posledica koje je proizvela.
- **Objavljivanje ispravke ili presude** – ako je povreda učinjena putem medija ili javnih izjava, sud može naložiti objavljivanje presude, ispravke ili izvinjenja.
- **Naknadu za pretrpljeni duševni bol** – sud uzima u obzir trajanje posledica, stepen javnog poniženja i uticaj povrede na profesionalni i privatni život oštećenog.

Sudska praksa pokazuje da naknada štete zbog povrede časti i ugleda treba da bude srazmerna težini povrede, ali i da spreči eventualnu zloupotrebu ovog prava kroz prekomerne odštetne zahteve.

U slučaju da je povreda časti i ugleda izazvala značajne posledice po profesionalni život oštećenog, sud može dosuditi i dodatnu naknadu za izgubljene poslovne prilike i smanjenje profesionalne reputacije

Prema sudskoj praksi u Republici Srbiji, naknada za povredu prava ličnosti dodeljuje se u vidu:

1. **Novčane naknade** – iznos koji sud određuje kao pravičnu satisfakciju, uzimajući u obzir intenzitet i trajanje pretrpljene povrede.

2. Nenovčane naknade – objavljivanje presude, ispravke, izvinjenja ili drugih vidova rehabilitacije ugleda oštećenog.

U sudskoj praksi zabeleženi su slučajevi u kojima su dosuđene značajne naknade za povredu prava ličnosti, naročito u slučajevima neosnovanog lišenja slobode, narušavanja ugleda i diskriminacije. Pravična satisfakcija se ne tretira kao kazna, već kao sredstvo vraćanja narušene psihičke ravnoteže oštećenog.

Naknada štete zbog prikraćivanja prava ličnosti ne služi samo kao kompenzacija oštećenom licu, već i kao mehanizam zaštite osnovnih ljudskih prava. Pravična satisfakcija omogućava saniranje posledica povrede, dok istovremeno deluje preventivno, odvrćajući potencijalne povredioce od budućih nezakonitih radnji. Pravna regulativa u Republici Srbiji, oslonjena na ZOO i sudsku praksu, nastoji da uspostavi ravnotežu između zaštite pojedinca i sprečavanja neosnovanog bogaćenja kroz prekomerne odštetne zahteve.

4.6. Utvrđivanje štete

Naknada štete u obligacionom pravu ima za cilj uspostavljanje pravedne ravnoteže između interesa oštećenog i odgovornog lica, uz istovremenu prevenciju daljih štetnih radnji. Prema ZOO nadoknađuje se **materijalna** (imovinska) i **nematerijalna** (neimovinska) šteta, pri čemu se primenjuju različiti pravni mehanizmi za utvrđivanje visine naknade i posebna pravila za njeno eventualno umanjenje.

U zavisnosti od prirode štete i okolnosti konkretnog slučaja, pravni sistem predviđa dva osnovna načina nadoknade štete:

- 1. Naturalna restitucija** – podrazumeva vraćanje u pređašnje stanje, kada je to moguće. Na primer, ako je neka stvar oštećena, odgovorno lice može biti obavezano da je popravi ili vrati istovetnu stvar (Bećirović Alić, Ljajić, 2019).
- 2. Novčana naknada** – koristi se u slučajevima kada nije moguće ili celishodno vratiti oštećeno lice u stanje pre nastanka štete. Kod materijalne štete, naknada se isplaćuje u iznosu jednakom pretrpljenom gubitku ili izmakloj dobiti. Kod nematerijalne štete, sud određuje pravičnu satisfakciju na osnovu intenziteta i trajanja fizičkog ili diševnog bola i straha (Bećirović Alić, Ljajić, 2019).

Prilikom određivanja visine štete, sudovi se rukovode različitim kriterijumima, u zavisnosti od toga da li je reč o materijalnoj ili nematerijalnoj šteti.

Visina materijalne štete utvrđuje se na osnovu:

- **Stvarnog gubitka** (*damnum emergens*) – procenjuje se na osnovu tržišne vrednosti oštećene ili uništene stvari, kao i dodatnih troškova vezanih za sanaciju štete.
- **Izmakle dobiti** (*lucrum cessans*) – odnosi se na prihod koji bi oštećeni ostvario da nije došlo do štetnog događaja (npr. izgubljena zarada, poslovna prilika).

Kod nematerijalne štete, sud prilikom određivanja visine naknade uzima u obzir:

- **Intenzitet i trajanje bola i patnje** – što je veći intenzitet i duže trajanje posledica, to je viši iznos naknade.
- **Značaj povređenog prava** – čast, ugled i dostojanstvo pojedinca često se procenjuju u odnosu na njegov društveni i profesionalni status.
- **Specifične okolnosti slučaja** – sudovi analiziraju pojedinačne faktore, kao što su starost oštećenog, njegova profesija i način na koji je povreda uticala na kvalitet života (Bećirović Alić, Ljajić, 2019).

U pojedinim slučajevima, sud može smanjiti iznos naknade štete, pri čemu se vode računa o sledećim okolnostima:

- **Doprinos oštećenog nastanku štete** – ako je oštećeni svojim postupanjem doprineo nastanku ili uvećanju štete, sud može umanjiti naknadu srazmerno njegovom doprinosu. Na primer, ako je povređeni prešao ulicu van pešačkog prelaza i bio udaren vozilom, naknada može biti smanjena.
- **Teška materijalna situacija štetnika** – sud može, u izuzetnim slučajevima, smanjiti naknadu štete ako bi njeno potpuno isplaćivanje dovelo štetnika u krajnje nepovoljnu ekonomsku situaciju.
- Ova mogućnost postoji isključivo kod nematerijalne štete i primenjuje se restriktivno.
- **Pravičnost i sudska diskrecija** – sud može prilagoditi iznos naknade u slučajevima kada bi standardna odšteta dovela do očigledne nesrazmere između težine povrede i visine naknade. Ovaj princip se primenjuje naročito kod povrede ugleda i časti (Bećirović Alić, Ljajić, 2019).

Institut naknade štete u obligacionom pravu zasniva se na načelu pravičnosti i zaštite oštećenog, ali istovremeno mora postojati jasna pravna osnova za utvrđivanje odgovornosti štetnika. Da bi pravo na naknadu štete bilo ostvareno, neophodno je da budu ispunjene određene pretpostavke koje omogućavaju utvrđivanje odgovornosti lica koje je prouzrokovalo štetu. Prema ZOO, osnovni uslovi za priznavanje obaveze naknade štete uključuju **uzročnu vezu, krivicu, protivpravnost štetne radnje i odgovornost**.

4.6.1. Uzročna veza između štetne radnje i posledice

Uzročna veza (kauzalna veza) predstavlja osnovni uslov odgovornosti za štetu, jer je neophodno da između štetne radnje i posledice postoji direktna povezanost. Drugim rečima, šteta mora biti rezultat konkretnog postupanja ili propusta štetnika. Ako uzročna veza ne postoji, odgovornost za naknadu štete ne može biti utvrđena.

U praksi, uzročna veza se ispituje prema **teoriji adekvatne uzročnosti**, prema kojoj štetna radnja mora biti takve prirode da se, u redovnom toku stvari, može smatrati uzrokom nastanka štete. Ova teorija isključuje odgovornost u slučajevima kada je šteta posledica nepredviđenih ili neuobičajenih okolnosti, koje se ne mogu objektivno pripisati radnji štetnika.

Na primer, ako vozač izazove saobraćajnu nesreću u kojoj povređeno lice kasnije dobije infekciju u bolnici i preminulo je, postavlja se pitanje da li je nesreća uzrok smrti. Ako se dokaže da je infekcija nastala usled medicinskog propusta, a ne direktno zbog saobraćajne nesreće, vozač neće snositi odgovornost za posledice koje nisu bile adekvatna posledica njegove radnje.

4.6.2. Krivica kao osnov odgovornosti

Krivica predstavlja ključni element u odgovornosti za naknadu štete, jer podrazumeva da je štetnik svojim ponašanjem, bilo namerno ili iz nehata, doprineo nastanku štetnih posledica. U pravnoj teoriji razlikuju se dva osnovna oblika krivice:

- **Umišljaj (*dolus*)** – kada štetnik namerno izazove štetu, svesno želeći ili pristajući na posledice svog postupanja.

- Na primer, ako neko namerno oštetiti tuđu imovinu ili povredi drugo lice, odgovornost za naknadu štete biće potpunog karaktera.
- **Nehat** (*culpa*) – kada štetnik nije imao nameru da prouzrokuje štetu, ali je delovao nesavesno, nepažljivo ili suprotno pravnim i društvenim pravilima. Nehat se dalje deli na **grubi nehat**, kada je štetnik postupao krajnje nepažljivo (npr. vozač koji nepropisno pretiče u lošim vremenskim uslovima), i **obični nehat**, kada je do štete došlo usled manjka pažnje koji se može očekivati od prosečne osobe (Antić, 2012).

Iako je krivica osnov za odgovornost, postoje i **slučajevi objektivne odgovornosti**, gde nije potrebno dokazivati krivicu štetnika. Ova vrsta odgovornosti primenjuje se kod opasnih stvari i delatnosti (npr. eksplozivnih materija, hemikalija, motornih vozila), gde se odgovornost zasniva na samom posedovanju ili rukovanju opasnom stvari (ZOO, čl. 174).

4.6.3. Protivpravnost štetne radnje

Da bi određena radnja bila osnov za odgovornost, ona mora biti **protivpravna**, što znači da se njome krši zakon, moralna načela ili društvena pravila ponašanja. Protivpravnost može postojati u dva oblika:

- **Aktivna radnja** – kada neko svojim postupanjem direktno izazove štetu, npr. fizičkim napadom, uništenjem tuđe stvari ili povredom ugovorne obaveze.
- **Propust** (*omisiones*) – kada neko ne preduzme radnju koju je bio dužan da preduzme, a time je prouzrokovao štetu. Na primer, lekar koji ne preduzme hitne mere pomoći pacijentu može biti odgovoran zbog propusta u radu (Radišić, 2016).

Međutim, nisu sve radnje koje dovedu do štete protivpravne. Postoje situacije kada se šteta može naneti zakonitim postupanjem, kao što je nužna odbrana ili krajnja nužda, u kojima se odgovornost isključuje (čl. 161 ZOO).

4.6.4. Odgovornost

Odgovornost u pravnom smislu predstavlja obavezu određenog lica da snosi pravne posledice zbog povrede zakonom ili ugovorom utvrđenih obaveza. U okviru obligacionog prava, odgovornost se najčešće javlja u kontekstu odgovornosti za štetu, gde jedno lice snosi posledice za nanetu štetu drugom licu.

Prema opštem pravnom shvatanju, odgovornost podrazumeva postojanje pravne norme koja određuje obavezu, kršenje te obaveze, kao i sankciju koja nastupa kao posledica nepoštovanja pravila. U obligacionom pravu, odgovornost se prvenstveno odnosi na naknadu štete i može imati ugovorni ili vandugovorni karakter.

4.6.4.1. Krivična i građanska odgovornost

Odgovornost za štetu može biti zasnovana na **građanskoj** ili **krivičnoj** odgovornosti, u zavisnosti od vrste povrede prava i posledica koje nastaju.

Krivična i građanska odgovornost predstavljaju dva osnovna oblika pravne odgovornosti, pri čemu se razlikuju po pravnom osnovu, svrsi, posledicama i uslovima za njihovo postojanje. Građanska odgovornost je šira po domašaju od krivične odgovornosti, jer može nastati i kada radnja nema obeležja protivpravnosti – ključno je postojanje štetne posledice.

Krivična odgovornost nastaje kada neko lice izvrši radnju koja je zakonom propisana kao krivično delo. Ona se zasniva na principu *nulum crimen sine lege*, što znači da ne može postojati bez zakonskog osnova. Krivična odgovornost uvek pretpostavlja ličnu odgovornost počinioca i vezana je za kazne koje pogađaju ličnost učinioca, kao što su zatvorska kazna, novčana kazna ili druge sankcije. Njena osnovna svrha je **individualna i generalna prevencija**, odnosno sprečavanje ponavljanja krivičnih dela i zaštita društva.

Građanska odgovornost, s druge strane, odnosi se na obavezu nadoknade štete i može postojati čak i kada ne postoji protivpravna radnja u smislu krivičnog prava. Ona nije uvek vezana za ličnu odgovornost, što znači da, na primer, roditelj može odgovarati za štetu koju prouzrokuje dete.

Takođe, građanska odgovornost može postojati i bez krivice, u slučajevima objektivne odgovornosti.

Njena svrha nije sankcionisanje, već **otklanjanje štetne posledice**, a posledica građanske odgovornosti jeste kazna u vidu naknade štete, koja pogađa imovinu počinioca.

Dok krivična odgovornost ima primarni cilj zaštite javnog interesa, građanska odgovornost štiti individualne interese oštećenih lica. U nekim situacijama, ista radnja može istovremeno izazvati i krivičnu i građansku odgovornost, kao na primer u slučajevima nanošenja telesnih povreda, gde učinilac može biti krivično gonjen i istovremeno obavezan na naknadu štete oštećenom licu.

Kriterijum	Krivična odgovornost	Građanska odgovornost
Pokretanje postupka	Državni organ (po službenoj dužnosti)	Oštećeno lice (privatna tužba)
Pravni osnov	Posledica protivpravne radnje (<i>nulum crimen sine lege</i>).	Može nastati i kao rezultat radnje koja nije izričito zabranjena ali je protivna društvenim normama.
Cilj odgovornosti	Individualna i generalna prevencija.	Otklanjanje štetne posledice.
Odgovornost	Pretpostavlja ličnu odgovornost počinioca.	Nije neodvojivo vezana za ličnost (roditelj može odgovarati za dete).
Krivica	Zasniva se na krivici odgovornog lica.	Može postojati i bez odgovornog lica (objektivna odgovornost).
Vrsta kazne	Kazne nad ličnošću (zatvorska, novčana kazna).	Kazne nad imovinom (naknada štete).

Tabela 5. *Razlika između krivične i građanske odgovornosti*

Iako se krivična i građanska odgovornost razlikuju, u nekim slučajevima mogu postojati istovremeno – npr. ako neko izazove nesreću iz nehata, može odgovarati i krivično (za ugrožavanje bezbednosti) i građanski (za naknadu štete).

Naknada štete predstavlja jedan od najvažnijih vanugovornih izvora obligacionog prava. Kada jedno lice prouzrokuje štetu drugom, obavezno je da je nadoknadi, čime nastaje obligacioni odnos između oštećenog (poverioca) i štetnika (dužnika).

4.6.4.2. Odgovornost za drugog

Odgovornost za drugog predstavlja poseban institut obligacionog prava kojim se jedno lice proglašava odgovornim za štetu koju je prouzrokovalo drugo lice. Ova vrsta odgovornosti zasniva se na principu da određena lica imaju dužnost nadzora i kontrole nad drugima, te stoga snose odgovornost za njihove štetne radnje. Ovakav oblik odgovornosti može postojati i kada neposredni štetnik nema sposobnost da odgovara za svoju radnju, ali i u situacijama kada lice koje vrši nadzor nije direktno učestvovalo u štetnom događaju.

Odgovornost roditelja i staratelja za maloletnike

Roditelji, staratelji i druga lica koja imaju zakonsku obavezu brige o maloletnicima mogu odgovarati za štetu koju dete nanese trećem licu. Ova odgovornost se temelji na pretpostavci da je lice koje vrši nadzor propustilo da spreči nastanak štete. U skladu sa čl. 165 ZOO, odgovornost roditelja može se isključiti ako se dokaže da je preduzeto sve potrebno kako bi se sprečila štetna radnja ili da bi do nje došlo i da su preduzete sve mere nadzora.

Odgovornost za duševno bolesna lica i lica zaostalog umnog razvoja

Osobe koje su nesposobne za rasuđivanje ne mogu same snositi odgovornost za štetu koju prouzrokuju. ZOO predviđa da u takvim slučajevima za štetu odgovara lice koje je dužno da vodi brigu o takvim osobama, što može biti staratelj, član porodice ili ustanova u kojoj je lice smešteno (čl. 164). Oslobođanje od odgovornosti moguće je jedino ako se dokaže da je nadzor bio adekvatan i da bi šteta nastala i pri brižljivoj vršenju nadzora.

Odgovornost poslodavca za zaposlene

Poslodavac može odgovarati za štetu koju zaposleni prouzrokuje trećem licu prilikom obavljanja radnih zadataka. Ova odgovornost je objektivna, što znači da se ne zahteva dokazivanje krivice poslodavca, već odgovornost poslodavca postoji zbog toga što je šteta nastala na radu ili u vezi sa radom. Poslodavac se može osloboditi odgovornosti samo ako dokaže da je zaposleni u datim okolnostima postupao kako je trebalo.

Odgovornost za pomoćnike

Osoba koja koristi pomoćnika u izvršavanju svojih obaveza može odgovarati za štetu koju pomoćnik prouzrokuje trećem licu. Ova odgovornost proizlazi iz činjenice da je glavni izvršilac odabrao pomoćnika i poverio mu deo posla, čime preuzima odgovornost za njegove postupke.

Odgovornost pravnog lica za štetu prouzrokovanu od strane njegovih organa

Pravno lice odgovara za štetu koju prouzrokuju njegovi organi u okviru nadležnosti koje su im poverene. Ova odgovornost se primenjuje u situacijama kada npr. organ upravljanja donese odluku koja prouzrokuje štetu trećim licima. U tom slučaju, odgovornost snosi pravno lice, a ne pojedinac koji je učestvovao u donošenju odluke. Pravno lice može tražiti naknadu od pojedinca koji je skrivio štetu namerno ili krajnjom nepažnjom.

Odgovornost za drugog ima izuzetno značajnu ulogu u obligacionom pravu jer osigurava pravnu zaštitu oštećenih lica i omogućava naknadu štete čak i kada neposredni štetnik nije sposoban da odgovara za svoje postupke. U svim ovim slučajevima, pravo na naknadu štete zasniva se na principu pravičnosti i odgovornosti za nadzor, čime se postiže balans između zaštite oštećenog i pravične raspodele odgovornosti

4.6.4.3. Okolnosti koje isključuju ili ograničavaju odgovornost za štetnu radnju

Pored osnovnih pretpostavki odgovornosti, postoje određene okolnosti koje mogu isključiti ili ograničiti odgovornost štetnika. Najvažnije su:

- **Slučaj (*casus*)** – događaji koji ne zavise od slobodne ljudske volje, uzrok štete koji nije skrivio ni oštećeni ni neko drugi (prirodni događaj, npr. poplava, ili ljudska radnja za koju izvršilac nije odgovoran npr. radnja nerazumnog maloletnika).
- **Viša sila (*vis maior*)** – spoljašnji, nepredvidiv događaj koji nije mogao biti sprečen, niti se mogao izbeći, čak ni uz maksimalnu pažnju (npr. prirodne katastrofe, ratni sukobi).

- **Krivica oštećenog** – ako je oštećeni svojim postupanjem doprineo nastanku štete, iznos naknade štete može biti umanjen ili se obaveze naknade može potpuno isključiti. Na primer, ako pešak prelazi ulicu van pešačkog prelaza i bude udaren vozilom, sud može odlučiti da smanji iznos naknade. Ako oštećeni pristane na određenu radnju koja mu može naneti štetu (npr. učestvovanje u rizičnim sportovima), mogućnost ostvarivanja naknade može biti ograničena.
- **Ugovorne klauzule o isključenju i ograničenju odgovornosti** – ugovorne strane mogu svoju vlastitu ali i tuđu odgovornost za štetu zbog kršenja ugovorne obaveze sporazumom unapred isključiti, takvi sporazumi se nazivaju *klauzulama o neodgovornosti*. Pored sporazuma o isključenju odgovornosti, postoji i sporazum o ograničenju odgovornosti koji se tiče pre svega opsega odgovornosti (npr. Može se ugovoriti najviši iznos nadoknade koji će dugovati ugovornik).

5. NEOSNOVANO OBOGAĆENJE ILI STICANJE BEZ OSNOVA

Neosnovano obogaćenje predstavlja jedan od izvora obligacionog prava i javlja se u situacijama kada jedno lice stiče korist na račun drugog bez pravnog osnova. Njegova osnovna svrha je uspostavljanje pravične ravnoteže u imovinskim odnosima između subjekata i sprečavanje neosnovanog prelaska imovinskih vrednosti iz imovine jednog lica u imovinu drugog. Ovaj institut omogućava povraćaj koristi osiromašenom licu ili, kada to nije moguće, obavezuje obogaćenog na naknadu odgovarajuće vrednosti stečenog (Lutman, 2020).

Neosnovano obogaćenje karakteriše se kao poseban izvor obligacija, koji nije zasnovan na ugovoru, deliktu ili drugom pravnom osnovu. Njegova pravna suština proizlazi iz opšteg načela obligacionog prava da niko ne može bez pravnog osnova sticati korist na račun drugog. Upravo zato, u slučajevima kada takav osnov ne postoji, pravni sistem predviđa obavezu restitucije ili naknade, kako bi se osiguralo očuvanje imovinske pravde (Pajtić, 2023).

Prema savremenoj pravnoj teoriji, neosnovano obogaćenje ima dvostruku funkciju – preventivnu i korektivnu. S jedne strane, ono služi kao preventivni mehanizam koji obeshrabruje neosnovano prisvajanje koristi, dok s druge strane omogućava korekciju situacija u kojima je imovinska neravnoteža već nastala. Ovaj institut ima svoje korene u rimskom pravu, gde su razvijene različite tužbe koje su služile za povraćaj neosnovano stečenog, poput *condictio indebiti* i *actio de in rem verso*, a njegova suština ostala je nepromenjena i u modernim pravnim sistemima (Marković, 2024).

5.1. Elementi neosnovanog obogaćenja

Neosnovano obogaćenje se ne može utvrditi bez ispunjenja određenih pravnih pretpostavki koje ga konstituišu. Ove pretpostavke moraju biti kumulativno ispunjene, što znači da nedostatak bilo koje od njih isključuje mogućnost postojanja ovog instituta (Lutman, 2020). One sve moraju biti istovremeno prisutne kako bi se mogao postaviti zahtev za restituciju ili naknadu. U sudskoj praksi, utvrđivanje postojanja neosnovanog obogaćenja zahteva detaljno ispitivanje svakog elementa kako bi se utvrdilo da li postoji obaveza vraćanja koristi ili naknade vrednosti.

Prema savremenoj pravnoj doktrini i zakonodavstvu Republike Srbije, neosnovano obogaćenje se može utvrditi ako su ispunjena **četiri osnovna uslova**:

1. Obogaćenje jednog lica

Obogaćenje podrazumeva svako povećanje imovine obogaćenog lica ili izbegavanje smanjenja njegovog imovinskog stanja tj. uštedom izvesnih troškova koje je trebalo načiniti da ih nije načinio neko drugi. Ono može nastati sticanjem novog materijalnog dobra, novčane koristi, prava ili drugih vrednosti. Obogaćenje postoji i u situacijama kada neko lice nije ostvarilo konkretnu dobit, ali je izbeglo gubitak koji bi inače pretrpelo, čime se narušava imovinska ravnoteža (Pajić, 2023).

Primer: Sticanje imovine, plaćanje tuđeg duga. Sprečavanje da se imovina umani (lice koje je trebalo da načini iz izdatke nije to uradilo već je izdatke načinilo druge lice koje nije trebalo).

2. Osiromašenje drugog lica

Osiromašenje se manifestuje kroz smanjenje imovine osiromašenog lica, bilo u vidu prenosa imovinske koristi obogaćenom ili kroz propuštanje ostvarivanja koristi koju bi inače steklo. Do osiromašenja dolazi kada je jedno lice pretrpelo finansijski ili imovinski gubitak koji je direktno povezan sa obogaćenjem drugog (Marković, 2024). Osiromašenim se smatra lice koje je izgubilo pravo ili državinu stvari, čije pravo koristi neko drugi ili lice koje je obavilo neki fizički ili intelektualni posao za drugog a za to nije dobilo odgovarajuću naknadu.

3. Uzročno-posledična veza između obogaćenja i osiromašenja

Veza između obogaćenja i osiromašenja mora biti jasna i neposredna. To znači da je korist jednog lica direktna posledica gubitka drugog. Ako se ne može utvrditi da je obogaćenje nastalo na račun drugog lica, ne može se primeniti pravilo o neosnovanom obogaćenju (Lutman, 2020).

Obogaćenje i osiromašenje treba da su međusobno uslovljeni, tako da ono što se pojavljuje kao obogaćenje u imovini jednog, javlja se kao osiromašenje u imovini drugog, odnosno da su obe promene posledice istog uzroka.

Uzročna veza se ispituje u svakom konkretnom slučaju kako bi se utvrdilo da li je korist stečena upravo na teret druge strane.

4. Nepostojanje pravnog osnova za obogaćenje

Obogaćenje mora biti **neosnovano**, što znači da ne postoji pravni osnov koji bi ga opravdao. Ukoliko je korist stečena na osnovu važećeg ugovora, zakona ili drugog pravnog akta, ne može se govoriti o neosnovanom obogaćenju (Pajtić, 2023). Svako obogaćenje na račun drugoga ne smatra se neosnovanim i ne daje osiromašenom pravo na tužbu protiv obogaćenog. Neosnovano je samo ono obogaćenje koje se pravno ne može objasniti jer se ne temelji na pravnom pravilu sadržanom u bilo kom izvoru prava.

Neosnovanim se smatra ono obogaćenje koje se ne zasniva na pravnom pravilu sadržanom u zakonu, pravnom poslu, odluci suda ili nekog drugog državnog organa.

Primer: Ako je neko lice primilo uplatu na osnovu pravnosnažne sudske presude ili ugovora, tada obogaćenje nije neosnovano. Međutim, ako se kasnije utvrdi da je osnov za sticanje koristi otpao (npr. ugovor je raskinut), tada obogaćenje postaje neosnovano i podložno restituciji.

5.2. Oblici neosnovanog obogaćenja

Neosnovano obogaćenje može nastati u različitim situacijama, a pravna teorija i sudska praksa prepoznaju nekoliko osnovnih oblika ovog instituta. ZOO postavlja jasne kriterijume za svaku od ovih situacija i određuje pravila restitucije, odnosno vraćanja koristi koja je neosnovano stečena. U zavisnosti od toga kako je došlo do prelaska imovinske koristi, razlikuju se sledeći oblici neosnovanog obogaćenja (Lutman, 2020; Pajtić, 2023).

Neosnovano obogaćenje usled radnje osiromašenog

Ovaj oblik neosnovanog obogaćenja nastaje kada samo osiromašeno lice preduzme radnju kojom obogaćuje drugo lice, pri čemu ne postoji pravni osnov za takav prenos koristi. U pravnoj teoriji i sudskoj praksi, ovaj oblik se često javlja kod pogrešnih uplata, izvršenja obaveza koje ne postoje ili kada jedno lice pruža korist drugome u očekivanju određenog pravnog osnova koji se kasnije ne ostvari (Marković, 2024.).

Primeri:

- **Isplata nedugovanog iznosa** – Kada neko uplati novac drugom licu pod pogrešnim uverenjem da duguje određeni iznos, a dug zapravo ne postoji, primalac nema pravni osnov da zadrži primljenu korist.
- **Plaćanje s obzirom na osnov koji se nije ostvario** – Ovaj slučaj nastaje kada neko unapred izvrši činidbu u očekivanju budućeg pravnog osnova (npr. Uplata avansa za robu u očekivanju da će se zaključiti ugovor o prodaji), ali do toga ne dođe.
- **Plaćanje s obzirom na osnov koji je kasnije otpao** – Ako je u trenutku izvršenja obaveze postojao pravni osnov (npr. važeći ugovor), ali je on kasnije prestao, dolazi do neosnovanog obogaćenja (Pajtić, 2023).

Prema članu 210 ZOO, lice koje je isplatilo nedugovani iznos ili izvršilo činidbu bez pravnog osnova ima pravo da zahteva povraćaj datog ili naknadu njegove vrednosti.

Neosnovano obogaćenje usled radnje obogaćenog

Kod ovog oblika, obogaćeni se koristi imovinom drugog lica bez pravnog osnova, bilo da je reč o neovlašćenom korišćenju tuđe imovine, naplati potraživanja koja mu ne pripadaju ili prisvajanju tuđih sredstava (Marković, 2024).

Primeri:

- **Neovlašćeno korišćenje tuđe imovine** – Ako neko koristi nepokretnost drugog lica bez saglasnosti vlasnika i bez plaćanja naknade, stiće imovinsku korist na račun vlasnika.
- **Prisvajanje tuđeg prava ili potraživanja** – Kada neko naplati dug koji ne pripada njemu, već trećem licu, dolazi do neosnovanog obogaćenja.
- **Neovlašćeno trošenje tuđih sredstava** – Ako lice koristi novčana sredstva drugog lica bez njegovog znanja ili ovlašćenja, stiće korist bez pravnog osnova (Lutman, 2020).

Neosnovano obogaćenje usled radnje trećeg lica

Ovaj oblik nastaje kada treće lice, bez saglasnosti obogaćenog i osiromašenog, izvrši radnju koja dovodi do prelaska koristi sa jednog lica na drugo. U takvim situacijama, iako ni obogaćeni ni osiromašeni nisu direktno odgovorni za nastalu korist ili štetu, pravni sistem nalaže povraćaj koristi od strane obogaćenog lica (Pajtić, 2023).

Primeri:

- **Greškom prebačen novac na pogrešan račun** – Ako banka greškom uplati novčana sredstva na račun lica koje nema pravo na taj iznos, primalac nema pravni osnov da ta sredstva zadrži.
- **Neosnovano preusmeravanje robe ili usluga** – Kada treće lice greškom ili namerno usmeri robu ili izvrši uslugu u korist lica koje za to nije platilo, dolazi do neosnovanog obogaćenja.
- **Korišćenje tuđe stvari posredstvom trećeg lica** – Ako neko neovlašćeno koristi predmet koji mu nije direktno predao vlasnik, već je do njega došao preko trećeg lica (Lutman, 2020).

Slučajno zbivanje

Slučajno zbivanje kao oblik neosnovanog obogaćenja nastaje usled okolnosti koje nisu rezultat namerne radnje obogaćenog, osiromašenog ili trećeg lica. Iako se ovakve situacije retko sreću u pravnoj praksi, one mogu biti predmet restitucije ako se utvrdi da je jedna strana stekla korist bez pravnog osnova, čak i kada do toga nije došlo voljom ni jedne od strana (Pajtić, 2023).

Primeri:

- **Prirodne nepogode i slučajne okolnosti** – Ako jak vetar sruši ogradu sa jednog imanja na drugo, a vlasnik drugog imanja prisvoji materijal, dolazi do neosnovanog obogaćenja.
- **Slučajan prelazak imovinske koristi** – Ako neko pronade predmet značajne vrednosti i odluči da ga zadrži umesto da ga vrati vlasniku, može se smatrati neosnovano obogaćenim.

U ovim slučajevima, prema čl. 214 ZOO, sticalac je obavezan da vrati stečenu korist ili nadoknadi njenu vrednost, kao i da vrati plodove ili plati yateynu kamatu ako je svestan da nema prvo na stečenu korist, od dana sticanja, a inače od dana podnošenja zahteva osiromašenog lica.

5.3. Pravna zaštita kod neosnovanog obogaćenja

Sticanje koristi bez pravnog osnova dovodi do nastanka posebnog obligacionog odnosa između obogaćenog i osiromašenog lica. U skladu sa ZOO lice koje je neosnovano steklo imovinsku korist obavezno je da je vrati, osim ako postoji poseban pravni osnov koji bi opravdao sticanje. Ovaj institut obezbeđuje zaštitu imovinskog balansa i sprečava neosnovano obogaćenje na štetu drugog. Sudska praksa pokazuje da su najčešći slučajevi neosnovanog obogaćenja isplate bez osnova, prisvajanje tuđe imovine bez saglasnosti vlasnika i zadržavanje koristi nakon što je pravni osnov za sticanje otpao.

Pravna zaštita kod neosnovanog obogaćenja obuhvata pravo osiromašenog lica da zahteva povraćaj neosnovano stečene koristi ili naknadu njene vrednosti. Ova zaštita se ostvaruje kroz različite pravne mehanizme koji su predviđeni ZOO i sudskom praksom.

Savesnost ili nesavesnost sticaoca igra ključnu ulogu u određivanju obima njegovih obaveza. Ako je obogaćeni bio **savesan**, tj. ako nije znao niti mogao znati da stiče korist bez osnova, njegova obaveza vraćanja koristi ograničava se na ono što mu je preostalo u trenutku podnošenja zahteva za povraćaj. Nasuprot tome, **nesavesno obogaćeni** odgovara u potpunosti – ne samo za vraćanje koristi, već i za eventualnu štetu i dobit koju je stekao koristeći tu korist. Sudska praksa često pravi razliku između savesnih i nesavesnih sticalaca kako bi obezbedila pravično rešavanje sporova

Za ostvarivanje prava na povraćaj koristi ili naknadu vrednosti, osiromašeni može podneti **kondikciju**, odnosno tužbu neosnovanog obogaćenja.

Ova tužba omogućava vraćanje stečenog ili nadoknadu u novcu, a može se podneti u roku od **tri godine** od saznanja za obogaćenje i lice koje se obogatilo, odnosno u roku od **deset godina** od dana nastanka obogaćenja. U postupku, sud ispituje postojanje svih elemenata neosnovanog obogaćenja – sticanje koristi, osiromašenje drugog lica, uzročnu vezu i nepostojanje pravnog osnova. U zavisnosti od konkretnog slučaja, pravna zaštita može imati restitutivni ili kompenzacioni karakter, a ostvaruje se podnošenjem tužbe pred nadležnim sudom. Najvažniji pravni mehanizam u zaštiti od neosnovanog obogaćenja jeste **restitucija**, odnosno vraćanje koristi koju je obogaćeni stekao bez pravnog osnova. Prema članu 204 ZOO, lice koje je bez osnova steklo neku korist iz imovine drugog lica dužno je da je vrati. Ako povraćaj u naturi nije moguć, obogaćeni je dužan da nadoknadi novčanu vrednost koristi koju je stekao.

Postoji nekoliko vrsta kondikcija u zavisnosti od osnova na kojem je obogaćenje nastalo:

- *Condictio indebiti* – Tužba za povraćaj onoga što je dato bez pravnog osnova (npr. Isplata duga koji ne postoji).
- *Condictio ob causam finitam* – Tužba za povraćaj koristi stečene na osnovu razloga koji je kasnije otpao (npr. ugovor je raskinut nakon što je jedna strana već izvršila činidbu).
- *Condictio sine causa* – Tužba za povraćaj koristi stečene bez ikakvog pravnog osnova (npr. ako deo nečije imovine pređe u imovinu drugog lica bez ikakvog pravnoog osnova).
- *Condictio causa data causa non secuta* – Tužba za povraćaj koristi date u očekivanju da će se određeni pravni osnov ostvariti, ali do toga ne dođe (npr. unapred dato plaćanje za posao koji nikada nije izvršen).

Primeri restitucije u praksi:

- Ako neko primi novčana sredstva na svoj račun greškom banke, dužan je da ih vrati stvarnom vlasniku.
- Kada neko koristi tuđu imovinu bez naknade (npr. bespravno koristi poslovni prostor), sud može naložiti plaćanje iznosa koji bi odgovarao tržišnoj vrednosti korišćenja.

Sudska praksa potvrđuje da se restitucija primenjuje u svim slučajevima u kojima je moguće utvrditi uzročno-posledičnu vezu između osiromašenja i obogaćenja.

Ako povraćaj koristi u naturi nije moguć, osiromašeni ima pravo da zahteva **naknadu u novcu**, čime se postiže pravično izjednačavanje imovinske sfere lica.

Sud prilikom odlučivanja o visini naknade uzima u obzir vrednost koristi u trenutku njenog sticanja.

6. POSLOVODSTVO BEZ NALOGA ILI NEZVANO VRŠENJE TUĐIH POSLOVA

Poslovodstvo bez naloga (*negotiorum gestio*) predstavlja obligacioni odnos koji nastaje kada jedno lice (*poslovođa*) bez prethodnog ovlašćenja preduzima određene radnje za drugo lice (*gospodara posla*), sa ciljem zaštite njegovih prava i interesa. Ovaj institut je izuzetak od opšteg pravila da se niko ne može mešati u tuđe poslove bez saglasnosti vlasnika. Međutim, zakon ga dopušta u situacijama kada posao ne trpi odlaganje i kada bi njegovo neizvršenje prouzrokovalo štetu ili propuštanje očigledne koristi (ZOO, čl.220).

Institut poslovodstva bez naloga potiče još iz rimskog prava, gde se razvijao kao deo kvazikontraktnih obaveza, odnosno obligacionih odnosa koji ne proizilaze iz ugovora, već iz samog čina upravljanja tuđim poslovima bez naloga (Stefanović, 2023). Cilj poslovodstva bez naloga jeste zaštita interesa gospodara posla u situacijama kada on nije u mogućnosti da sam upravlja svojim poslovima. Ovo naročito dolazi do izražaja u hitnim situacijama, kada bi nepreduzimanje radnji moglo izazvati štetu ili propuštanje značajne koristi. Institut se temelji na principu solidarnosti i pomoći među subjektima obligacionog prava, a njegovo postojanje je opravdano potrebom za pravnom zaštitom u nepredviđenim okolnostima.

U ovom obligacionom odnosu učestvuju dva subjekta:

- **Poslovođa bez naloga** – lice koje samoinicijativno obavlja posao za drugog, bez njegovog prethodnog naloga ili ovlašćenja.
- **Gospodar posla** – lice u čijem interesu se posao obavlja, a koje nije dalo saglasnost za njegovo preduzimanje.

Poslovodstvo bez naloga može se manifestovati u dva oblika:

- **Nužno poslovodstvo bez naloga** – kada poslovođa preduzima radnje kako bi otklonio neposrednu opasnost koja preti imovini ili pravima gospodara posla (npr. gašenje požara u nečijem stanu).
- **Korisno poslovodstvo bez naloga** – kada se radnjama postiže konkretna korist za gospodara posla, poput naplate potraživanja koje bi inače zastarelo.

6.1. Elementi poslovodstva bez naloga

Poslovodstvo bez naloga je obligacioni odnos koji može nastati samo ako su ispunjeni određeni kumulativni uslovi. Ovaj institut dozvoljava poslovovodi da preduzme radnje u interesu drugog lica bez njegovog prethodnog ovlašćenja, ali samo u situacijama kada posao ne trpi odlaganje, odnosno kada bi njegovo neizvršenje izazvalo štetu ili dovelo do propuštanja očigledne koristi (ZOO, čl. 220 st. 2).

Poslovodstvo bez naloga je dopušteno samo ako su ispunjeni sledeći uslovi:

- posao mora biti vršen ili izvršen;
- posao mora biti tuđi;
- posao mora biti u interesu gospodara posla;
- posao mora biti vršen bez naloga ili ovlašćenja;
- mora postojati namera poslenika da zahteva nadoknadu.

Posao mora biti vršen ili izvršen

Poslovodstvo bez naloga može nastati samo ako je poslovođa stvarno preduzeo određene radnje ili ih je u potpunosti izvršio. Radnje mogu biti **pravne**, poput zaključenja ugovora u ime gospodara posla, ili **faktičke**, kao što je gašenje požara u njegovom stanu. Samo namera ili planiranje nisu dovoljni – posao mora biti konkretno preduzet i imati stvarne pravne posledice.

Posao mora biti tuđi

Posao koji poslovođa preduzima mora pripadati drugom licu – gospodaru posla.

Poslovodstvo bez naloga ne može postojati ako je posao obavljen u sopstvenom interesu poslovođe. Drugim rečima, poslovođa ne sme imati lični interes u radnjama koje preduzima, već one moraju biti isključivo u korist drugog lica.

Primer:

- Ako neko odluči da unapredi izgled nečije nepokretnosti bez prethodnog odobrenja vlasnika, a to unapređenje ne donosi neophodnu korist vlasniku, posao se ne može smatrati poslovodstvom bez naloga.
- Ako neko preduzme radnje kako bi zaštitio imovinu drugog lica od propadanja (npr. hitna sanacija prozora kako bi se sprečila šteta od nevremena), tada je reč o poslovodstvu bez naloga (Stefanović, 2023).

Posao mora biti u interesu gospodara posla

Da bi se poslovodstvo bez naloga smatralo opravdanim, posao mora objektivno koristiti gospodaru posla. Sudska praksa pravi razliku između:

- **Nužnog poslovodstva bez naloga**, kada poslovođa preduzima radnje kako bi otklonio neposrednu opasnost (npr. zaštita imovine od oštećenja, hitna medicinska pomoć osobi koja je u nesvesti). U ovom slučaju, posao ne mora doneti stvarnu korist kako bi poslovođa imao pravo na naknadu.
- **Korisnog poslovodstva bez naloga**, kada poslovođa preduzima radnje koje donose materijalnu korist gospodaru posla (npr. naplata duga koji bi inače zastareo). U ovom slučaju, cilj poslovođe mora biti ispunjen kako bi imao pravo na naknadu (Marković, 2024).

Posao mora biti vršen bez naloga ili ovlašćenja

Osnovna karakteristika poslovodstva bez naloga jeste odsustvo prethodnog ovlašćenja ili ugovorne obaveze. Ako je poslovođa imao prethodno ovlašćenje (npr. ugovor o zastupanju), tada ne može postojati poslovodstvo bez naloga, jer bi se radilo o ugovornom odnosu.

Primer:

- Ako vlasnik firme ovlasti advokata da u njegovo ime vodi pregovore i sklapa ugovore, advokat ne deluje po osnovu posloводства bez naloga, već po ugovoru o zastupanju.
- Ako neko bez ovlašćenja, ali u hitnoj situaciji, preduzme radnje radi zaštite imovine drugog lica, tada se može govoriti o posloводstvu bez naloga (Stefanović, 2023).

Namera poslovovođe da zahteva nadoknadu

Poslovovođa mora imati nameru da zahteva nadoknadu opravdanih troškova koje je imao prilikom obavljanja tuđih poslova. Ako poslovovođa deluje iz altruističkih pobuda, bez očekivanja nadoknade, tada ne može kasnije zahtevati povraćaj troškova.

Primer:

- Ako neko besplatno pomaže prijatelju u vođenju posla, bez ikakve naknade ili očekivanja da će kasnije biti plaćen, tada se ne može pozvati na posloводство bez naloga.
- Ako neko preduzme radnje u hitnim slučajevima i kasnije traži naknadu za učinjene troškove, sud može priznati posloводство bez naloga ako su ispunjeni svi ostali uslovi.

6.2. Pravne posledice nezvanog vršenja tuđih poslova

Pravne posledice nezvanog vršenja tuđih poslova zavise od toga da li su preduzete radnje bile u interesu gospodara posla i da li su bile nužne ili korisne.

Prava i obaveze poslovovođe

Poslovovođa, kao lice koje preduzima radnje u interesu gospodara posla bez prethodnog ovlašćenja, ima jasno definisana prava i obaveze. Njegova odgovornost ogleda se u postupanju sa pažnjom **dobrog privrednika**, odnosno **dobrog domaćina**, što znači da sve odluke mora donositi savesno, razborito i u skladu sa najboljim interesima gospodara posla (Marković, 2018).

Ovo podrazumeva da poslovođa ne sme preduzimati radnje koje bi mogle naneti štetu imovini ili interesima poslovoдавca, osim ako su one bile neophodne kako bi se izbegla veća šteta.

Jedna od ključnih obaveza poslovođe jeste da **bez nepotrebnog odlaganja obavesti poslovoдавca o preduzetim radnjama**. On je dužan da podnese detaljan izveštaj o svim aktivnostima koje je sproveo, uključujući i eventualne troškove nastale tokom obavljanja posla. Ova obaveza proizilazi iz principa transparentnosti i odgovornosti koji prati posloводство bez naloga (Radišić, 2016).

Poslovođa ima pravo na **naknadu opravdanih troškova i izdataka**, ali samo ukoliko su preduzete radnje bile korisne i opravdane iz perspektive poslovoдавca.

Ovo znači da poslovođa ne može tražiti naknadu za radnje koje su bile nepotrebne, neprimerene ili sprovedene protivno interesima gospodara posla. U sudskoj praksi potvrđeno je da pravo na naknadu zavisi od toga da li su preduzete radnje bile neophodne i u interesu gospodara posla (Stefanović, 2023).

Odgovornost poslovođe je posebno važan aspekt ovog instituta. Ako se utvrdi da je poslovođa preduzeo radnje sa namerom da ostvari sopstvenu korist ili ako je delovao nesavesno, može snositi odgovornost za eventualne posledice. To znači da će u takvim situacijama snositi obavezu nadoknade štete koju je svojim postupcima prouzrokovao. Ukoliko se ustanovi da je zloupotrebio svoju ulogu, može biti lično odgovoran za gubitke nastale usled njegovih radnji (Marković, 2018).

Prava i obaveze gospodara posla

Gospodar posla, kao lice u čijem interesu su radnje preduzete, takođe ima određena prava i obaveze. **Osnovna obaveza gospodara posla jeste da nadoknadi poslovođi sve opravdane troškove**, pod uslovom da su njegove radnje bile korisne i da su zaista doprinele zaštiti njegovih interesa (Radišić, 2016). Ovo uključuje naknadu svih izdataka koji su nastali u toku sprovođenja aktivnosti koje je poslovođa preduzeo, kao i eventualne dugove koje je preuzeo u ime gospodara posla kako bi obezbedio njegovu korist.

Međutim, gospodar posla nije automatski obavezan da prihvati sve radnje koje je poslovođa preduzeo. **On može naknadno prihvatiti ili odbiti preduzete radnje**. Ukoliko ih prihvati, smatra se da je dao retroaktivnu saglasnost, čime se faktički stvara obaveza kao da je posao unapred dogovoren.

U takvom slučaju, poslovovoda može zahtevati naknadu troškova i drugih izdataka pod istim uslovima kao da je između njih postojao ugovor (Stefanović, 2023).

S druge strane, ukoliko su radnje bile nepotrebne, neefikasne, štetne ili čak protivne interesima poslodavca, on **nije dužan da ih prizna**, niti da nadoknadi troškove poslovođa.

Ovo naročito dolazi do izražaja u situacijama kada je poslovovoda preduzeo radnje iz subjektivnog uverenja da su korisne, a ispostavi se da one zapravo nisu bile potrebne ili da su bile štetne.

6.3. Nedoizvoljeno nezvano vršenje tuđih poslova

Nedoizvoljeno nezvano vršenje tuđih poslova nastaje kada poslovovoda postupa suprotno interesima gospodara posla ili bez opravdanog razloga preuzima upravljanje njegovim poslovima. Za razliku od dozvoljenog posloводства bez naloga, gde se postupci poslovovode zasnivaju na zaštiti interesa gospodara posla, ovde su radnje često štetne, neosnovane ili vođene ličnim interesima poslovovode (Antić, 2012).

Karakteristike nedoizvoljenog posloводства

- Poslovovoda preduzima radnje koje nemaju objektivno opravdanje niti donose korist gospodaru posla.
- Njegove aktivnosti uzrokuju štetu ili dovode do nepotrebnih troškova.
- Radnje se preduzimaju protivno volji gospodara posla ili čak uprkos njegovom izričitom protivljenju.

Primeri nedoizvoljenog posloводства

- **Samovoljno preuzimanje upravljanja imovinom** – Lice bez pravnog osnova donosi odluke o imovini drugog lica, što može izazvati finansijske gubitke ili pravne komplikacije.
- **Neopravdano preuzimanje obaveza** – Poslovovoda, bez saglasnosti gospodara posla, sklapa ugovore ili preuzima dugovanja u njegovo ime, izlažući ga nepredviđenim obavezama.

- **Postupanje iz ličnih interesa** – Poslovođa koristi svoju poziciju kako bi ostvario sopstvenu korist, a ne kako bi zaštitio ili unapredio interese gospodara posla.
- **Prekid ili izmena načina poslovanja bez opravdanog razloga** – Ako poslovođa samoinicijativno menja način poslovanja drugog lica, a posledice su štetne, može snositi odgovornost za prouzrokovanu štetu (Marković, 2018).

Pravne posledice nedozvoljenog poslovodstva

U ovim slučajevima poslovođa može snositi odgovornost za nastalu štetu i biti obavezan da nadoknadi troškove koji su proistekli iz njegovog postupanja. Ako poslovođa svojim radnjama prouzrokuje štetu, gospodar posla može tužbom zahtevati njenu naknadu i tražiti poništenje neosnovanih odluka (Radišić, 2016).

Gospodar posla nije obavezan da prizna radnje koje su preduzete uprkos njegovom protivljenju niti da snosi posledice nesavesnog postupanja poslovođe. Ako su radnje bile štetne, može zahtevati povraćaj troškova i naknadu štete. Sud, međutim može da smanji odgovornost poslovođe ili da ga u potpunosti oslobodi za nepažnju, s obzirom na okolnosti u kojima se poslovođa prihvatio tuđeg posla (ZOO, čl. 222 st. 3).

Institut poslovodstva bez naloga ima značajnu ulogu u situacijama kada je potrebno brzo reagovati kako bi se zaštitili tuđi interesi. Međutim, zakon jasno postavlja granice između dozvoljenog i nedozvoljenog poslovodstva kako bi se sprečile zloupotrebe. Pravilno razlikovanje opravdanog i neopravdanog poslovodstva ključno je za njegovu pravilnu primenu u obligacionom pravu i sudskoj praksi.

Kriterijum	Dozvoljeno posloводство bez naloga	Nedozvoljeno posloводство bez naloga
Cilj poslovovode	Zaštita interesa gospodara posla.	Lični interes poslovode ili bez opravdanog razloga.
Pravni osnov	Zasniva se na principima solidarnosti i pomoći u hitnim situacijama.	Nema pravno opravdanog osnova, često je protivno volji gospodara posla.
Opravdanost radnji	Radnje su korisne i objektivno potrebne za poslovođavca	Radnje su nepotrebne, štetne ili dovode do nepotrebnih troškova.
Saglasnost poslovođavca	Nema prethodne saglasnosti, ali postoji objektivna korist.	Preduzima se protivno volji gospodara posla ili uprkos njegovom protivljenju.
Pravo na naknadu troškova	Poslovođa ima pravo na naknadu opravdanih troškova i naknadu za trud ako je otklonio štetu ili pribavio korist gospodaru posla.	Poslovođa nema pravo na naknadu, a može biti odgovoran za štetu.
Odgovornost poslovovode	Poslovođa odgovara samo ako je postupao nesavesno, njegova odgovornost se može ograničiti ili sasvim isključiti,	Poslovođa snosi punu odgovornost za nastalu štetu i obavezan je da je naknadi.

Tabela 6. Razlike između dozvoljenog i nedozvoljenog posloводства bez naloga

7. JEDNOSTRANE IZJAVE VOLJE

Jednostrana izjava volje predstavlja pravni posao kojim jedno lice izražava svoju volju s ciljem da proizvede određene pravne posledice, bez potrebe za saglasnošću drugog lica. Ove izjave mogu stvarati obligacione odnose, ali samo kada su priznate zakonom ili kada su u skladu sa opštim principima obligacionog prava (Radišić, 2016).

Jednostrana izjava volje može biti izvor obligacije samo ako zakon predviđa takvu mogućnost. Drugim rečima, ne može svaka jednostrana izjava proizvesti pravne posledice, već samo one koje ispunjavaju zakonske uslove i koje su obavezujuće prema svojim karakteristikama (Antić, 2012).

Osnovne karakteristike jednostranih izjava volje:

- **Nastaju voljom samo jednog lica** – Nije potrebna saglasnost druge strane da bi izjava proizvela pravno dejstvo.
- **Stvaraju obavezu za davaoca izjave** – Izjavom nastaje obaveza koju izjavilac mora ispuniti prema zakonu.
- **Moraju biti jasno izražene i u skladu sa zakonom** – Pravne posledice nastaju samo ako je izjava zakonita i precizno formulisana.
- **Nisu opšteobavezujuće** – One ne mogu nametati obaveze drugim licima bez njihove saglasnosti.

U obligacionom pravu, jednostrane izjave volje igraju **važnu ulogu u pravnom prometu**, posebno u situacijama kada je potrebno omogućiti preuzimanje obaveza bez sporazuma strana u obligacionom odnosu. Oblici jednostranih izjava volja su **javno obećanja nagrade, izdavanje hartija od vrednosti i drugih oblici jednostranih izjava volja** koje zakon priznaje kao izvor obligacija (Radišić, 2016).

7.1. Vrste jednostranih izjava volje

Jednostrane izjave volje mogu se klasifikovati prema njihovoj svrsi i pravnim posledicama. One predstavljaju izuzetke od opšteg pravila da obligacioni odnosi nastaju sporazumno, budući da se u ovim slučajevima obaveza formira jednostranim pravnim aktom davaoca izjave (Antić, 2012). Najčešći oblici jednostranih izjava volje uključuju:

- **Javno obećanje nagrade** – Pravna obaveza nastaje kada određeno lice javno izjavi da će isplatiti nagradu onome ko ispuni određene uslove. Ovakve izjave često se koriste u nagradnim konkursima, podsticanju naučnih i umetničkih dostignuća, kao i u situacijama kada se nudi nagrada za pronalazak izgubljenih predmeta. Zakonom se predviđa da obaveza iz ovakve izjave nastaje u trenutku kada neko izvrši traženu radnju, čak i ako nije bio prethodno upoznat s obećanjem (ZOO, čl. 231).
- **Hartije od vrednosti kao jednostrane izjave volje** – Hartije od vrednosti su još jedan značajan oblik jednostranih izjava volje u obligacionom pravu. One predstavljaju pismene isprave u kojima je sadržano određeno pravo, a njihovim izdavanjem nastaje obaveza iz davaoca hartije prema njenom legitimnom imaocu (ZOO, čl. 234).
- **Testamentalne izjave** – Testament predstavlja tipičan primer jednostrane izjave volje u naslednom pravu. Pravne posledice takve izjave nastupaju tek nakon smrti davaoca izjave, a odnose se na raspolaganje njegovom imovinom za slučaj smrti. Budući da testament ima dugotrajan pravni efekat i može uticati na imovinske odnose više lica, zakon propisuje stroge uslove u pogledu njegove forme i sadržaja (Antić, 2012).

Jednostrane izjave volje, iako nisu dominantan izvor obligacija, imaju značajnu primenu u pravnoj praksi, posebno u oblastima u kojima je potrebno omogućiti preuzimanje obaveza bez prethodnog ugovornog sporazuma. Njihova obavezujuća snaga uvek zavisi od zakonskih uslova koji regulišu njihov nastanak, sadržaj i izvršenje.

7.2. Javno obećanje nagrade

Javno obećanje nagrade jedan je od najvažnijih oblika jednostranih izjava volje u obligacionom pravu. Ovaj institut podrazumeva situaciju u kojoj jedno lice (*obećavalac*) javno izjavi da će isplatiti nagradu osobi koja ispuni određene uslove navedene u obećanju. Ova izjava proizvodi pravne posledice čak i kada potencijalni izvršilac nije bio neposredno upoznat sa obećanjem u trenutku izvršenja zadatka.

Nagrada može biti novčana ili u nekom drugom obliku, ali je ključno da obećanje bude **dovoljno određeno** kako bi bilo pravno obavezujuće. To znači da moraju biti jasno precizirani uslovi koje treba ispuniti, identitet obećavaoca i sadržaj nagrade. U suprotnom, obećanje može biti smatrano neobavezujućim ili pravno neefikasnim (Radišić, 2016).

Prema Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije, javno obećanje nagrade postaje obavezujuće za obećavaoca u trenutku kada neko ispuni tražene uslove. Međutim, obećavalac može **opozvati obećanje**, ali samo pod uslovima propisanim zakonom, a opoziv ne može imati dejstvo ukoliko je već ispunjen uslov za dobijanje nagrade.

Ovaj institut se najčešće sreće u situacijama kao što su **nagradni konkursi, stimulisanje naučnih i umetničkih dostignuća, potraga za izgubljenim predmetima**, kao i u komercijalne svrhe kada subjekti u privredi koriste javno obećanje nagrade kao oblik promocije i podsticaja. Zbog svoje jednostrane prirode i pravne obaveznosti, javno obećanje nagrade zauzima značajno mesto u sistemu obligacionog prava.

7.2.1. Elementi javnog obećanja nagrade

Da bi javno obećanje nagrade imalo pravno dejstvo i proizvelo obavezu za obećavaoca, mora biti ispunjeno više uslova. Ovi elementi osiguravaju pravnu sigurnost i omogućavaju pravilnu primenu instituta javnog obećanja nagrade u obligacionom pravu.

1. Javnost obećanja

Javno obećanje nagrade mora biti **upućeno neodređenom broju lica**, što znači da nije usmereno ka određenom pojedincu, već je dostupno svima koji ispunjavaju navedene uslove. Javnost može biti ostvarena putem **sredstava javnog informisanja**, oglasa u štampi, radiju, televiziji, plakatima, internet oglasima ili drugim vidovima obaveštenja. Ako obećanje nagrade bude upućeno samo određenom licu (npr. individualno pismo nekom izvođaču radova), tada ono nema karakter javnog obećanja već predstavlja ponudu ili ugovornu obavezu.

Obećavalac nije dužan da direktno obavesti svaku osobu koja može biti potencijalni učesnik, ali je važno da obećanje bude dostupno javnosti u razumnom obliku.

2. Postojanje određene radnje ili rezultata

Obećanje nagrade mora biti **jasno i precizno formulisano** u pogledu uslova koje treba ispuniti. Može se odnositi na određenu radnju (npr. pronalazak izgubljenog predmeta) ili postizanje određenog rezultata (npr. osvajanje prvog mesta na takmičenju). Ako je obećanje dvosmisleno ili previše neodređeno (npr. „Najbolji rad će biti nagrađen“ bez kriterijuma ocenjivanja), može biti pravno neefikasno. Uslovi obećanja ne smeju biti neizvodivi, nemoralni ili protivni zakonu (npr. obećanje nagrade za izvršenje nezakonite radnje nije pravno obavezujuće).

3. Obaveza ispunjenja nagrade

Jednom dato javno obećanje nagrade obavezuje obećavaoca od trenutka kada neko ispuní tražene uslove. Obećavalac može povući obećanje samo ako to učini pre nego što je neko ispunio uslove, i to na način koji odgovara načinu na koji je **obećanje** dato. Povlačenje obećanja mora biti objavljeno istim putem kao i prvobitno obećanje (npr. ako je obećanje objavljeno u novinama, povlačenje takođe mora biti objavljeno u istim novinama). Ako je više osoba ispunilo uslove, pravo na nagradu stiče ona koja je prva ispunila tražene uslove, osim ako drugačije nije predviđeno u samom obećanju.

4. Pravovremenost zahteva

Osoba koja ispuní uslove za dobijanje nagrade mora podneti zahtev u **predviđenom roku**. Ako obećanje nagrade ne sadrži vremenski okvir za ispunjenje uslova, smatra se da ono važi u **razumnom vremenskom periodu** od trenutka objavljivanja

. Ako obećanje ne sadrži izričit rok za ostvarenje prava na nagradu, sud može oceniti **šta se smatra razumnim rokom**, u zavisnosti od prirode obećane radnje. Ako je obećavalac propisao rok za ostvarivanje nagrade (npr. „Nagrada važi do 31. decembra 2023.“), ispunjenje nakon tog roka ne proizvodi pravne posledice.

Javno obećanje nagrade, kao oblik jednostrane izjave volje, pravno obavezuje obećavaoca pod uslovom da ispunjava sve navedene elemente. Sudska praksa u Srbiji potvrđuje da su javnost obećanja, preciznost uslova, obaveza isplate nagrade i pravovremenost zahteva ključni aspekti za njegovu pravnu valjanost. Ovaj institut omogućava podsticanje različitih društvenih, naučnih i poslovnih aktivnosti, ali istovremeno zahteva jasno definisane uslove kako bi se izbegle pravne nesigurnosti i sporovi

7.2.2. Pravna priroda javnog obećanja nagrade

Javno obećanje nagrade proizvodi obavezujuće pravne posledice od trenutka kada je javno objavljeno. To znači da obećavalac ne može jednostrano odustati od ispunjenja nagrade nakon što su ispunjeni uslovi obećanja. Pravna obaveznost proizilazi iz same prirode jednostrane izjave volje, koja, kada ispunjava zakonske uslove, stvara obligaciju za davaoca nagrade (Radišić, 2016).

Ukoliko više lica ispuni uslove obećanja, pravo na nagradu pripada onome ko je prvi ispunio zadate uslove, osim ako je u samom obećanju predviđeno drugačije. U slučajevima kada više osoba zajednički doprinese ostvarenju rezultata, moguće je da se nagrada podeli među njima, ukoliko priroda obećanja to dopušta. Povlačenje javnog obećanja moguće je samo ako još niko nije ispunio uslove za dobijanje nagrade i ako se povlačenje objavi na isti način kao i prvobitno obećanje. Ova pravna regulativa postoji kako bi se zaštitila očekivanja potencijalnih učesnika i kako bi se izbegle zloupotrebe obećanja koja bi mogla dovesti do obmane ili narušavanja pravne sigurnosti (Radišić, 2016).

Primeri:

- **Obećanje nagrade za pronalazak izgubljene stvari** – Ako vlasnik izgubljenog predmeta javno objavi obećanje nagrade osobi koja pronade i vrati predmet, on je u obavezi da ispuni nagradu ukoliko neko ispuni traženi uslov.

- **Obećanje novčane nagrade za naučno ili umetničko dostignuće** – Fondacije, institucije i privatna lica često dodeljuju nagrade za izuzetne doprinose u određenim oblastima, kao što su naučna istraživanja, inovacije ili umetnička ostvarenja.
- **Nagrade koje dodeljuju kompanije u promotivne svrhe** – Javno obećanje nagrade često se koristi kao deo marketinških kampanja kako bi se povećalo interesovanje potrošača i podstakla prodaja određenih proizvoda ili usluga.
- **Takmičenja i konkursi** – U akademskim, sportskim i umetničkim takmičenjima, pobednicima se dodeljuju nagrade koje proizlaze iz prethodno javno objavljenih pravila i uslova učestvovanja.

7.3. Hartije od vrednosti

Hartije od vrednosti predstavlja jednostranu izjavu volje izdavaoca, kojom on preuzima obavezu isplate novčanog iznosa ili ispunjenja određene obaveze prema zakonitom imaocu hartije. Hartije od vrednosti mogu glasiti na ime, po naredbi ili na donosioca. Ukoliko hartija glasi “na donosioca” pravo iz hartije ostvaruje svaki donosilac hartije bez potrebe za dodatnim dokazivanjem vlasništva.

Obaveza izdavaoca nastaje samim izdavanjem hartije i vezana je isključivo za njen posed, čime se omogućava laka prenosivost u pravnom prometu (ZOO, čl. 239). Hartije od vrednosti sadrže u sebi inkorporisano pravo, što znači da samo njihov zakoniti imalac može ostvariti prava upisana u ispravi, bez potrebe za dodatnim ugovorima ili formalnostima.

Hartije od vrednosti igraju važnu ulogu u finansijskim i poslovnim transakcijama, jer omogućavaju anonimnost, brzu trgovinu i olakšan prenos imovinskih prava. Najčešće vrste ovih hartija su obveznice, čekovi, menice, akcije, pri čemu njihova pravna snaga zavisi od ispunjenja svih zakonskih formalnosti.

Karakteristika ovih hartija je da se njihova obavezujuća priroda zasniva na jednostranoj izjavi volje izdavaoca, što znači da davalac ne može opozvati ili izmeniti obavezu nakon što je hartija izdata i puštena u promet, osim ako zakon predviđa drugačije (ZOO, čl. 237).

7.3.1. Obavezni elementi hartija od vrednosti

Hartije od vrednosti na donosioca moraju sadržati određene **obavezne elemente** kako bi bile pravno valjane i izvršive. Ove hartije imaju formalni karakter, što znači da pravo iz njih proizilazi samo ako su propisno sačinjene. Njihovi obavezni elementi omogućavaju sigurnost pravnog prometa, zaštitu imaoca i lako ostvarivanje prava.

1. Naziv hartije

Hartija od vrednosti mora **jasno označiti svoj pravni karakter**, odnosno sadržavati naziv isprave (npr. menica, obveznica, ček) čime se ističe njena funkcija i način prenošenja.

2. Obaveza izdavaoca

Isprava mora sadržati nedvosmisleno izraženu obavezu izdavaoca, kojom se on obavezuje da će ispuniti određenu činidbu prema zakonitom imaocu hartije. Ovo može biti isplata novčanog iznosa (npr. kod menice ili čeka), isporuka određene robe ili ispunjenje neke druge obaveze (npr. kod skladišnice ili akcija).

3. Tačno određen iznos ili činidba

Pravni promet zahteva preciznost u definisanju prava iz hartije, pa dokument mora sadržati tačno određen iznos novca, robu ili drugu **činidbu** na koju imalac hartije ima pravo. Ako iznos novca nije jasno naznačen, novčana hartija od vrednosti će biti nevažeća.

4. Podaci o izdavaocu

Svaka hartija od vrednosti mora sadržavati podatke o licu koje je izdalo hartiju, uključujući ime i sedište kompanije, institucije ili fizičkog lica koje preuzima obavezu iz hartije. Ovi podaci omogućavaju identifikaciju odgovornog subjekta i ostvarivanje prava iz hartije.

5. Datum i mesto izdavanja

Isprava mora jasno sadržavati datum i mesto izdavanja, jer od ovih podataka zavisi primena određenih pravila o formi hartije, dospeću obaveze, zastarevanju i poreskim obavezama.

6. Potpis izdavaoca

Hartije od vrednosti moraju sadržati potpis izdavaoca, koji može biti u pisanoj formi ili u obliku elektronskog potpisa, u skladu sa zakonom. Potpis garantuje validnost hartije i potvrđuje jednostranu izjavu volje izdavaoca.

Ako hartija ne sadrži neki od obaveznih elemenata, može izgubiti pravnu snagu ili biti osporena pred sudom. Njeni imaoci mogu se suočiti sa teškoćama u ostvarivanju prava, naročito ako dokument ne ispunjava formu propisanu zakonom.

Ovi elementi garantuju sigurnost pravnog prometa, poverenje učesnika i omogućavaju jednostavno ostvarivanje prava iz hartija od vrednosti na donosioca.

7.3.2. Pravna priroda hartija od vrednosti na donosioca

Hartije od vrednosti na donosioca imaju specifično pravno dejstvo koje se zasniva na njihovoj prirodi kao jednostranih izjava volje izdavaoca. Njihova ključna karakteristika je da pravo iz hartije pripada svakom zakonitom imaoću, bez potrebe za dodatnim dokazivanjem vlasništva. Ovakva pravna konstrukcija olakšava promet hartijama i obezbeđuje njihovu likvidnost u finansijskim transakcijama.

Prema ZOO, pravno dejstvo hartija od vrednosti na donosioca ogleda se u sledećem:

- **Obavezujući karakter izdavanja** – Jednostrana izjava volje izdavaoca hartije stvara **neopozivu obavezu** prema zakonitom imaoću hartije. Nakon što hartija bude izdata, izdavalac ne može jednostrano opozvati ili izmeniti obaveze koje iz nje proističu.
- **Efekat inkorporacije prava** – Prava sadržana u hartiji ne mogu se ostvariti nezavisno od same hartije. Imalac hartije je mora posedovati kako bi mogao ostvariti prava iz nje.
- **Olakšan prenos prava** – Prenosom hartija od vrednosti prenose se i prava koja su u njima upisana. Hartije od vrednosti po naredbi prenose se unošenjem klauzule “po naredbi” na poledinu hartije i ime lica na koje se hartija prenosi. Hartije od vrednosti na donosioca se prenose prostim predajom, što znači da se vlasništvo stiče samim prenosom fizičkog poseda bez dodatnih ugovornih formalnosti.

Ova karakteristika razlikuje ih od **hartija na ime** ili **po naredbi**, gde su za prenos prava potrebne dodatne pravne radnje.

- **Apstraktnost obaveze** – Zakoniti imalac hartije može neposredno zahtevati ispunjenje obaveze od izdavaoca, bez potrebe za dodatnim dokazima o tome kako je stekao hartiju i šta je pravni osnov njegovog zahteva da se obaveza iz hartije izvrši.
- **Zaštita trećih lica u dobroj veri** – Lice koje u dobroj veri stekne hartiju od vrednosti od prethodnog imaoa stiče puno pravo iz hartije, čak i ako je prethodno lice nezakonito došlo u posed dokumenta. Ovim pravilom štiti se sigurnost pravnog prometa.

Hartije od vrednosti igraju ključnu ulogu u finansijskom sistemu, jer omogućavaju brz i siguran promet imovinskih prava bez složenih pravnih procedura. Njihovo pravno dejstvo obezbeđuje visoku likvidnost, anonimnost trgovanja i jednostavnost u ostvarivanju prava zakonitog imaoa.

7.4. Legitimacioni papiri i legitimacioni znaci

U okviru obligacionog prava, legitimacioni papiri i legitimacioni znaci **predstavljaju** sredstva dokazivanja prava na određene činidbe ili usluge, ali se ne mogu smatrati hartijama od vrednosti jer ne sadrže pravo na isplatu novčane obaveze ili neku drugu činidbu u korist imaoa dokumenta. Njihova osnovna funkcija je omogućavanje lakšeg ostvarivanja određenih prava u pravnom prometu.

Legitimacioni papiri

Legitimacioni papiri su isprave koji ne sadrže pravo na činidbu, ali služe kao dokaz da određeno lice ima pravo da zahteva pružanje određene usluge ili ispunjenje obaveze. Njihov značaj leži u činjenici da pojednostavljaju promet i omogućavaju ostvarivanje prava bez dodatnih formalnosti.

Primeri:

- **Vozne karte** – dokaz o pravu putnika da koristi određeni prevoz.
- **Ulaznice za događaje** – omogućavaju pristup koncertima, sportskim događajima, muzejima itd.

- **Turistički vaučeri** – na osnovu ugovora o turističkom putovanju, putnička agencija izdaje vaučer putniku kojim se on legitimše da može da koristi hotelske usluge.

Legitimacioni papiri su nepersonalizovani, što znači da ih može koristiti svako ko ih poseduje, osim ako nije predviđeno drugačije (npr. avionske karte koje su vezane za identitet putnika).

Legitimacioni znaci

Legitimacioni znaci su simboli ili oznake koje ukazuju na pravo određenog lica da koristi neku uslugu ili resurs, ali ne predstavljaju pisane isprave. Oni se najčešće koriste u svakodnevnim transakcijama i pružanju usluga.

Primeri:

- **Žetoni** – koriste se u automatima za parking, perionice, igre na sreću,
- **Magnetne kartice za prevoz** – omogućavaju korišćenje javnog prevoza,
- **Ključ-kartice za hotele** – služe kao dokaz prava gostiju da koriste hotelske sobe.

Za razliku od legitimacionih papira, legitimacioni znaci nemaju oblik pisane isprave, već su fizički objekti koji služe kao dokaz prava njihovog imaoa.

Iako legitimacioni papiri i znaci omogućavaju ostvarivanje određenih prava, oni ne predstavljaju obligacione instrumente u užem smislu, jer ne sadrže pravo na činidbu u korist imaoa. Njihova pravna snaga zavisi od ugovornih odnosa i pravila korišćenja koja su utvrđena između davaoca usluge i korisnika (Antić, 2012).

Njihova primena je široka i obuhvata transport, trgovinu, ugostiteljstvo i druge uslužne delatnosti, gde omogućavaju brže i efikasnije ostvarivanje prava korisnika.

8. PRESTANAK OBLIGACIJA

Obligacioni odnos podrazumeva pravni odnos između poverioca i dužnika, u kojem dužnik ima obavezu da izvrši određenu činidbu, dok poverilac ima pravo da njeno ispunjenje zahteva. Međutim, ovaj odnos nije trajan – prestaje kada nastupe okolnosti koje dovode do gašenja obaveze, čime pravna zapovest koja je obavezivala dužnika prestaje da proizvodi pravne posledice.

Prestanak obligacija označava trenutak kada obaveza između poverioca i dužnika prestaje da postoji. Do toga može doći iz različitih razloga, pri čemu svaki od njih ima određene pravne posledice za ugovorne strane. U obligacionom pravu, prestanak obaveze može nastati voljom ugovornih strana ili usled objektivnih okolnosti koje onemogućavaju dalje izvršenje obligacije (Radišić, 2016). Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije predviđa više načina prestanka obligacija, koji obuhvataju ispunjenje, kompenzaciju, nemogućnost ispunjenja, oprost duga i druge pravne institute koji regulišu završetak obligacionog odnosa.

Osnovna podela načina prestanka obligacija obuhvata:

- **Voljne načine prestanka**, kada obligacija prestaje usled radnji ugovornih strana, kao što su ispunjenje, prebijanje dugovanja ili sporazumni raskid. Ispunjenje predstavlja osnovni način prestanka obaveza, pri čemu dužnik izvršava činidbu i time se oslobađa obaveze prema poveriocu (Radišić, 2016).
- **Nevoljne načine prestanka**, kada obligacija prestaje nezavisno od volje strana, kao što su nemogućnost ispunjenja ili smrt obvezanog lica kod obaveza koje su vezane za lična svojstva dužnika. ZOO predviđa da obaveza prestaje ako njeno ispunjenje postane nemoguće usled događaja za koji dužnik ne odgovara (Jovanović, 2023).

Pored ove podele, obligacije mogu prestati i:

- **Uz namirenje poverioca**, što obuhvata ispunjenje, deponovanje i prodaju dugovane stvari, kao što je propisano ZOO (Radišić, 2016);
- **Bez namirenja poverioca**, što se dešava u situacijama poput zastarelosti ili objektivne nemogućnosti ispunjenja.

Obligacioni odnos je, dakle, privremen i traje dok se ne postigne cilj radi kojeg je nastao. Kada taj cilj bude ostvaren, postane nemoguć ili iz drugih razloga ne može da se ostvari, obligacija prestaje, čime se obaveza dužnika gasi, a pravni odnos između stranaka prestaje da proizvodi dejstvo.

8.1. Ispunjenje obaveze

Ispunjenje obligacije (**solutio**) predstavlja osnovni i najprirodniji način prestanka obaveze. Kako bi obligacija prestala da postoji, neophodno je da dužnik ispunji svoju obavezu prema poveriocu. Sam pojam **ispunjenja** u pravnoj teoriji označava **čin izvršenja dugovane činidbe**, a njegov osnovni cilj jeste da poverilac ostvari ono što mu po osnovu obligacije pripada, dok se dužnik oslobađa tereta obaveze (Antić, 2012).

Obligacija je po svojoj prirodi vezana za dužnika, a da bi bila izvršena, dužnik mora izvršiti činidbu u skladu sa ugovorenim ili zakonom predviđenim uslovima. Kada jedna strana ispunji svoju obavezu, a druga strana primi ispunjenje, dolazi do prestanka obligacije. Međutim, ako se desi da dužnik ponudi ispunjenje, ali dođe propasti predmeta ispunjenja bez njegove krivice (npr. zbog više sile), tada on ne snosi odgovornost, osim ako je drugačije ugovoreno (Antić, 2012).

Načela ispunjenja

1. **Načelo savesnosti i poštenja** – Dužnik mora ispuniti obavezu savesno i u celosti, osim ako poverilac prihvati delimično ispunjenje (ZOO, čl. 12 i čl. 310).
2. **Načelo ekvivalencije činidbe** – Ispunjenje mora biti tačno ono što je ugovoreno. Poverilac ne može zahtevati više, niti dužnik može ispuniti manje nego što je predviđeno ugovorom (Antić, 2012).
3. **Načelo formalne ispravnosti** – Ispunjenje se mora izvršiti na način koji je predviđen ugovorom ili zakonom, uz poštovanje rokova i mesta ispunjenja.

Obligacija ne prestaje automatski, već se njeno ispunjenje sagledava kroz pravne posledice koje ono proizvodi.

Takođe, pravna nauka razlikuje ispunjenje radi gašenja obaveze (*solutio causa finiendae obligationis*) i ispunjenje koje ne gasi obavezu, već samo menja njen oblik (npr. plaćanje jemcu, a ne direktno poveriocu).

Ispunjenje mora biti savesno i potpuno, osim ako poverilac pristane na delimično ispunjenje. Ako poverilac neopravdano odbije da primi ispunjenje, dužnik može položiti dug u sudski depozit, čime se oslobađa obaveze (ZOO, čl. 327).

Ispunjenje može biti:

- **Potpuno** – kada je izvršeno u celosti, u ugovorenom roku i na predviđen način. Takvo ispunjenje dovodi do konačnog gašenja obaveze bez daljih pravnih posledica.
- **Nepotpuno** – kada ispunjenje nije izvršeno u skladu sa ugovorom, što može proizvesti odgovornost dužnika za neispunjenje ili docnju, kao i pravo poverioca na naknadu štete (Jovanović, 2023).

Za potpuno ispunjenje moraju biti ispunjeni određeni uslovi:

1. **Pravno valjan osnov** – ispunjenje mora proizilaziti iz obaveze koja je zakonita i pravno obavezujuća
2. **Određen predmet obaveze** – činidba mora biti jasno određena ili bar određiva prema pravilima ugovorenim između stranaka.
3. **Sprovođenje ispunjenja prema ugovorenim pravilima** – dužnik je obavezan da izvrši činidbu u skladu sa ugovorom ili zakonom, poštujući rokove, mesto i način ispunjenja.

8.1.1. Subjekti ispunjenja

U ispunjenju obligacija učestvuju dva osnovna subjekta:

- **Isplatilac** (*insolutio*) – lice koje vrši isplatu, što je po pravilu dužnik, ali može biti i treće lice ako je to predviđeno ugovorom ili zakonom.
- **Poverilac** (*accipiens*) – lice koje prima isplatu, što može biti sam poverilac ili njegovo ovlašćeno lice.

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, dužnik je u obavezi da ispunji svoju činidbu savesno i u celosti, osim ako poverilac pristane na delimično ispunjenje.

Član 327.

ZOO predviđa da ukoliko poverilac bez opravdanog razloga odbije ispunjenje, dužnik može položiti dug u sudski depozit, čime se smatra da je obaveza ispunjena i da dužnik više ne snosi nikakvu odgovornost.

Pored osnovnih pravila, ZOO prepoznaje i posebne situacije u vezi sa isplatom i poveriocem:

- **Ko može biti isplatilac?**

- Dužnik, kao lice koje je po ugovoru obavezno na ispunjenje.
- Treće lice koje u ime i za račun dužnika izvrši ispunjenje, pri čemu, ukoliko je to lice imalo pravni interes, može steći prava poverioca prema dužniku kroz institut **subrogacije** (ZOO, čl. 296).
- Poslovno nesposobno lice može ispuniti obavezu samo uz ispunjenje određenih uslova – ako je postojanje obaveze nesumnjivo i ako je dospeo rok za njeno ispunjenje (ZOO, čl. 297).

- **Ko može primiti ispunjenje?**

- Poverilac lično, ukoliko je poslovno sposoban.
- Punomoćnik poverioca ili drugo lice koje ima ovlašćenje za primanje ispunjenja.
- Treće lice koje je ovlašćeno da primi ispunjenje na osnovu zakona, sudske odluke ili voljom poverioca.

Zakon o obligacionim odnosima propisuje da poverilac može odbiti ispunjenje samo ako za to postoji opravdan razlog. U suprotnom, dužnik može izvršiti ispunjenje polaganjem u sudski depozit, čime se oslobađa svoje obaveze i izbegava posledice neizvršenja. Ovaj institut posebno je značajan u situacijama kada poverilac neopravdano odbija da primi ispunjenje ili kada postoji spor u vezi sa izvršenjem obaveze.

U teoriji obligacionog prava postoje i različiti aspekti sagledavanja uloge subjekata ispunjenja. Ispunjenje se ne posmatra isključivo kao jednostrani čin dužnika, već kao pravni akt koji podrazumeva aktivno učešće oba subjekta. U skladu s tim, ispunjenje može biti posmatrano kao:

- Dvostrani pravni posao, u kojem poverilac aktivno pristaje na ispunjenje, čime se obligacija gasi.
- Faktički akt, gde poverilac može biti pasivan, ali se obligacija ipak gasi, pod uslovom da je ispunjenje izvršeno na propisan način.

8.1.2. Docnja

Docnja nastaje kada jedna strana u obligacionom odnosu ne ispuní svoju obavezu u ugovorenom roku. Može nastati i na strani dužnika i na strani poverioca, pri čemu svaka od ovih situacija ima različite pravne posledice. Prema ZOO i stavovima pravne teorije, docnja ne znači automatsko kršenje ugovora, ali može pod određenim uslovima izazvati sankcije i odgovornost za nastalu štetu.

Docnja dužnika

Dužnik zapada u docnju kada ne ispuní svoju obavezu u roku koji je ugovoren ili propisan zakonom. Docnja dužnika nastupa samo ako:

- **Obaveza dospe za ispunjenje**, odnosno ako poverilac može zahtevati ispunjenje.
- **Poverilac opomene dužnika**, osim u situacijama kada se opomena ne zahteva, kao što su ugovori sa tačno određenim rokom ispunjenja.

Ako je ispunjenje obaveze postalo objektivno nemoguće iz razloga za koje dužnik ne odgovara docnja ne nastupa, jer se obligacija gasi zbog nemogućnosti ispunjenja. Međutim, ako dužnik subjektivno nije u mogućnosti da ispuní obavezu, a sam je odgovoran za tu situaciju, on i dalje snosi posledice docnje.

Posledice docnje dužnika

Docnja dužnika povlači pravne posledice koje mogu nastupiti bez obzira na njegovu krivicu, ali i posledice koje zavise od njegovog postupanja. Prema članu 324 ZOO osnovne posledice uključuju:

- **Povećanje odgovornosti dužnika** – dužnik snosi rizik za slučajnu propast stvari ako je docnju skrivio.
- **Obavezu naknade štete poveriocu** – ako je poverilac pretrpeo štetu zbog neblagovremenog ispunjenja, dužnik je dužan da mu je nadoknadi, izuzev ako dužnik dokaže da je pao u docnju zbog nakandnih okolnosti koje nije mogao sprečiti, izbeći ili otkloniti.
- **Plaćanje zatezne kamate** – ako je obaveza novčana, dužnik je dužan da plati kamatu za vreme docnje, osim ako dokaže da nije odgovoran za kašnjenje.

Mogućnost raskida ugovora – ako docnja bitno utiče na svrhu ugovora, poverilac može odustati od ugovora i tražiti naknadu štete.

Docnja dužnika prestaje kada dužnik ispuní obavezu ili ako poverilac odbije da primi ispunjenje bez opravdanog razloga, čime sam zapada u docnju.

Docnja poverioca

Poverilac zapada u docnju kada bez opravdanog razloga odbije da primi ispunjenje obaveze ili svojim postupanjem onemogućí dužnika da ispuní svoju obavezu. Prema članu 326 ZOO, posledice docnje poverioca su:

- **Dužnik nije u obavezi da plati kamatu na dug** – ako je dug novčani, docnja poverioca oslobađa dužnika obaveze plaćanja zatezne kamate.
- **Poverilac snosi rizik za slučajnu propast ili oštećenje predmeta obaveze** – ako se stvar uništi ili ošteti u periodu docnje poverioca, dužnik ne snosi odgovornost za to.
- **Dužnik može položiti dug u sudski depozit** – ako poverilac odbija ispunjenje, dužnik može položiti predmet obaveze u sudski depozit i na taj način se osloboditi odgovornosti.

Za razliku od dužnikove docnje, poveriočeva docnja **ne predstavlja kršenje ugovora**, ali može imati značajne posledice po samog poverioca, posebno ako svojim postupanjem prouzrokuje štetu dužniku.

8.2. Novacija

Novacija (prenov) predstavlja institut obligacionog prava u kojem se postojeća obligacija zamenjuje novom, pri čemu prethodna prestaje da postoji. Ovaj način prestanka obligacija zasniva se na sporazumu ugovornih strana, što znači da do novacije ne može doći automatski, već je neophodno jasno izražavanje volje (ZOO, čl. 348 i 349).

Prema Antiću novacija ima dvostruki pravni efekat:

1. Gasi prethodnu obligaciju – trenutkom zaključenja novog sporazuma ranija obaveza prestaje da proizvodi pravne posledice.

2. Stvara novu obligaciju – umesto prethodnog odnosa, nastaje novi koji može sadržati izmenjene uslove ili druge subjekte.

Novacija može biti *objektivna* ili *subjektivna*, u zavisnosti od toga šta se menja u obligacionom odnosu:

- Objektivna novacija – dolazi do promene predmeta obaveze. Na primer, ako je dužnik imao novčanu obavezu, ali se ugovorne strane dogovore da umesto toga izvrši neku drugu činidbu (Primer: Ugovorom je predviđeno da će dužnik isplatiti poveriocu 10.000 evra. Strane kasnije zaključuju novi sporazum kojim se dogovara da dužnik umesto novca isporuči robu u istoj vrednosti. U tom slučaju, ranija novčana obaveza prestaje, a na njeno mesto stupa nova obaveza.).
- Subjektivna novacija – dolazi do promene dužnika ili poverioca, ali uz saglasnost svih zainteresovanih strana (Primer: Dužnik A dugovao je poveriocu određeni iznos, ali se strane dogovaraju da umesto njega obavezu preuzme dužnik B. Pošto je poverilac saglasan, dužnik A se oslobađa obaveze, a novi dužnik B preuzima sve obaveze iz ugovora). Ova vrsta novacije može se desiti u dva oblika:
 - Pasivna subjektivna novacija – menja se dužnik, pri čemu novi dužnik preuzima obavezu uz saglasnost poverioca.
 - Aktivna subjektivna novacija – menja se poverilac, gde dužnik pristaje da novu obavezu izvrši prema novom poveriocu.

Subjektivna novacija nije uređena Zakonom o obligacionim odnosima, jer on reguliše druge institute koji su zamena za nju: ustupanje potraživanja, preuzimanje duga i pristupanjeugu.

U svim slučajevima, volja ugovornih strana da se izvrši novacija mora biti jasno izražena, jer se ne može pretpostaviti automatski (ZOO, čl. 349).

Novacija proizvodi važne pravne posledice, a ključne među njima su:

- Prestanak prethodne obligacije – ranija obaveza prestaje da postoji, osim ako strane izričito ne odrede drugačije.
- Prestanak sporednih prava – novacijom prestaju jemstvo, zaloge i drugi instituti obezbeđenja, osim ako ugovorom nije drugačije određeno (Radišić, 2016).

- Nastanak novog obligacionog odnosa – novacijom nastaje nova obaveza, čiji sadržaj može biti potpuno drugačiji od prethodne.

Zakon o obligacionim odnosima predviđa izuzetke od prestanka sporednih prava. U **članu 350 st. 2 i 3** propisano je da jemstvo, zaloga ili hipoteka mogu opstati i nakon novacije, ako se poverilac i jemac ili zalagodavac tako dogovore. U protivnom, novacija automatski gasi i ta sporedna prava.

8.3. Kompenzacija (prebijanje dugova)

Kompenzacija ili prebijanje dugova nastaje kada dve strane imaju međusobna dugovanja, pa ih mogu međusobno prebiti do visine manjeg duga. Ovaj mehanizam omogućava prestanak obaveza bez potrebe za stvarnim izvršenjem plaćanja ili druge činidbe, što pojednostavljuje finansijske odnose i smanjuje obim transakcija.

Prema članu 336 ZOO, da bi došlo do kompenzacije, moraju biti ispunjeni sledeći uslovi:

- **Obaveze moraju biti istorodne** – mogu se prebiti obaveze koje se sastoje u novcu ili drugim zamenljivim stvarima istog roda i kakvoće;
- **Obaveze moraju biti dospеле** – što znači da je trenutak ispunjenja nastupio za obe strane, te da nijedna od njih nema pravo da odbije izvršenje dugovanja pod izgovorom da obaveza još nije dospela.
- **Obaveze moraju biti uzajamne** – dužnik može prebiti potraživanje svog poverioca sa potraživanjem koje on ima prema njemu
- **Obaveze ne moraju biti srazmerne** – ako dužnik duguje svom poveriocu više nego što potražuje od njega, izvršiće se prebijanje do vrednosti manje obaveze, a dužnik će dugovati ostatak obaveze koji se nije mogao prebiti;
- **Obaveze ne smeju biti izuzete od kompenzacije zakonom** – određene obaveze, poput davanja alimentacije ili naknade štete prouzrokovane namerno, oštećenjem zdravlja ili prouzrokovanjem smrti, ne mogu se kompenzovati jer bi to bilo protivno načelu zaštite slabije strane u obligacionim odnosima.

Kompenzacija može biti sporazumna, kada se strane saglase o prebijanja uzajamnih potraživanja ili jednostrana, kada jedna strana i sporu pokrenutom po tužbi sa druge strane istakne prigovor kompenzacije. U drugom slučaju, kompenzacija se vrši na osnovu odluke suda, pod uslovima koji su propisani zakonom, ali je neophodno da tužena strana na sudu izjavi kompenzacioni prigovor.

Kada su ispunjeni zakonski uslovi, kompenzacija proizvodi pravne posledice:

- **Obaveze se gase do visine manjeg duga** – ako jedna strana duguje 5.000 evra, a druga 3.000 evra, kompenzacijom će dugovi prestati do iznosa od 3.000 evra, dok će preostali dug od 2.000 evra ostati obaveza dužnika koji duguje više.
- **Smanjuje se broj transakcija** – umesto da obe strane izvrše plaćanja nezavisno, dugovanja se direktno prebijaju, što olakšava finansijske odnose.
- **Pravo na kompenzaciju može se isticati u sudskom postupku** – kako je već objašnjeno, u sporu koje pokrene jedna strana radi naplate svoga potraživanja, druga strana može istaći prigovor prebijanja.

8.4. Nemogućnost ispunjenja obaveze

Nemogućnost ispunjenja obaveze nastaje kada dužnik, usled objektivnih okolnosti, više nije u mogućnosti da izvrši svoju činidbu. Ako ispunjenje postane nemoguće zbog događaja za koji dužnik nije odgovoran - koji se nije mogao predvideti, izbeći ili otkloniti, obligacija prestaje da postoji, a dužnik se oslobađa odgovornosti. Ovaj institut ima posebno značajnu ulogu u slučajevima kada viša sila ili nepredviđeni događaji spreče realizaciju ugovornih obaveza, što je regulisano članom 137 ZOO.

Nemogućnost ispunjenja može biti:

- **Objektivna** – kada izvršenje obaveze postane nemoguće nezavisno od ličnosti dužnika i kada nijedna strana ne može preduzeti radnje kojima bi se ispunjenje omogućilo. Na primer, ako je individualno određena stvar koja je predmet ugovora uništena u požaru, dužnik ne može izvršiti isporuku. Objektivna nemogućnost može biti faktička ili pravna.

U drugom slučaju, radi se o aktima države kojima se onemogućuje ispunjenje obaveze (npr. zabrana izvoza određene vrste robe).

- **Subjektivna** – kada konkretni dužnik nije u mogućnosti da izvrši obavezu, ali bi je neko drugi mogao ispuniti. U takvom slučaju obligacija ne prestaje, već dužnik može odgovarati za neizvršenje.

Ugovorne obaveze prestaju samo u slučaju objektivne nemogućnosti ispunjenja. Ako je ispunjenje nemoguće zbog ponašanja dužnika ili njegovog propusta, on i dalje snosi odgovornost za neizvršenje obaveze.

Nemogućnost ispunjenja vodi prestanku obaveze samo ako je nastupila nakon zaključenja ugovora a pre dospelosti obaveze. Ako je nemogućnost postojala pre zaključenja ugovora, ugovor nije ni nastao, jer je predmet obaveze nemoguć-

Najčešći uzroci nemogućnosti ispunjenja uključuju:

- **Višu silu** – prirodne katastrofe, rat, zemljotresi, pandemije i drugi nepredvidivi događaji koji onemogućavaju izvršenje obaveze.
- **Pravnu nemogućnost** – donošenje zakona ili administrativne odluke kojom se zabranjuje ispunjenje obaveze, kao što su trgovinske sankcije ili eksproprijacija imovine.
- **Smrt dužnika** – u slučaju obligacija vezanih za lične osobine dužnika, poput ugovora o ličnoj usluzi ili autorskog dela, smrt dužnika vodi prestanku obaveze.

Dužnik ne odgovara za nemogućnost ispunjenja ako dokaže da nije mogao predvideti, otkloniti ili izbeći nastupanje okolnosti koje su dovele do nemogućnosti ispunjenja.

Ukoliko se utvrdi da ispunjenje obaveze nije moguće, pravne posledice zavise od konkretnog slučaja:

- **Obligacija prestaje** – ako je nemogućnost ispunjenja objektivna i trajna, obaveza se gasi bez odgovornosti dužnika.
- **Odgovornost dužnika** – ako je dužnik mogao predvideti ili sprečiti nastupanje nemogućnosti, može odgovarati za naknadu štete poveriocu.
- **Pravo na povraćaj ispunjenog** – ako je jedna strana ispunila svoju obavezu pre nego što je ispunjenje obaveze druge strane postalo nemoguće, može tražiti povraćaj onoga što je dala, osim ako se drugačije ne ugovori.

Sudska praksa:

Sudska praksa uglavnom zauzima stav da se nemogućnost ispunjenja mora utvrditi objektivno, bez oslanjanja na subjektivne okolnosti dužnika.

8.5. Oprost duga

Oprost duga predstavlja način prestanka obligacije na osnovu jednostrane izjave volje poverioca, kojom on oslobađa dužnika obaveze. Ovaj institut je predviđen članom 344 ZOO i zasniva se na izjavi poverioca da se odriče prava da zahteva ispunjenje obaveze i dužnik se sa time saglasi, čime obaveza prestaje da postoji.

Oprost može biti:

- **Potpun**, kada poverilac u celosti oslobađa dužnika njegove obaveze, čime se dug u potpunosti gasi.
- **Delimičan**, kada poverilac oslobađa dužnika samo jednog dela obaveze, dok preostali dug ostaje na snazi.

Ovaj institut se često koristi u poslovnim transakcijama, kada poverilac želi da olakša položaj dužnika, ali i u porodičnim i prijateljskim odnosima, gde je oprost duga motivisan moralnim ili emotivnim razlozima.

Kada poverilac da izjavu kojom se odriče svog potraživanja, dolazi do prestanka obaveze pod uslovom da se dužnik sa tim saglasi. Dužnik se oslobađa odgovornosti za ispunjenje. Oprost glavnog duga void oslobađanju od sporednih obaveza. Gasi se obaveza jemca i pravo zaloge koji služe kao obezbeđenje glavne obaveze (ZOO, čl. 346). Odricanje poverioca od sredstava obezbeđenja ili otuštanje duga jemcu ne vode oslobađanju glavnog dužnika.

Iako je poverilac slobodan da oprosti dug, postoje određeni slučajevi u kojima se oprost ne može primeniti:

- **Ako bi oprost bio suprotan prinudnim propisima ili javnom poretku**, na primer, oprost poreskog duga koji zakon ne dozvoljava.
- **Ako postoji zakonska obaveza plaćanja**, u slučajevima kada poverilac nema pravo da se odrekne potraživanja (npr. određene javnopravne obaveze).

8.6. Sjedinjenje ili konfuzija

Konfuzija predstavlja način prestanka obligacije kada jedno lice postane istovremeno i poverilac i dužnik u istom obligacionom odnosu. U takvim slučajevima, obaveza prestaje, jer ista osoba ne može istovremeno potraživati ispunjenje obaveze i biti odgovorna za njeno izvršenje. Ovaj institut je regulisan **članom 353 ZOO**, koji propisuje da obligacija prestaje kada poverilac i dužnik postanu isto lice.

Do konfuzije može doći iz različitih pravnih razloga, a najčešći su:

- **Nasleđivanje** – ako poverilac premine, a njegov naslednik je istovremeno i dužnik, obaveza prestaje jer dug prelazi na lice koje ga ujedno i potražuje.
- **Pravni poslovi** – kada jedno lice stekne i potraživanje i dug, na primer, spajanjem privrednih subjekata ili otkupom sopstvenih dugova.
- **Sudski postupci** – ako sud donese odluku kojom se dug utvrđuje, a istovremeno se poverilac i dužnik sjedinjuju u jedno pravno lice.

Kada dođe do sjedinjavanja poverilačkog i dužničkog položaja u istoj osobi, obligacija prestaje **automatski** i bez potrebe za dodatnim ugovornim ili sudskim radnjama.

Međutim, postoje izuzeci kada konfuzija ne dovodi do prestanka obaveze i to ako **treće lice ima pravni interes u obligaciji**, na primer kada postoji jemac koji i dalje ostaje odgovoran za dug. Kada jemac postane poverilac, obaveza glavnog dužnika ne prestaje.

8.7. Zastarelost

Zastarelost predstavlja gubitak prava poverioca da sudskim putem zahteva ispunjenje obaveze nakon proteka zakonom određenog roka. Iako zastarelost ne znači automatski prestanak obaveze, dužnik može isticati prigovor zastarelosti kako bi se oslobodio ispunjenja duga. Prema Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije zastarevanje se primenjuje na sva potraživanja osim ako zakonom nije drugačije određeno.

Zastarevanje počinje teći prvog dana nakon dospelosti obaveze (kada je poverilac mogao zahtevati ispunjenje obaveze od dužnika), a prestaje istekom poslednjeg dana zakonom određenog roka.

Zakonski rokovi zastarelosti su fiksni i ne mogu se menjati pravnim poslom.

Rokovi

Prema **članu 371 ZOO**, osnovni rok zastarelosti je **10 godina**, ali postoje i kraći rokovi:

- **10 godina** – opšti rok zastarelosti koji se primenjuje na sva potraživanja, osim ako nije drugačije propisano zakonom. Takođe, sva potraživanja utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom zastarevaju u ovom roku.
- **5 godina** – rok zastarelosti za potraživanja iz ugovora o osiguranju života.
- **3 godine** – rok zastarelosti za povremena davanja (zakupnine, kamate, isplate plata) međusobna potraživanja pravnih lica iz ugovora o prometu robe i usluga i potraživanja po osnovu ostalih ugovora o osiguranju.
- **1 godina** – rok zastarelosti za potraživanja za isporučenu električnu i toplotnu energiju, plin, vodu, održavanje čistoće, poštanske i telekomunikacione usluge.

Potraživanja naknade štete zastervaju u roku od tri godine od dana saznanja za štetu i za počinioca a najduže za pet godina od dana nastanka štete. Izuzetak je šteta prouzrokovana krivičnim delom, koja zastareva u roku određenom za zastarelost krivičnog gonjenja.

Zastoj zastarelosti nastaje kada postoje objektivne prepreke koje onemogućavaju poverioca da zahteva ispunjenje obaveze.

Zastarevanje ne teče u sledećim slučajevima:

- **Između bliskih srodnika** – supružnika, roditelja i dece, štićenika i staraoca, lica u vanbračnoj zajednici.
- **Za vreme mobilizacije i rata** – dok traju vanredne okolnosti koje onemogućavaju sudsku zaštitu potraživanja;
- **U pogledu potraživanja koja imaju lica zaposlena u tuđem domaćinstvu** prema poslodavcu ili članovima njegove porodice koji zajedno sa njima žive, sve dok taj radni odnos traje;
- **Kada poverilac objektivno ne može da zahteva ispunjenje zbog nesavladivih prepreka** – na primer, ako sudovi nisu radili zbog vanrednog stanja.

Prekid zastarelosti nastaje kada dužnik prizna dug ili kada poverilac pokrene sudski postupak. Nakon prekida, zastarelost počinje teći iznova, a vreme koje je proteklo pre prekida ne računa se u zakonom određeni rok za zastarelost (ZOO, čl. 387-392).

Pravne posledice zastarelosti ogledaju se u nemogućnosti poverioca da sudskim putem zahteva ispunjenje obaveze nakon isteka zakonskog roka, pri čemu dug ne prestaje automatski, već samo ako dužnik istakne prigovor zastarelosti. Dužnik, s druge strane, može dobrovoljno ispuniti zastarelu obavezu, ali ukoliko to učini ne znajući da je potraživanje zastarelo, nema pravo da zahteva njen povraćaj. Zastarelost se može odložiti ili prekinuti u određenim slučajevima predviđenim zakonom, ali ne utiče na prekluzivne rokove, koji za razliku od zastarelosti dovode do potpunog gašenja prava.

8.8. Prekluzija

Prekluzija predstavlja institut obligacionog prava koji označava gubitak prava usled proteka zakonom utvrđenog roka, bez mogućnosti njegovog obnavljanja ili produženja. Za razliku od zastarelosti, koja samo ograničava pravo poverioca da zahteva ispunjenje obaveze sudskim putem, prekluzija dovodi do potpunog i nepovratnog prestanka prava, što znači da nakon isteka prekluzivnog roka pravo više ne postoji.

Prekluzivni rokovi su vremenski periodi u kojima se pravo mora ostvariti, a nakon njihovog isteka ono prestaje da postoji. Njihova svrha je obezbeđivanje pravne sigurnosti i zaštita stabilnosti pravnih odnosa. Uobičajeni prekluzivni rokovi obuhvataju:

- **Rokove za podnošenje tužbe u radnim sporovima**, koji obično iznose 60 dana od dana saznanja za povredu prava.
- **Rokove za ostvarivanje prava iz nasledstva ili upis prava u javne registre**, koji se najčešće kreću između šest meseci i jedne godine.
- **Rokove za reklamacije i garancije**, koji su definisani posebnim zakonima, kao što je Zakon o zaštiti potrošača, i koji zavise od vrste proizvoda ili usluge.

Po isteku prekluzivnog roka, pravo se nepovratno gubi i više se ne može ostvariti ni sudskim putem.

Za razliku od zastarelosti, gde dužnik mora istaknuti prigovor kako bi se oslobodio obaveze, prekluzija deluje automatski i nije potrebno njeno posebno isticanje. Takođe, prekluzija ne podleže prekidu niti zastoju, osim ako zakon izričito ne predviđa drugačije. Njena svrha je da osigura pravnu sigurnost i spreči dugotrajnu neizvesnost u ostvarivanju prava.

Uporedni prikaz zastarelosti i prekluzije

Zastarelost i prekluzija predstavljaju pravne institute koji ograničavaju vremenski period u kojem se pravo može ostvariti, ali se razlikuju po svojim pravnim efektima i mogućnostima nastavka ostvarivanja prava. **Zastarelost** znači da poverilac nakon isteka roka više ne može sudskim putem tražiti ispunjenje obaveze, ali dužnik može dobrovoljno ispuniti zastarelu obavezu bez prava na povraćaj izvršenog. **Prekluzija**, s druge strane, označava potpuni gubitak prava, što znači da ono više ne postoji i ne može se ostvariti ni sudskim ni dobrovoljnim putem.

Još jedna ključna razlika ogleda se u tome što se zastarelost može prekinuti ili zastati, dok prekluzija ne podleže prekidu niti produženju. Zastoj zastarelosti može nastupiti u slučajevima predviđenim zakonom, dok prekid nastupa ako dužnik prizna dug ili poverilac pokrene sudski postupak, nakon čega rok zastarelosti počinje da teče iznova. Kod prekluzije, rok ističe bez mogućnosti obnove, čime pravo nepovratno prestaje.

Zastarelost i prekluzija su mehanizmi koji obezbeđuju pravnu sigurnost i stabilnost obligacionih odnosa, sprečavajući dugotrajne i neizvesne sporove. Njihova primena omogućava jasne vremenske granice za ostvarivanje prava i zaštitu interesa ugovornih strana.

Karakteristika	Zastarelost	Prekluzija
Pravni efekat	Poverilac gubi pravo na sudsku zaštitu, ali ako dužnik dobrovoljno ispuní obavezu, ne može tražiti povraćaj datog, već se smatra da je ispunio ono što je bio dužan (prirodna obligacija).	Pravo nepovratno prestaje i ne može se ostvariti
Prekid/zastoj	Zastarelost se može prekinuti ili zastati	Prekluzija ne podleže prekidu ni zastaju
Mogućnost dobrovoljnog ispunjenja	Dužnik može ispuniti obavezu i nakon isteka zastarelog roka	Pravo prestaje i ne može se ostvariti
Primeri	Potraživanje duga, po osnovu ugovorne obaveze, naknada vanugovorne štete	Rokovi za žalbu, upis prava, reklamacije

Tabela 7. *Razlika između zastarelosti i prekluzije*

8. 9. Otkaz ugovora

Otkaz ugovora predstavlja način prestanka obligacionog odnosa na osnovu jednostrane izjave volje jedne ugovorne strane. U zavisnosti od pravnog osnova i uslova otkaza, razlikuju se dva osnovna oblika ovog instituta.

Otkaz može biti iz opravdanih razloga, kada druga strana ne ispunjava svoje ugovorne obaveze, pri čemu se ugovor raskida zbog bitnog kršenja ugovornih odredbi. Ovakav otkaz najčešće se javlja u dugoročnim ugovorima, kao što su ugovori o zakupu, radu ili poslovnoj saradnji, gde se pravo na otkaz koristi radi zaštite ugovornih strana od nepoštovanja obaveza.

Sa druge strane, otkaz može biti izvršen bez navođenja razloga, ako je takva mogućnost predviđena ugovorom. Ova vrsta otkaza često se koristi kod ugovora zaključenih na neodređeno vreme, gde ugovorne strane zadržavaju pravo da jednostrano raskinu ugovor uz poštovanje otkaznog roka.

Prestanak obligacija putem otkaza omogućava pravnu sigurnost i jasno definiše načine na koje obaveze mogu prestati u skladu sa zakonskim pravilima i ugovornim odredbama.

Njegova primena zavisi od vrste ugovora, pravnog osnova i ugovornih prava i obaveza, pri čemu se uvek vodi računa o zaštiti ugovornih strana od neosnovanog ili zloupotrebjenog otkaza.

9. SOLIDARNE OBLIGACIJE

Solidarne obligacije predstavljaju obligacione odnose u kojima više lica odgovara za ispunjenje iste obaveze ili zajedno imaju potraživanja prema dužniku. Ovakav oblik obligacija postoji kada je to predviđeno zakonom, ugovorom ili prirodom pravnog odnosa. Prema članu 414 ZOO, solidarna odgovornost dužnika postoji kada više lica duguje istu obavezu, pri čemu poverilac može zahtevati ispunjenje od bilo kojeg dužnika, u celosti ili delimično. Kada jedan od dužnika izvrši isplatu, svi ostali se oslobađaju obaveze prema poveriocu.

U solidarnim obavezama svi dužnici odgovaraju zajedno i pojedinačno za celokupnu obavezu, što znači da poverilac može slobodno izabrati kojeg će dužnika tužiti ili od koga će zahtevati ispunjenje obaveze. Prema članu 423 ZOO dužnik koji ispuni celokupnu obavezu ima pravo na regres prema ostalim dužnicima, u skladu sa njihovim međusobnim obavezama. Ako neko od dužnika nije u mogućnosti da izvrši svoj deo, preostali dužnici snose odgovornost za ceo iznos.

Solidarne obligacije se najčešće sreću u situacijama kada više lica preuzima zajedničku obavezu, poput jemstva, ugovora o kreditu sa više dužnika ili odgovornosti više lica za naknadu štete, što je regulisano članom 206 ZOO. Takođe, u pravnoj praksi solidarna odgovornost često se javlja u trgovačkim ugovorima, partnerstvima i zajedničkim ulaganjima, gde se više subjekata obavezuje prema istom poveriocu.

Pored solidarne odgovornosti dužnika, može postojati i solidarnost poverilaca, kada više lica ima pravo da zahteva ispunjenje iste obaveze. Prema članu 426 ZOO, ako je više poverilaca solidarno ovlašćeno da zahteva ispunjenje, dužnik može ispuniti obavezu bilo kojem od njih, čime dug prestaje za sve ostale poverioce.

Ovaj institut igra ključnu ulogu u osiguranju poverioca i efikasnosti ispunjenja obaveza, smanjujući rizik naplate i osiguravajući veću pravnu zaštitu u obligacionim odnosima. Zakonska pravila o solidarnoj odgovornosti omogućavaju poveriocu veću sigurnost naplate, dok dužnicima pružaju jasna pravila međusobnih odnosa i prava na regres.

Osnovni principi solidarnih obaveza uključuju:

- Jedinstvenost obaveze – iako postoji više dužnika ili poverilaca, predmet obaveze ostaje isti.
- Pravo poverioca da bira dužnika – poverilac može potraživati ispunjenje od bilo kojeg dužnika u celosti ili delimično, sve dok obaveza ne bude u potpunosti ispunjena.
- Regresno pravo među dužnicima – dužnik koji je ispunio obavezu ima pravo da zahteva naknadu od ostalih dužnika u skladu sa njihovim međusobnim odnosima.
- Prestanak obaveze u korist svih – kada jedan dužnik u potpunosti ispuni obavezu, ona prestaje za sve dužnike (Antić, 2012).

Primer:

Tri lica, A, B i C, solidarno garantuju za dug od 90.000 dinara koji su uzeli kod banke. Prema ugovoru, banka kao poverilac može zahtevati ispunjenje duga od bilo kojeg od njih. Ako banka odluči da traži celokupnu isplatu od A, on je u obavezi da izmiri ceo dug. Nakon isplate, A ima pravo da od B i C traži nadoknadu njihovog dela duga, u zavisnosti od njihovog međusobnog odnosa. Ako je ugovorom predviđeno da su odgovorni podjednako, B i C treba da mu nadoknade po 30.000 dinara. Međutim, ako je B platežno nesposoban, tada A i C moraju preuzeti njegov deo, te će A moći od njega da zahteva 45.000 dinara. Deo duga koji otpada na B. A i C će se podeliti između sebe, tako da će svaki iznosititi 45.000 dinara. Ovim primerom se ilustruje kako funkcioniše solidarna odgovornost u obligacionim odnosima i kako se rešava pitanje međusobnih regresnih potraživanja između dužnika.

9.1. Solidarnost dužnika

Solidarnost dužnika podrazumeva situaciju u kojoj više lica odgovara za obavezu poveriocu, pri čemu svaki od njih odgovara za celokupno ispunjenje duga. Ovaj institut pruža veću sigurnost poveriocu, jer mu omogućava da zahteva ispunjenje obaveze od bilo kojeg dužnika, bez obzira na njihov međusobni odnos. Solidarna odgovornost može proizaći iz zakona ili ugovora, a njen cilj je da osigura poveriocu efikasnu naplatu potraživanja i smanji rizik neispunjenja obaveze.

Prema **članu 414 ZOO**, solidarni dužnici odgovaraju poveriocu zajednički i pojedinačno, što znači da se obaveza može naplatiti u celosti od bilo kojeg od njih. Kada jedan od dužnika ispunji dug, on stiče **pravo na regres** prema ostalim dužnicima, srazmerno njihovom udelu u obavezi.

Ako ugovorom ili zakonom nije drugačije određeno, smatra se da su svi dužnici odgovorni u jednakim delovima, osim ako iz okolnosti ne proizlazi drugačije. Pravne posledice solidarnosti dužnika se ogledaju u sledećem:

- **Poverilac može zahtevati ispunjenje od bilo kojeg dužnika, u celini ili delimično**, bez obaveze da prethodno potražuje ispunjenje od ostalih dužnika.
- **Dužnik koji je ispunio celokupan dug ima pravo na regres prema ostalim dužnicima**, pri čemu svaki dužnik snosi svoj deo obaveze u skladu sa ugovorom ili zakonskim pravilima.
- **Ako jedan od dužnika bude oslobođen obaveze od strane poverioca, ostali dužnici i dalje ostaju odgovorni za ceo dug**, osim ako poverilac izričito ne oslobodi sve dužnike.

Primer:

Jedan od tipičnih primera solidarnosti dužnika javlja se kod **zajedničkog ugovora o kreditu**. Ako tri lica uzmu kredit od banke u iznosu od 900.000 dinara sa solidarno preuzetom obavezom, banka može zahtevati ispunjenje celokupnog duga od bilo kojeg od njih. Ako jedan dužnik isplati ceo iznos, ima pravo da od ostalih dužnika traži nadoknadu njihovog dela. Ako je u ugovoru predviđeno da svi dužnici snose jednaku odgovornost, svaki od preostalih dužnika treba da mu vrati po 300.000 dinara. Međutim, ako jedan od njih nije u mogućnosti da plati, preostali dužnici snose njegov deo u skladu sa međusobnim dogovorom ili zakonskim pravilima.

Ovaj primer jasno pokazuje osnovne pravne posledice solidarnosti dužnika i način na koji se regulišu međusobni odnosi između poverioca i dužnika, kao i među samim dužnicima.

9.2. Solidarnost poverilaca

Solidarnost poverilaca označava situaciju u kojoj više poverilaca ima pravo da zahteva ispunjenje iste obaveze od dužnika, pri čemu je dužnik obavezan prema svim poveriocima zajedno, ali može ispuniti obavezu prema bilo kojem od njih. Ovaj institut pruža veću fleksibilnost i sigurnost poveriocima, omogućavajući im efikasnije ostvarivanje svojih potraživanja.

Prema članu 425 ZOO, solidarnost poverilaca se ne pretpostavlja; ona postoji samo kada je ugovorena ili zakonom određena.

Ispunjenje obaveze prema jednom od poverilaca oslobađa dužnika obaveze prema ostalima, osim ako između poverioca i dužnika postoji drugačiji dogovor.

Posledice solidarnosti poverilaca uključuju:

- **Pravo dužnika na izbor poverioca:** Dužnik može ispuniti obavezu prema bilo kojem poveriocu, osim ako je drugačije ugovoreno;
- **Obaveza raspodele među poveriocima:** Poverilac koji primi celokupan dug dužan je da podeli iznos sa ostalim poveriocima prema njihovim delovima;
- **Uticaj otpusta duga:** Ako jedan poverilac otpusti dug dužniku, obaveza prema ostalim poveriocima ostaje nepromenjena, osim ako drugačije nije ugovoreno.

Primer:

U zajedničkim investicijama ili partnerstvima, gde više lica ima pravo na ispunjenje iste obaveze, dužnik može platiti bilo kojem od njih. Na primer, ako tri partnera imaju pravo na isplatu dobiti od zajedničkog ulaganja, dužnik može isplatiti celokupan iznos bilo kojem od njih, čime se oslobađa obaveze prema ostalima. Poverilac koji je primio isplatu dužan je da podeli iznos sa ostalim partnerima prema njihovom udelu.

Solidarne obligacije, uključujući solidarnost poverilaca, omogućavaju efikasnije izvršenje obligacionih odnosa i pružaju veću sigurnost kako poveriocima tako i dužnicima. Ovi instituti igraju ključnu ulogu u pravnim i poslovnim odnosima, obezbeđujući ravnotežu između zaštite poverilaca i pravične raspodele obaveza među dužnicima.

10. PROMENA POVERIOCA ILI DUŽNIKA

Promena subjekata u obligacionim odnosima jedan je od ključnih instituta obligacionog prava, omogućavajući kontinuitet ugovornih obaveza bez narušavanja njihovog pravnog dejstva. Do promene može doći **ustupanjem potraživanja**, kada se menja poverilac, ili **preuzimanjem duga, pristupanjem dugu i preuzimanjem ispunjenja**, kada se menja dužnik. Ove promene omogućavaju veću fleksibilnost u obligacionim odnosima i prilagođavanje poslovnih i privatnih transakcija potrebama ugovornih strana.

Promena poverioca vrši se **cesijom**, odnosno ustupanjem potraživanja, dok se promena dužnika može izvršiti **preuzimanjem duga, pristupanjem dugu ili preuzimanjem ispunjenja**. Prema **Zakonu o obligacionim odnosima Republike Srbije**, promene u obligacionim odnosima ne smeju narušiti prava i obaveze ugovornih strana, osim ako su se svi učesnici složili sa izmenama.

Ovi instituti se često primenjuju u bankarskom sektoru, privrednim transakcijama i porodičnim pravnim poslovima, omogućavajući nesmetano funkcionisanje ugovornih odnosa i njihov kontinuitet.

10.1. Ustupanje potraživanja ugovorom – cesija

Cesija je obligacionopravni institut kojim dosadašnji poverilac (cedent) prenosi svoje potraživanje na drugo lice (cesionara), dok dužnik (cesus) ostaje nepromenjen. Ovaj institut omogućava cirkulaciju potraživanja, povećava likvidnost i olakšava finansijske transakcije, naročito u bankarskom i trgovačkom pravu. Cesija pruža poveriocima mogućnost da svoja potraživanja prenesu trećim licima, čime se smanjuje rizik neizvesne naplate i omogućava fleksibilnost u obligacionim odnosima (Radišić, 2016).

Prema **članu 436 ZOO**, svaki poverilac može preneti svoje potraživanje na treće lice, osim ako je takav prenos zabranjen zakonom, ugovorom ili prirodom obaveze. Dužnik ne mora dati saglasnost za cesiju, ali mora biti obavešten o promeni poverioca kako bi znao kome treba da ispuni obavezu.

Primer:

Banka A prodaje problematične kredite investicionom fondu B. Nakon zaključenja ugovora o cesiji, fond B postaje novi poverilac i ima pravo da zahteva isplatu duga od klijenata koji su ranije dugovali banci A. Dužnici su obavešteni o promeni poverioca i dužni su da dalje isplate vrše fondu B umesto banci A.

10.1.1. Predmet ustupanja

Cesija se može odnositi na svako potraživanje koje ispunjava sledeće uslove:

- **Da je postojeće i određeno** – Cesija se može izvršiti samo nad potraživanjem koje već postoji i koje je jasno definisano. Buduća i nesigurna potraživanja ne mogu biti predmet cesije, osim ako nisu posebno ugovorena.
- **Da nije lične prirode** – Prava koja su usko vezana za ličnost poverioca (npr. pravo na alimentaciju) ne mogu se prenositi putem cesije.
- **Da je prenosivo** – Ako zakon ili ugovor ne predviđaju zabranu prenosa potraživanja, poverilac može slobodno ustupiti svoje pravo trećem licu.

Tražbine koje se ne mogu ustupiti

Postoje određena potraživanja koja ne mogu biti predmet cesije, jer su vezana za ličnost poverioca ili njihovo ustupanje nije dozvoljeno zakonom:

- **Potraživanja lične prirode** – uključuju prava na izdržavanje, penzije, alimentaciju i naknadu nematerijalne štete zbog fizičke ili duševne boli izazvane smrću bliskog lica, telesnom povredom, povredom časti, ugleda i drugih ličnih prava. Ova prava su lične prirode i ne mogu se preneti na drugo lice.
- **Potraživanja čiji je prenos ugovorom isključen** – Ako su ugovorne strane unapred predvidele zabranu cesije, tada poverilac ne može preneti potraživanje na treće lice bez saglasnosti druge ugovorne strane.

- **Potraživanja čiji je prenos zabranjen zakonom** – Zakon može zabraniti prenos određenih prava zbog javnog interesa. Na primer, pojedine subvencije i socijalna davanja ne mogu biti predmet cesije.

10.1.2. Dejstva ustupanja

Ustupanjem potraživanja dolazi do prenosa prava sa cedenta na cesionara, pri čemu nastaju sledeće pravne posledice:

- **Cesionar stupa na mesto cedenta** i postaje novi poverilac sa svim pravima iz prenetog potraživanja.
- **Dužnik nije dužan da izvrši isplatu novom poveriocu dok ne bude obavešten o cesiji.** U suprotnom, ako dužnik izvrši isplatu starom poveriocu, obaveza se smatra ispunjenom.
- **Dužnik može isticati iste prigovore koje bi imao protiv prvobitnog poverioca,** uključujući prigovor zastarelosti, prigovor prebijanja dugova i prigovor neispunjenja ugovora.

10.1.3. Vrste ustupanja potraživanja

Cesija može biti podeljena prema različitim kriterijumima:

1. Prema načinu prenosa prava

- **Blanko ustupanje** – Ustupanje potraživanja u kojem se ne navodi konkretan cesionar, već se ostavlja mogućnost da se potraživanje prenese na bilo koje lice koje preuzme hartiju od vrednosti ili dokument o ustupanju.
 - **Primer:** Trgovac izdaje menicu kao sredstvo plaćanja, ali ne navodi konkretnog poverioca. Lice koje poseduje menicu može zahtevati isplatu od dužnika.
- **Fiducijarno ustupanje** – Prenos potraživanja kao sredstvo obezbeđenja duga, pri čemu cedent privremeno prenosi pravo na cesionara, ali mu se ono vraća nakon ispunjenja obaveze.
 - **Primer:** Preduzeće ustupa svoje potraživanje banci kao zalog za kredit. Nakon otplate kredita, potraživanje se vraća preduzeću.

2. Prema osnovu nastanka

- **Ustupanje po sili zakona** – Prenos potraživanja nezavisno od volje ugovornih strana, na osnovu zakonske norme.
 - **Primer:** Naslednici preminulog poverioca po zakonu stiču pravo na naplatu njegovih potraživanja.
- **Ustupanje po odluci suda** – Sud nalaže prenos potraživanja sa jednog lica na drugo u okviru izvršnog ili stečajnog postupka.
 - **Primer:** Sud donosi odluku da se potraživanje dužnika prenese na poverioca radi namirenja duga u izvršnom postupku.

3. Prema pravnom efektu na dužnika

- **Cesija sa garancijom** – Cedent garantuje cesionaru da će potraživanje biti naplaćeno. Ova vrsta cesije pruža dodatnu sigurnost cesionaru.
 - **Primer:** Banka prodaje potraživanje, ali garantuje da će dužnik izmiriti dug.
- **Cesija bez garancije** – Cedent ne preuzima odgovornost za naplatu potraživanja.
 - **Primer:** Preduzeće prodaje svoje potraživanje firmi za otkup dugova, ali ne garantuje naplatu.

4. Ustupanje ugovora

U ovom slučaju cesijom se ne prenosi samo potraživanje, već i celokupan ugovor sa svim pravima i obavezama. Ova vrsta ustupanja je složenija jer zahteva saglasnost svih ugovornih strana.

- **Primer:** Kompanija A potpisala je ugovor o isporuci robe sa kompanijom B. Kako više nije u mogućnosti da ispuni ugovorne obaveze, kompanija A prenosi ceo ugovor na kompaniju C, koja preuzima prava i obaveze iz tog ugovora.

10.2. Promena dužnika

Zamena dužnika u obligacionim odnosima omogućava da novo lice preuzme obaveze postojećeg dužnika prema poveriocu, pri čemu se menjaju obavezna lica u pravnom odnosu, dok sadržaj obaveze ostaje nepromenjen. Ovaj institut omogućava prilagođavanje ugovornih odnosa potrebama ugovornih strana bez potrebe za raskidanjem ugovora i sklapanjem novog. Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije reguliše dva osnovna oblika promene dužnika: preuzimanje duga i pristupanje tuđem dugu.

10.2.1. Preuzimanje duga

Preuzimanje duga je pravni institut u kojem novo lice stupa na mesto dosadašnjeg dužnika i preuzima celokupnu obavezu prema poveriocu. Ovaj pravni mehanizam omogućava osobi koja nije bila deo obligacionog odnosa da postane jedini dužnik, dok prethodni dužnik prestaje da bude obavezan.

Prema **članu 448 ZOO**, preuzimanjem duga stari dužnik se oslobađa obaveze, osim ako poverilac nije izričito zahtevao da odgovornost starog dužnika ostane.

Načini preuzimanja duga

1. **Sporazum između poverioca i novog dužnika** – u ovom slučaju, novi dužnik i poverilac zaključuju ugovor kojim novi dužnik preuzima dug, a stari dužnik se oslobađa obaveze. Potreban je pristanak starog dužnika, jer se on ne može osloboditi obaveze bez svoje saglasnosti.
2. **Sporazum između starog i novog dužnika uz saglasnost poverioca** – stari dužnik može sporazumno preneti dug na novog dužnika, ali samo ako poverilac na to pristane.

Pravne posledice preuzimanja duga

- Novi dužnik preuzima sve obaveze prema poveriocu.
- Stari dužnik prestaje da bude odgovoran, osim ako poverilac nije izričito zahtevao drugačije.
- Poverilac može odbiti da da pristanak na promenu dužnika.
- Novi dužnik može isticati iste prigovore koje je imao prethodni dužnik, osim ako nije drugačije ugovoreno (**čl.450 ZOO**).

Primer:

Preduzeće A duguje banci 10 miliona dinara na osnovu ugovora o kreditu. Preduzeće B preuzima dug od preduzeća A uz saglasnost banke. Nakon zaključenja ugovora o preuzimanju duga, preduzeće A prestaje da bude dužnik, dok preduzeće B preuzima celokupnu odgovornost za otplatu kredita prema banci.

10.2.2. Pristupanje tuđem dugu

Pristupanje dugu je pravni institut u kojem novo lice **postaje dodatni dužnik uz postojećeg**, što znači da poverilac sada može zahtevati ispunjenje obaveze od oba dužnika. Za razliku od preuzimanja duga, gde stari dužnik prestaje da postoji u obligacionom odnosu, pristupanje dugu samo **povećava broj lica** koji odgovaraju poveriocu.

Prema **članu 451 ZOO**, pristupanje dugu ne menja sadržaj obaveze, već samo broj subjekata koji odgovaraju poveriocu.

Karakteristike pristupanja dugu

- **Pristupilac postaje solidarno odgovoran za dug** zajedno sa postojećim dužnikom.
- **Ne zahteva se saglasnost poverioca**, ali on mora biti obavešten o promeni.
- **Poverilac može zahtevati ispunjenje od bilo kojeg dužnika**, što povećava njegovu sigurnost naplate.
- **Prava i obaveze prvobitnog dužnika ostaju nepromenjene**, ali sada postoji dodatni dužnik koji garantuje za ispunjenje obaveze.

Primer:

Vlasnik preduzeća X ima dug prema dobavljaču u iznosu od 5 miliona dinara. Njegov poslovni partner pristupa dugu, čime postaje dodatni dužnik. Dobavljač sada može zahtevati ispunjenje obaveze od bilo kojeg od njih. Međutim, prvobitni dužnik ostaje odgovoran za dug sve dok dug ne bude u potpunosti isplaćen.

10.3. Uput ili asignacija

Uput ili asignacija je obligacionopravni institut kojim jedno lice (asignant) nalaže drugom licu (asignatu) da za njegov račun ispuní određenu obavezu trećem licu (asignataru), ovlašćujući treće lice da primi to ispunjenje. Ovaj institut omogućava efikasnije izvršavanje obaveza, posebno u trgovačkim i finansijskim transakcijama, gde se često koristi kao sredstvo plaćanja.

Prema **članu 1020 ZOO**, asignacija nastaje kada jedno lice daje nalog drugom licu da u njegovo ime ispuní određenu činidbu trećem licu, pri čemu asignat može prihvatiti ili odbiti nalog. Pristankom asignata na izvršenje obaveze nastaje trostrani pravni odnos u kojem asignatar stiče pravo da zahteva ispunjenje obaveze direktno od asignata. Dejstvo uputa zavisi od toga da li je asignat prihvatio nalog asignanta. Uput proizvodi pravne posledice u sledećim fazama:

- Asignant izdaje nalog asignatu da izvrši nešto prema asignataru.
- Dok asignat ne prihvati nalog, asignant može opozvati uput.
- Ako asignat prihvati nalog, on postaje neposredno obavezan prema asignataru, koji tada može direktno od njega zahtevati ispunjenje obaveze.
- Asignant ostaje odgovoran za ispunjenje obaveze dok asignat ne izvrši ispunjenje.

U situacijama kada asignat ne izvrši uput, asignatar može zahtevati ispunjenje od asignanta, osim ako je ugovorom drugačije određeno. Ovaj institut je često korišćen u trgovačkim ugovorima i bankarskim transakcijama, gde je uloga asignata najčešće poverena bankama ili drugim finansijskim institucijama.

Primer:

Preduzeće A isporučuje robu preduzeću B, koje ima obavezu da plati 100.000 dinara. Umesto direktne uplate, preduzeće B izdaje banci nalog (uput) da sa njegovog računa plati navedeni iznos preduzeću A. Nakon što banka prihvati nalog, preduzeće A može direktno potraživati isplatu od banke. Time se obezbeđuje sigurno i efikasno izvršenje obaveze bez direktnog plaćanja između strana.

11. OBEZBEĐENJE ISPUNJENJA OBAVEZA

Obezbeđenje ispunjenja obaveza predstavlja skup pravnih sredstava pomoću kojih se poveriocu pruža dodatna sigurnost da će dužnik ispuniti svoju obavezu u skladu sa ugovorom ili zakonom. Ova sredstva obezbeđenja omogućavaju poveriocu da u slučaju neispunjenja obaveze ostvari namirenje putem njih, čime se smanjuje rizik neizvršenja i povećava pravna sigurnost u obligacionim odnosima.

Obezbeđenje obaveza može se ostvariti sredstvima **ličnog ili stvarnog karaktera**. Lična sredstva obezbeđenja ugovora su: ugovorna kazna, jemstvo i odustanica, dok su stvarna sredstva obezbeđenja ugovora kapara, kaucija, zaloga i hipoteka. Lična obezbeđenja uključuju angažovanje trećeg lica koje garantuje za ispunjenje obaveze, dok stvarna obezbeđenja podrazumevaju obezbeđenje poverioca uspostavljanjem stvarnog prava na stvari koja pripada dužniku ili trećem licu. Stvarno osiguranje ispunjenja obaveze vrši se pomoću *stvarnog prava* a lično osiguranje ispunjenja vrši se pomoću *obligacionog prava*.

Osnovni cilj obezbeđenja jeste smanjenje poveriočevog rizika u obligacionom odnosu, omogućavajući mu da se u slučaju neizvršenja obaveze namiri iz sredstava obezbeđenja. Ovaj institut igra ključnu ulogu u privrednim i bankarskim transakcijama, gde se koristi za osiguranje kredita, ugovornih obaveza i drugih oblika dugovanja.

Institut obezbeđenja ispunjenja obaveze zasniva se na principima zaštite interesa poverioca, ali i očuvanja ravnoteže između ugovornih strana, kako bi se sprečile zloupotrebe i osigurala pravičnost u obligacionim odnosima. Obezbeđenje može biti ugovoreno između strana ili propisano zakonom kao obavezno sredstvo zaštite određene obaveze.

11.1. Lična sredstva obezbeđenja

Lična sredstva obezbeđenja ispunjenja obaveze predstavljaju instrumente kojima se obezbeđuje izvršenje obaveze putem dodatne odgovornosti drugog lica, koje pristupa obavezi pored glavnog dužnika. Poverilac, pored prava da potražuje ispunjenje od dužnika, dobija pravo da istu obavezu zahteva i od trećeg lica koje garantuje za ispunjenje, kao što je na primer jemac.

Suština ovih sredstava jeste u ličnoj odgovornosti garantnog lica, koje ne mora imati nikakvu stvarnu vezu sa predmetom obaveze, već odgovara celokupnom svojom imovinom.

11.1.1. Ugovorna kazna

Ugovorna kazna predstavlja unapred ugovorenu obavezu dužnika da plati određeni novčani iznos ili pribavi neku drugu materijalnu korist poveriocu u slučaju da ne ispunji ili neuredno ispunji ugovorenu obavezu. Ovaj institut obezbeđuje dodatnu sigurnost poveriocu, jer predviđa unapred definisanu sankciju u slučaju neizvršenja, bez obzira na eventualno nastalu štetu.

Prema **članu 275 st. 3 ZOO**, ugovorna kazna mora biti ugovorena u formi propisanoj za ugovor čije ispunjenje obezbeđuje. Dužnik duguje ugovornu kaznu nezavisno od stvarno nastale štete i njene visine, osim ako ugovorom nije drugačije predviđeno.

Ugovorna kazna ima dvostruku funkciju:

1. **Preventivna funkcija** – deluje kao podsticaj dužniku da ispunji obavezu u ugovorenom roku i na ugovoreni način. Strah od plaćanja kazne motiviše ga da izbegne kašnjenje ili neispunjenje.
2. **Reparaciona funkcija** – služi kao unapred određena naknada za štetu koju poverilac može pretrpeti zbog neispunjenja ili neurednog ispunjenja obaveze. U tom smislu, ugovorna kazna može zameniti pravo na naknadu štete, osim ako ugovorom nije predviđeno drugačije.

Bitno je napomenuti da ugovorna kazna **ne** zavisi od postojanja stvarne štete – poverilac može zahtevati njenu isplatu čak i ako ne dokaže da je pretrpeo bilo kakvu štetu. Međutim, prema **članu 275 st. 3 ZOO**, ako je šteta veća od ugovorne kazne, poverilac može tražiti naknadu razlike do pune naknade štete.

Prema tome da li se kazna ugovara zbog potpunog neispunjenja ili neurednog ispunjenja, razlikuju se:

1. Ugovorna kazna zbog neispunjenja obaveze

Ova vrsta ugovorne kazne ugovara se kada poverilac želi da osigura da će dužnik ispuniti svoju obavezu u potpunosti. Ako dužnik ne ispuni obavezu u ugovorenom roku i na ugovoreni način, poverilac ima pravo da zahteva isplatu kazne. Ugovorna kazna zbog neispunjenja obaveze primenjuje se u situacijama kada dužnik potpuno propusti da izvrši svoju obavezu u skladu sa ugovorom.

Njena osnovna svrha je da obezbedi sigurnost poveriocu, pružajući mu pravo na unapred ugovorenu novčanu naknadu u slučaju neispunjenja, bez obzira na to da li je stvarna šteta nastala ili ne. Ova vrsta ugovorne kazne može biti ugovorena kao jedina sankcija za neispunjenje, što znači da poverilac nema pravo da traži dodatnu naknadu štete, ili može postojati uporedo sa pravom na naknadu štete, čime se omogućava dodatno obeštećenje ako je pretrpljena šteta veća od ugovorenog iznosa kazne. Dužnik ne može izbeći obavezu plaćanja kazne jednostavnim pozivanjem na neznatno kašnjenje ili manju povredu obaveze, jer se ugovorna kazna primenjuje u skladu sa ugovorenim uslovima, bez obzira na obim povrede.

Primer:

Preduzeće A i preduzeće B sklapaju ugovor o isporuci građevinskog materijala do 1. juna. U ugovoru je navedeno da u slučaju neispunjenja preduzeće A mora platiti preduzeću B kaznu od 5.000 evra. Ako preduzeće A ne isporuči materijal do navedenog datuma, preduzeće B može zahtevati isplatu kazne, bez obzira na to da li je pretrpelo stvarnu štetu.

2. Ugovorna kazna zbog rđavog ispunjenja obaveze

Ova vrsta kazne se ugovara kada poverilac želi da osigura da dužnik ne samo da ispuni obavezu, već da je ispuni kvalitetno i u skladu sa ugovorenim standardima. Ako dužnik ispuni obavezu, ali sa nedostacima ili na način koji ne odgovara ugovoru, ili zadocni sa ispunjenjem obaveze, poverilac ima pravo da zahteva ugovornu kaznu. Ugovorna kazna zbog rđavog ispunjenja obaveze primenjuje se kada dužnik izvrši svoju obavezu, ali na način koji ne odgovara ugovorenim uslovima, čime se ugrožava svrha ugovora i interesi poverioca.

Ova vrsta ugovorne kazne osigurava da se ugovorene obaveze ne ispunjavaju samo formalno, već i suštinski, u skladu sa ugovorenim standardima kvaliteta, rokom ili tehničkim specifikacijama. Ukoliko poverilac pretrpi štetu veću od ugovorne kazne, može zahtevati razliku do pune naknade štete bez obzira da li je takva mogućnost predviđena ugovorom.

Na taj način, ovaj mehanizam ne samo da omogućava sankcionisanje neurednog ispunjenja, već pruža i dodatnu zaštitu od mogućih gubitaka koje poverilac može pretrpeti zbog nekvalitetnog izvršenja obaveze.

Ova kazna igra važnu ulogu u ugovornim odnosima jer osigurava da dužnici ne ispunjavaju svoje obaveze površno ili uz odstupanja od ugovorenih uslova.

Primer:

Firma X ugovara sa firmom Y isporuku 500 stolica, uz obavezu da stolice budu izrađene od bukovog drveta.

Ugovorom je predviđena kazna od 10% vrednosti ugovora ako stolice ne budu izrađene od dogovorenog materijala. Firma Y isporučuje stolice od jeftinijeg materijala, zbog čega firma X ima pravo da zahteva isplatu ugovorne kazne.

Odnos ugovorne kazne i naknade štete

Ugovorna kazna se razlikuje od naknade štete po tome što poverilac, da bi ostvario pravo na njenu isplatu, ne mora dokazivati stvarni iznos štete koju je pretrpeo. Ova kazna unapred definiše sankciju za neispunjenje ili neuredno ispunjenje obaveze, čime se obezbeđuje pravna sigurnost i predvidljivost ugovornih odnosa. Međutim, njen odnos prema naknadi štete može varirati u zavisnosti od ugovora i zakonskih pravila, pri čemu se mogu izdvojiti tri osnovna modela međusobnog odnosa ugovorne kazne i naknade štete.

U situaciji kada ugovorna kazna zamenjuje pravo na naknadu štete, poverilac može potraživati samo iznos kazne, bez obzira na to da li je pretrpeo manju ili veću štetu. Ovakva konstrukcija ugovorne kazne se često koristi u poslovnim odnosima, gde ugovorne strane žele da izbegnu dugotrajne sporove oko dokazivanja nastale štete. Na primer, ako je u ugovoru o izgradnji predviđena fiksna kazna za kašnjenje, poverilac nema pravo da zahteva dodatnu naknadu štete čak i ako su njegovi gubici bili veći.

S druge strane, po samom zakonu poverilac ima pravo da, pored ugovorne kazne, zahteva i naknadu štete ako dokaže da je pretrpeo štetu koja prevazilazi ugovoreni iznos kazne. U ovom slučaju, kazna služi kao minimalna naknada, dok poverilac može tražiti i dodatnu nadoknadu.

Ovaj model se često koristi u ugovorima gde su moguće nepredviđene okolnosti koje mogu izazvati značajnije gubitke.

Pored toga, zakon predviđa mogućnost smanjenja ugovorne kazne kada je ona nerazmerno visoka u odnosu na štetu koju je poverilac pretrpeo.

Prema članu 274 ZOO, sud može, na zahtev dužnika, umanjiti iznos kazne ako oceni da bi njena primena dovela do neprimerene koristi za poverioca. Ovo načelo omogućava sudovima da spreče eventualne zloupotrebe i osiguraju pravičnu primenu ugovorne kazne u svakom konkretnom slučaju.

11.1.2. Jemstvo

Jemstvo je pravni institut kojim se treće lice (jemac) obavezuje poveriocu da će ispuniti dug glavnog dužnika u slučaju da on ne izvrši svoju obavezu. Kao oblik **ličnog obezbeđenja obaveza**, jemstvo pruža dodatnu sigurnost poveriocu, smanjujući rizik neispunjenja ugovora i omogućavajući efikasniju zaštitu potraživanja.

Prema **članu 978 ZOO**, jemac preuzima obavezu prema poveriocu da će ispuniti punovažnu i dospelu obavezu dužnika ukoliko dužnik to ne učini. Ugovor o jemstvu se zaključuje između poverioca i jemca, pri čemu saglasnost dužnika nije nužna, ali jemac snosi pravni rizik utoliko što se njegova odgovornost aktivira u slučaju neispunjenja obaveze glavnog dužnika.

Jemstvo je široko primenjivano u privrednim i finansijskim odnosima, naročito u bankarskom sektoru, gde se koristi za obezbeđenje kreditnih i ugovornih obaveza. Kako navodi Pajtić (2016), jemstvo omogućava poveriocu dodatnu sigurnost, ali istovremeno jemac preuzima značajan rizik, jer može postati odgovoran za tuđi dug bez ikakve direktne koristi.

Jemstvo kao institut obligacionog prava odlikuje nekoliko ključnih karakteristika:

1. **Sporednost (akcesornost)** – Jemstvo je **zavisno od glavne obaveze**, što znači da ne može postojati samostalno. Prema članu 1009 ZOO, jemac može istaći poveriocu sve prigovore glavnog dužnika izuzev ličnih. To

znači da ako glavni dug prestane (npr. ispunjenjem, raskidom ugovora ili zastarelošću), prestaje i jemstvo (Pajtić, 2016a);

2. **Zavisnost od glavnog duga** – Jemac ne može preuzeti veću obavezu od one koju ima dužnik, ali može biti odgovoran za manji iznos ako je tako ugovoreno (ZOO, čl. 1006).
3. **Obaveza poverioca da najpre zahteva ispunjenje od dužnika** – Prema opštem pravilu, poverilac ne može odmah zahtevati ispunjenje od jemca, već prvo mora pokušati naplatu od glavnog dužnika. Ipak, ovo pravilo može biti izmenjeno ugovorom, pa ako se jemac obaveže kao **solidarni jemac**, poverilac može direktno zahtevati ispunjenje od njega bez prethodnog obraćanja dužniku (čl. 1004 st. 3 i 4 ZOO).
4. **Regresna prava jemca protiv dužnika** – Ako jemac ispunji obavezu umesto dužnika, stiče pravo regresnog zahteva prema dužniku, što znači da može tražiti nadoknadu onoga što je isplatio poveriocu.
5. Takođe, jemac može koristiti sve pravne mehanizme koji su bili dostupni poveriocu kako bi ostvario svoje potraživanje (Pajtić, 2016b).
6. **Dobrovoljna priroda jemstva** – Jemstvo nastaje isključivo ugovorom i ne može biti nametnuto jednostranim aktom poverioca ili zakonskim propisom, osim u specifičnim situacijama u kojima zakon predviđa obavezno jemstvo kao oblik zaštite poverioca (Pajtić, 2014).

11.1.2.1. Dejstva jemstva

Jemstvo je institut obligacionog prava koji proizvodi značajne pravne posledice u odnosu između poverioca, dužnika i jemca. Osnovno dejstvo jemstva je preuzimanje obaveze od strane jemca da će ispuniti dug glavnog dužnika ukoliko on to ne učini. Na taj način, jemstvo pruža dodatnu sigurnost poveriocu i omogućava mu da se naplati čak i ako dužnik nije u mogućnosti da ispunji svoju obavezu.

Prema **članu 997 ZOO**, jemac odgovara za ispunjenje duga dužnika, osim ako nije drugačije ugovoreno. Ova odgovornost može biti supsidijarna ili solidarna, u zavisnosti od vrste jemstva. Supsidijarno jemstvo podrazumeva da poverilac mora prvo pokušati da naplati dug od dužnika pre nego što se obrati jemcu, dok kod solidarnog jemstva poverilac može neposredno zahtevati ispunjenje od jemca.

Jemac može isticati **sve** prigovore koje bi imao glavni dužnik, uključujući prigovore zastarelosti, neispunjenja obaveze od strane poverioca ili bilo koji drugi pravni osnov koji bi dužnik mogao koristiti kao odbranu od potraživanja.

Jemac, međutim, ne može isticati lične prigovore dužnika, poput prigovora mentalne nesposobnosti ili nesposobnosti za zaključenje ugovora, ukoliko oni nisu formalno utvrđeni u pravnom postupku.

Ako jemac ispuní obavezu umesto dužnika, on stíče pravo regresnog zahteva prema dužniku, što znači da može tražiti od dužnika da mu nadoknadi iznos koji je platio poveriocu. Ovo pravo jemca omogućava mu da zaštiti svoje interese i izbegne finansijski gubitak zbog preuzetog jemstva. Pored toga, jemac može koristiti sva prava i pravne mehanizme koji su bili dostupni poveriocu, uključujući pravo na prebijanje dugova i pravo na podnošenje tužbe radi naplate duga.

U situacijama kada postoji **više jemaca za isti dug**, jemac koji je ispunio obavezu ima pravo da od ostalih jemaca zahteva naknadu srazmerno njihovim delovima u jemstvu, osim ako nije drugačije ugovoreno. Na taj način, jemstvo funkcioniše kao instrument pravne sigurnosti i obezbeđenja obligacionih odnosa, čime se osigurava stabilnost ugovornih odnosa i poveriočeva naplata.

11.1.2.2. Gašenje jemstva

Jemstvo prestaje u slučajevima koji su predviđeni zakonom ili ugovorom između ugovornih strana. Jemstvo prestaje kada i glavna obaveza, jer je njegova funkcija vezana za ispunjenje duga dužnika. Na taj način, akcesorna priroda jemstva znači da se ono ne može održati ako je osnovni dug prestao da postoji.

Jemstvo može prestati u sledećim slučajevima:

- **Ispunjenje obaveze** – Kada dužnik ili jemac u potpunosti izvrše obavezu prema poveriocu, jemstvo prestaje. Jemac se oslobađa obaveze ako je poverilac primio ispunjenje od dužnika i više ne potražuje isplatu.
- **Oslobađanje jemca od strane poverioca** – Poverilac može izričito osloboditi jemca obaveze plaćanja duga. U tom slučaju, jemstvo prestaje, ali glavna obaveza dužnika ostaje nepromenjena.

- **Protok roka zastarelosti** –Jemstvo zastareva kada i glavno potraživanje, a najduže za dve godine od dospelosti obaveze glavnog dužnika, izuzev ako se radi o solidarnom jemstvu. Ako poverilac ne podnese tužbu u zakonom predviđenom roku, jemčeva obaveza ne može se više utužiti
- **Promena glavne obaveze bez saglasnosti jemca** – Ako se ugovor između poverioca i dužnika izmeni u značajnoj meri, a da jemac nije dao saglasnost, jemstvo prestaje. Ovo pravilo postoji kako bi se zaštitila prava jemca, koji je pristao da garantuje za određeni dug, ali ne i za njegove kasnije izmene.
- **Prebijanje dugova (kompenzacija)** – Ako dužnik ima protivpotraživanje prema poveriocu, dug može biti prestati prebijanjem, tako što će istaći prigovor prebijanja u sporu po tužbi poverioca protiv njega, što automatski dovodi do prestanka jemstva.

U posebnim situacijama, jemstvo može prestati i ako dođe do nemogućnosti ispunjenja obaveze, bilo zbog smrti jemca, promena u pravnim subjektima ugovora ili drugih zakonom predviđenih razloga.

11.1.2.3. Posebne vrste jemstva

Jemstvo kao institut obligacionog prava može imati različite oblike, u zavisnosti od toga kako su definisani odnosi između jemca, dužnika i poverioca. Razlikuje se nekoliko posebnih vrsta jemstva prema obimu odgovornosti jemca i načinu na koji se primenjuju u praksi.

Solidarno jemstvo

Solidarno jemstvo (jemac platac) je oblik jemstva kod kojeg poverilac može zahtevati ispunjenje obaveze direktno od jemca, bez prethodnog pokušaja naplate od glavnog dužnika. Ovo jemstvo pruža veću sigurnost poveriocu, jer mu omogućava da odmah zahteva ispunjenje od jemca, bez obzira na to da li je dužnik u mogućnosti da plati dug.

Prema **članu 1004 stav 3 ZOO**, solidarno jemstvo podrazumeva da poverilac može slobodno birati da li će naplatu potraživanja zahtevati od dužnika ili jemca. Jemac u ovom slučaju ne može isticati prigovor da poverilac prvo mora iscrpeti mogućnosti naplate od dužnika.

Ovaj oblik jemstva se često koristi u poslovnim transakcijama, bankarskim ugovorima i kreditnim aranžmanima, gde poverioci žele da osiguraju brzo i efikasno naplaćivanje svojih potraživanja. Kako Pajtić navodi, solidarno jemstvo pruža poveriocu širok spektar mogućnosti u naplati duga, ali istovremeno povećava rizik jemca, koji može postati primarni dužnik u očima poverioca.

Solidarno jemstvo se pretpostavlja kog ugovora u privredi.

Sajemci (višestruko jemstvo)

Sajemstvo postoji kada više lica jemči za istu obavezu. U ovom slučaju, više jemaca preuzima obavezu prema poveriocu, pri čemu mogu biti odgovorni solidarno ili srazmerno udelu u obavezi. Više jemaca nekog duga odgovaraju solidarno, bez obzira na to da li su jemčili zajedno, ili se svaki od njih obavezao prema poveriocu odvojeno, izuzev kada je ugovorom njihova odgovornost uređena drukčije.

Ako jemci nisu ugovorili međusobnu solidarnost, jemac koji ispuni dug može od ostalih jemaca zahtevati naknadu srazmernog dela obaveze. To znači da se dug deli među sajemcima prema dogovorenim udelima, osim ako ugovorom nije drugačije određeno.

Ovaj oblik jemstva često se javlja u poslovnim ugovorima sa više partnera ili u slučajevima kada više lica garantuje za istu kreditnu obavezu. Prema Pajtiću, institut sajemaca omogućava bolju raspodelu rizika među jemcima, ali istovremeno ne umanjuje zaštitu poverioca, koji može ostvariti svoja prava od bilo kojeg jemca koji je preuzeo obavezu.

Jemčev jemac (dvostruko jemstvo)

Jemčev jemac je poseban oblik jemstva kod kojeg jedno lice jemči za jemca, odnosno preuzima obavezu da će ispuniti obavezu ako jemac ne ispuni svoju dužnost prema poveriocu. Ovaj institut predstavlja dodatni nivo zaštite za poverioca, jer mu omogućava naplatu ne samo od glavnog dužnika i prvobitnog jemca, već i od drugog jemca koji je garantovao za prvog.

Prema **članu 1001 tav 4 ZOO**, jemčev jemac je odgovoran tek kada prvobitni jemac ne može da ispuni obavezu. To znači da poverilac ne može odmah zahtevati isplatu od jemčevog jemca, već mora prethodno iscrpeti mogućnosti naplate od prvog jemca.

Ovaj institut se u praksi koristi u situacijama gde se traži visok nivo pravne sigurnosti, kao što su međunarodni trgovinski ugovori, ugovori o izvozu robe i bankarske garancije. Pajtić naglašava da jemčev jemac funkcioniše kao dodatna zaštita poverioca, ali istovremeno povećava složenost pravnih odnosa i produžava postupak naplate duga.

Jemac za nadoknadu štete

Jemac za nadoknadu štete predstavlja poseban oblik jemstva kod kojeg jemac preuzima odgovornost ne samo za ispunjenje obaveze dužnika, već i za eventualnu štetu koju poverilac može pretrpeti zbog neispunjenja obaveze. Ovaj institut se razlikuje od klasičnog jemstva jer uključuje dodatnu odgovornost jemca u slučaju kada neispunjenje obaveze prouzrokuje finansijske ili druge posledice za poverioca.

Jemac za nadoknadu štete može odgovarati za celokupnu štetu koju poverilac pretrpi, osim ako je ugovorom određeno drugačije. Ovaj oblik jemstva je posebno značajan u slučajevima gde postoji visok rizik štete usled neispunjenja ugovornih obaveza, kao što su ugovori o isporuci robe, izvođački ugovori i osiguranje kredita.

Jemac za nadoknadu štete ima širu odgovornost od običnog jemca, jer se njegova obaveza ne svodi samo na ispunjenje glavnog duga, već uključuje i sve dodatne troškove koje poverilac može imati zbog neizvršenja ugovora. Ovaj oblik jemstva pruža poveriocu veću sigurnost, ali istovremeno povećava pravni i finansijski rizik jemca.

11.1.3. Odustanica

Odustanica je ugovorni institut koji omogućava jednoj ili obe ugovorne strane da odustanu od ugovora uz plaćanje određenog iznosa drugoj strani. Ova odredba se ugovara unapred, čime se definiše način na koji stranka može jednostrano raskinuti ugovor, bez potrebe da dokaže krivicu ili neispunjenje obaveza od strane druge ugovorne strane.

Prema **članu 59 ZOO**, odustanica se ugovara kao pravo jedne ili obe strane da odustanu od ugovora uz isplatu unapred određenog iznosa, pri čemu druga strana nema pravo da traži ispunjenje ugovora. Ovaj institut omogućava fleksibilnost ugovornim stranama i smanjuje pravnu nesigurnost u slučaju promenjenih okolnosti koje bi otežale ispunjenje obaveze.

Odustanica se najčešće koristi u ugovorima u kojima postoji ekonomska neizvesnost ili rizik promene tržišnih uslova. Na primer, u građevinskim ugovorima investitor može ugovoriti pravo na odustanicu kako bi imao mogućnost da odustane od projekta bez dodatnih sankcija, osim isplate unapred dogovorenog iznosa.

11.2. Stvarna sredstva obezbeđenja

Stvarna sredstva obezbeđenja ispunjenja obaveze obezbeđuju poverioca tako što mu daju pravo da se naplati iz određene stvari, bez obzira na to ko je njen vlasnik u trenutku izvršenja. Ova sredstva daju poveriocu prednost u naplati u odnosu na druge poverioce i omogućavaju mu da, u slučaju neispunjenja, traži prodaju te stvari i naplati svoje potraživanje iz njene vrednosti. Odgovornost se ovde ne zasniva na ličnosti dužnika ili trećeg lica, već na vrednosti i pravnom statusu određene stvari koja služi kao obezbeđenje.

11.2.1. Kapara

Kapara je institut obligacionog prava kojim jedna ugovorna strana daje određeni novčani ili drugi materijalni iznos drugoj strani kao obezbeđenje ispunjenja obaveze. Kapara služi kao garancija izvršenja ugovora, jer u slučaju neispunjenja ugovorne obaveze može imati sankcionu ili restitutivnu funkciju.

Prema članu 79 ZOO, kapara ima sledeće pravne posledice:

1. Ako ugovor bude ispunjen – kapara se uračunava u ispunjenje obaveze ili se vraća strani koja ju je dala.
2. Ako ugovor ne bude ispunjen krivicom stranke koja je dala kaparu – druga strana može zadržati kaparu kao nadoknadu za pretrpljenu štetu.
3. Ako ugovor ne bude ispunjen krivicom stranke koja je primila kaparu – davalac kapare može zahtevati vraćanje dvostrukog iznosa kapare.

Kapara ima višestruku pravnu funkciju:

- Funkciju potvrde da je ugovor zaključen – davanjem kapare smatra se da je zaključen ugovor;
- Motivišuću funkciju, jer stimuliše stranke da ispunje ugovorne obaveze;

- Sankcionu funkciju, jer stranka koja ne ispuní ugovor može izgubiti kaparu ili biti obavezana da vrati dvostruki iznos primljene kapare.

Kapara se često koristi u kupoprodajnim ugovorima, ugovorima o zakupu i ugovorima o izvođenju radova, kako bi se obezbedila ozbiljnost namera ugovornih strana i smanjio rizik neispunjenja ugovora.

Na primer, u ugovoru o prodaji nekretnine, kupac može dati kaparu prodavcu kako bi pokazao ozbiljnost svoje namere. Ako kupac kasnije odustane od kupovine, prodavac može zadržati kaparu. Ako prodavac odustane, kupac može zahtevati povraćaj dvostrukog iznosa.

11.2.2. Kaucija

Kaucija je novčani depozit koju jedna strana daje drugoj u cilju obezbeđenja ispunjenja ugovorne obaveze. Za razliku od kapare, kaucija ne služi kao dokaz da je ugovor zaključen, već ima isključivo funkciju obezbeđenja, jer se u pravilu vraća davaocu kada obaveza bude ispunjena.

Kaucija se koristi u različitim pravnim i poslovnim transakcijama, a najčešće u ugovorima o zakupu, kreditnim ugovorima i osiguranju obaveza u trgovačkim odnosima.

Kaucija se može koristiti za nadoknadu štete ako ugovorna strana ne ispuní svoju obavezu. Ako obaveza bude ispunjena uredno, kaucija se vraća davaocu u celosti.

Osnovne karakteristike kaucije su:

- Obezbeđujuća funkcija – kaucija služi kao zaštita od neispunjenja ugovorne obaveze.
- Restitutivni karakter – ako je ugovor ispunjen, kaucija se vraća davaocu.
- **Široka primena** – koristi se u ugovorima o zakupu, gde zakupac daje kauciju zakupodavcu kao garanciju da će ispunjavati svoje obaveze, uključujući plaćanje zakupnine i očuvanje imovine.

Na primer, stanodavac može zahtevati od zakupca da položi kauciju u iznosu jedne ili dve mesečne kirije. Ako zakupac redovno plaća zakupninu i vrati stan u dogovorenom stanju, stanodavac mu vraća kauciju.

Međutim, ako zakupac ne plati zakupninu ili ošteti stan, stanodavac može zadržati deo ili celokupan iznos kaucije kako bi nadoknadio štetu.

12. OBLIGACIONO PRAVO U DIGITALNOM DOBU

Razvoj digitalnih tehnologija i sve veća upotreba interneta transformisali su gotovo sve sfere pravnog sistema, uključujući i oblast obligacionog prava. Trgovinske i ugovorne transakcije sve češće se realizuju u digitalnom okruženju, što dovodi do potrebe za prilagođavanjem tradicionalnih pravnih instituta novim uslovima poslovanja. Digitalizacija obligacionih odnosa otvara brojna pitanja u vezi sa pravnim statusom elektronskih ugovora, digitalnih plaćanja, zaštite podataka i pravne sigurnosti u online transakcijama.

Poseban značaj u digitalnom obligacionom pravu ima primena elektronskih ugovora, pametnih ugovora zasnovanih na *blockchain* tehnologiji, digitalnih potpisa i platformi za e-trgovinu. Tradicionalna načela obligacionog prava – autonomija volje, ravnopravnost ugovornih strana i ispunjenje obaveza – i dalje ostaju ključna, ali njihova primena u digitalnom kontekstu zahteva dodatne pravne mehanizme kako bi se osigurala pravna sigurnost i zaštita ugovornih strana.

Pravni izazovi digitalizacije obligacionih odnosa ogledaju se u pitanju jurisdikcije, dokazne vrednosti elektronskih dokumenata, zaštite korisnika digitalnih usluga i odgovornosti posrednika u online transakcijama. Zakonodavstvo se postepeno prilagođava ovim promenama kroz regulative o elektronskom dokumentu, digitalnom potpisu, zaštiti potrošača u e-trgovini i drugim normama koje omogućavaju pouzdano poslovanje u digitalnom okruženju.

Ovo poglavlje analizira kako se osnovni instituti obligacionog prava prilagođavaju novim tehnološkim uslovima, koje su pravne posledice digitalizacije ugovornih odnosa i na koji način se obezbeđuje pravna sigurnost u digitalnim transakcijama. Fokus će biti na primeni važećih zakonskih propisa, međunarodnim standardima i najnovijim trendovima u oblasti pravne regulacije digitalnog poslovanja.

12.1. Pravni aspekti elektronske trgovine

Elektronska trgovina, ili e-trgovina, predstavlja jedan od najdinamičnijih oblika poslovanja u savremenom digitalnom dobu. Omogućava brzu i jednostavnu razmenu dobara i usluga putem interneta, čime se značajno smanjuju troškovi poslovanja i poboljšava dostupnost tržišta. Međutim, ovaj oblik trgovine donosi i niz pravnih izazova, uključujući regulaciju digitalnih ugovora, zaštitu potrošača, sigurnost transakcija i nadležnost sudova u slučaju sporova (Tomić i Petrović, 2018).

Elektronska trgovina podrazumeva kupoprodaju proizvoda i usluga putem elektronskih mreža, bez fizičkog prisustva ugovornih strana. Prema definiciji Ujedinjenih nacija, e-trgovina se odnosi na razmenu informacija, dobara i usluga preko informacionih tehnologija, uključujući internet, mobilne mreže i druge digitalne platforme (Milosavljević i Mišković, 2011).

U okviru pravnog sistema Evropske unije, Direktiva 2000/31/EC definiše elektronsku trgovinu kao „sve aktivnosti koje uključuju elektronski ugovor, digitalne transakcije i usluge informacijskog društva koje omogućavaju razmenu ekonomskih vrednosti putem interneta“. U Srbiji, elektronska trgovina je regulisana Zakonom o elektronskoj trgovini, koji propisuje pravila o zaključivanju elektronskih ugovora, pravima i obavezama trgovaca i potrošača, te odgovornosti pružalaca digitalnih usluga (Tomić i Petrović, 2018).

Elektronska trgovina može se podeliti na nekoliko kategorija u zavisnosti od učesnika transakcije:

- **B2B (business-to-business)** – trgovina između pravnih lica (kompanija).
- **B2C (business-to-consumer)** – trgovina između pravnih i fizičkih lica.
- **C2C (consumer-to-consumer)** – trgovina između fizičkih lica putem platformi za online aukcije ili oglasne portale.

Pravni okvir elektronske trgovine obuhvata niz nacionalnih i međunarodnih propisa koji regulišu digitalne transakcije. Ključni pravni aspekti obuhvataju regulaciju elektronskih ugovora, zaštitu potrošača, sigurnost digitalnih plaćanja i odgovornost pružalaca digitalnih usluga (Uzelac i Protić, 2011).

1. Elektronski ugovori

Zaključivanje elektronskih ugovora reguliše se Zakonom o obligacionim odnosima, ali i posebnim propisima kao što su Zakon o elektronskoj trgovini i Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja. Elektronski ugovori imaju istu pravnu snagu kao i pisani ugovori, pod uslovom da su ispunjeni uslovi elektronske identifikacije i digitalnog potpisa (Tomić i Petrović, 2018).

Primer:

Online prodavnice kao što su Amazon i eBay koriste elektronske ugovore koji se zaključuju klikom na opciju „Prihvatam uslove kupovine“. Ovi ugovori imaju pravnu snagu i obavezuju kupca i prodavca na poštovanje ugovornih odredbi.

2. Zaštita potrošača u elektronskoj trgovini

Pravni okvir zaštite potrošača u e-trgovini obuhvata:

- Pravo potrošača na jasno definisane uslove kupovine.
- Pravo na informisanost o ceni, karakteristikama proizvoda i načinu isporuke.
- Pravo na jednostrani raskid ugovora u roku od 14 dana od dana kupovine, bez obaveze navođenja razloga.

Primer:

Kupac koji naruči robu putem interneta može je vratiti u roku od 14 dana ukoliko mu ne odgovara, čak i ako proizvod nije neispravan. Ova pravna zaštita omogućava sigurniju kupovinu i smanjuje rizik prevare (Milosavljević i Mišković, 2011).

3. Odgovornost pružalaca digitalnih usluga

Platforme koje omogućavaju elektronsku trgovinu, poput online tržišta i e-commerce platformi, imaju određenu odgovornost prema korisnicima. Prema Zakonu o elektronskoj trgovini, digitalni posrednici nisu direktno odgovorni za sadržaj koji objavljuju njihovi korisnici, osim ako ne postupe po zahtevu za uklanjanje nezakonitog sadržaja (Uzelac i Protić, 2011).

Primer:

Ako prodavac na internet platformi prodaje falsifikovanu robu, sama platforma (npr. *eBay*) nije odgovorna, osim ako je svesna prevare i ne preduzme odgovarajuće mere.

Izazovi u regulaciji elektronske trgovine

Iako pravni okvir elektronske trgovine postavlja osnovne standarde, postoji niz izazova koji otežavaju njenu efikasnu regulaciju:

- **Jurisdikcija i primena prava** – e-trgovina često uključuje učesnike iz različitih zemalja, što komplikuje pitanje merodavnog prava i nadležnosti sudova.
- **Sigurnost digitalnih plaćanja** – iako su online transakcije sve sigurnije, postoji stalna pretnja od sajber kriminala i krađe podataka.
- **Pitanje zaštite privatnosti** – s obzirom na to da elektronska trgovina uključuje obradu velikog broja ličnih podataka, postavlja se pitanje njihove adekvatne zaštite u skladu sa propisima o zaštiti podataka o ličnosti (Tomić i Petrović, 2018).

Primer:

Prema Opštoj uredbi EU o zaštiti podataka (GDPR), online prodavnice moraju dobiti izričitu saglasnost korisnika pre nego što prikupljaju i obrađuju njihove podatke, a takođe su dužne da omoguće pravo na „zaborav“ – brisanje ličnih podataka na zahtev korisnika.

Elektronska trgovina donosi značajne prednosti, ali i niz pravnih izazova koji zahtevaju kontinuiranu prilagodbu zakonodavstva. Osiguravanje pravne sigurnosti, zaštita potrošača i regulisanje odgovornosti digitalnih platformi ključni su aspekti za dalji razvoj elektronske trgovine. Pravni sistem mora da prati tehnološki napredak i obezbedi usklađene međunarodne standarde kako bi omogućio sigurno i fer digitalno poslovanje.

12.2. Elektronski ugovori i digitalni potpis

Razvoj digitalnih tehnologija transformisao je način na koji se zaključuju ugovori, omogućavajući elektronsku razmenu izjava volje između ugovornih strana. Elektronski ugovori i digitalni potpis postali su ključni alati u savremenom obligacionom pravu, omogućavajući efikasnije i sigurnije poslovanje u digitalnom okruženju.

12.2.1. Elektronski ugovori

Elektronski ugovori su pravno obavezujući sporazumi zaključeni putem elektronskih sredstava komunikacije, koji imaju istu pravnu snagu kao i tradicionalni pisani ugovori, pod uslovom da ispunjavaju propisane tehničke i pravne standarde.

Digitalizacija pravnih transakcija omogućila je ugovornim stranama da efikasno i sigurno realizuju svoje obaveze bez potrebe za fizičkim prisustvom, čime se unapređuje poslovanje i smanjuju troškovi administracije.

U Republici Srbiji, elektronski ugovori su regulisani Zakonom o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja koji potvrđuje da elektronski dokumenti imaju istu pravnu snagu kao i tradicionalni pisani dokumenti, pod uslovom da ispunjavaju određene tehničke i pravne kriterijume. Ovaj zakon predviđa da elektronski ugovor ne može biti osporen samo zato što je zaključen u digitalnom obliku, čime se obezbeđuje pravna sigurnost u digitalnim transakcijama.

Na nivou Evropske unije, Uredba (EU) br. 910/2014 (eIDAS) reguliše elektronsku identifikaciju i usluge od poverenja u okviru elektronskih transakcija. Ova uredba osigurava da elektronski ugovori ne mogu biti odbijeni kao dokaz u sudskim ili upravnim postupcima samo zbog njihove digitalne forme. Takođe, eIDAS uredba definiše različite nivoe elektronske autentifikacije, uključujući elektronske potpise i kvalifikovane elektronske sertifikate, koji dodatno obezbeđuju sigurnost ugovornih odnosa u digitalnom okruženju.

Pored toga, UNCITRAL *Model Law on Electronic Commerce* postavlja osnovne međunarodne standarde za elektronske ugovore, omogućavajući njihovo priznavanje u globalnom poslovanju.

Ovi pravni okviri garantuju pravnu sigurnost elektronskih transakcija i omogućavaju široku upotrebu digitalnih sredstava za ugovaranje.

Zaključivanje elektronskih ugovora može se vršiti putem različitih digitalnih sredstava, a najčešći oblici su:

- **Ugovori putem elektronske pošte (*e-mail* ugovori)** – Ovi ugovori nastaju razmenom e-mail poruka između ugovornih strana, gde jedna strana šalje ponudu, a druga strana prihvatanje ponude. Ovaj metod često se koristi u poslovnim transakcijama, naročito kod naručivanja robe i usluga.
- **Web ugovori („*click-wrap*” i „*browse-wrap*” ugovori)** – Ovi ugovori zaključuju se klikom na dugme „Prihvatam uslove” (*click-wrap*) ili jednostavnim korišćenjem određene web usluge (*browse-wrap*). Ova vrsta ugovora česta je u e-trgovini i IT sektoru, gde korisnici prihvataju uslove korišćenja softvera ili online servisa.
- **Elektronski potpisani ugovori** – Ugovori koji se potpisuju korišćenjem elektronskog potpisa, uključujući napredni elektronski potpis i kvalifikovani elektronski potpis izdat od strane ovlašćenih tela. Ovi ugovori imaju istu pravnu snagu kao i pismeni ugovori sa sopstvenoručnim potpisom.
- **Pametni ugovori („*smart contracts*”)** – Ova vrsta ugovora zasnovana je na *blockchain* tehnologiji i funkcioniše tako da se ugovorne obaveze automatski izvršavaju kada su ispunjeni unapred definisani uslovi. Pametni ugovori posebno su značajni u finansijskim transakcijama, osiguranju i logistici.

Elektronski ugovori zasnivaju se na osnovnim principima obligacionog prava, među kojima su:

- **Autonomija volje ugovornih strana** – Elektronski ugovori zasnivaju se na slobodnoj volji ugovornih strana da stupe u obavezujući pravni odnos, pod istim uslovima kao i tradicionalni ugovori.
- **Ravnopravnost ugovornih strana** – Ugovorne strane imaju ista prava i obaveze, bez obzira na način na koji je ugovor zaključen.
- **Ispunjenje obaveza i odgovornost za neispunjenje** – Strane u elektronskom ugovoru imaju obavezu da ispune preuzete ugovorne obaveze, pri čemu neispunjenje može dovesti do pravnih posledica kao što su raskid ugovora i naknada štete.

Pravna valjanost elektronskih ugovora osigurava se primenom digitalne autentifikacije, što uključuje upotrebu elektronskog potpisa i drugih metoda verifikacije identiteta. Prema Zakonu o elektronskom dokumentu, kvalifikovani elektronski potpis ima istu pravnu snagu kao i svojeručni potpis, što znači da ugovori potpisani ovim putem ne mogu biti osporeni na osnovu svoje digitalne forme.

12.2.2. Digitalni potpis i njegova pravna snaga

Razvoj digitalnih tehnologija i pravnih standarda omogućio je uvođenje **digitalnog potpisa** kao ključnog mehanizma za autentifikaciju i verifikaciju elektronskih dokumenata. Digitalni potpis pruža pravnu sigurnost i garantuje identitet potpisnika, integritet dokumenta i neospornost pravnog akta. Ovaj institut je od suštinskog značaja za obligacione odnose u digitalnom okruženju, jer omogućava bezbedno zaključivanje ugovora, podnošenje pravnih dokumenata i realizaciju finansijskih transakcija.

U Republici Srbiji, Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja reguliše pravni status digitalnog potpisa i predviđa da elektronski potpis ima istu pravnu snagu kao i sopstvenoručni potpis, ukoliko ispunjava propisane tehničke i pravne standard.

Na nivou Evropske unije, Uredba (EU) br. 910/2014 (eIDAS) uspostavlja jedinstvena pravila za elektronsku identifikaciju i elektronske transakcije, uključujući i digitalne potpise. Prema ovoj uredbi, elektronski potpis ne može biti odbijen kao dokaz u sudskom ili upravnom postupku samo zato što je u digitalnom obliku.

Osim toga, *UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures* postavlja međunarodne standarde za pravnu validnost elektronskih potpisa i omogućava njihovu primenu u globalnim transakcijama (UNCITRAL, član 9).

Prema Zakonu o elektronskom dokumentu i Uredbi *eIDAS*, razlikuju se tri vrste digitalnih potpisa, u zavisnosti od nivoa sigurnosti i pravne snage:

1. **Običan elektronski potpis** – Najjednostavniji oblik digitalnog potpisa koji može uključivati skenirani svojeručni potpis, klik na dugme „Prihvatam uslove” ili *e-mail* potvrdu. Ovaj potpis nema visok nivo zaštite i lako se može osporiti u sudskom postupku;

2. **Napredni elektronski potpis** – Mora biti jedinstveno povezan sa potpisnikom, omogućavati proveru autentičnosti i osiguravati da se potpisani dokument ne može izmeniti nakon potpisivanja. Ovaj potpis pruža visok nivo sigurnosti i često se koristi u poslovnim i pravnim transakcijama;
3. **Kvalifikovani elektronski potpis** – Najviši nivo zaštite, koji se zasniva na **kvalifikovanom sertifikatu** izdatom od strane ovlašćenog sertifikacionog tela. Ovaj potpis ima **istovetnu pravnu snagu kao svojeručni potpis** i ne može se osporiti u sudskom postupku.

Digitalni potpis proizvodi sledeće pravne efekte:

- **Autentifikacija identiteta potpisnika** – Korišćenjem naprednih i kvalifikovanih elektronskih potpisa, identitet potpisnika se može proveriti putem digitalnog sertifikata izdatog od strane kvalifikovanog sertifikacionog tela;
- **Integritet dokumenta** – Digitalno potpisani dokument se ne može izmeniti nakon potpisivanja, jer bi svaka naknadna promena prekinula valjanost potpisa;
- **Pravna sigurnost** – Elektronski potpisani dokumenti ne mogu biti odbijeni kao dokaz na sudu samo zbog digitalne forme;
- **Neopozivost potpisa** – Kvalifikovani elektronski potpis garantuje da potpisnik ne može naknadno negirati potpisivanje dokumenta, čime se smanjuje pravna nesigurnost u obligacionim i drugim pravnim odnosima.

Digitalni potpis se koristi u različitim oblastima prava i privrede:

- **Ugovori u privredi i poslovanju** – Omogućava brzo i sigurno potpisivanje ugovora između pravnih i fizičkih lica bez fizičkog prisustva
- **Bankarske i finansijske transakcije** – Digitalni potpis omogućava autorizaciju elektronskih plaćanja, otvaranje bankovnih računa i potpisivanje kreditnih ugovora
- **Sudski i upravni postupci** – Koristi se za podnošenje elektronskih podnesaka i potpisivanje pravno obavezujućih akata u okviru e-uprave i digitalnog sudskog sistema
- **E-trgovina i e-usluge** – Omogućava digitalnu autentifikaciju kupaca i pružalaca usluga u okviru online trgovine i elektronskog poslovanja

Primer:

Prilikom sklapanja ugovora između dve kompanije, umesto tradicionalnog potpisivanja na papiru, ugovorne strane mogu koristiti kvalifikovani elektronski potpis. Ovaj potpis generiše sertifikaciono telo i osigurava da ugovor bude pravno validan i u potpunosti zaštićen od naknadnih izmena.

Ukoliko jedna od strana pokuša da ospori ugovor na sudu, sud će uzeti u obzir činjenicu da je dokument potpisan kvalifikovanim elektronskim potpisom, što garantuje njegovu pravnu valjanost

Iako digitalni potpis pruža visoku pravnu sigurnost i omogućava ubrzanje pravnih i poslovnih transakcija, njegova primena nije bez izazova. Ključni problemi uključuju:

- **Potrebnu infrastrukturu i sertifikaciona tela** – Digitalni potpis zavisi od kvalifikovanih sertifikacionih tela koja izdaju sertifikate, što može biti tehnički i finansijski zahtevno za mala preduzeća i pojedince
- **Razlike u pravnim regulativama** – Iako *eIDAS* uredba reguliše digitalne potpise u EU, pravna validnost elektronskih potpisa u međunarodnim transakcijama može se razlikovati od države do države
- **Rizik od sajber kriminala** – Upotreba digitalnih potpisa nosi rizik od falsifikovanja ili neovlašćenog pristupa ako nisu korišćene adekvatne mere zaštite podataka

12.3. Blockchain i smart ugovori – pravni aspekti i primena u obligacionom pravu

Razvoj digitalnih tehnologija doneo je inovativne pravne institute, među kojima se posebno izdvajaju **blockchain tehnologija** i **smart ugovori**. Ovi koncepti omogućavaju automatizovano izvršenje ugovornih obaveza, povećavaju pravnu sigurnost i smanjuju potrebu za posrednicima u obligacionim odnosima. *Blockchain*, kao decentralizovana i transparentna tehnologija, omogućava nesmetano sprovođenje pametnih ugovora (*smart contracts*), koji se izvršavaju automatski kada su ispunjeni unapred definisani uslovi.

12.3.1. Blockchain tehnologija kao osnova digitalnih transakcija

Blockchain tehnologija predstavlja distribuiranu bazu podataka u kojoj se transakcije beleže u digitalnim blokovima povezanim u nepromenljivi lanac. Svaki blok sadrži podatke o prethodnim transakcijama i koristi napredne kriptografske metode kako bi se osigurala autentičnost i nepromenljivost zapisa (Nikolaj, 2022).

Osnovna prednost blockchaina je decentralizacija, što znači da ne postoji centralizovana institucija koja kontroliše podatke. Umesto toga, svi učesnici mreže poseduju istovetne kopije *blockchaina*, što omogućava visok nivo sigurnosti i transparentnosti (Živković, 2018). Na ovaj način, *blockchain* eliminiše potrebu za posrednicima i omogućava direktne digitalne transakcije koje se ne mogu menjati niti poništiti.

Mehanizam konsenzusa omogućava verifikaciju transakcija unutar mreže bez potrebe za poverenjem među učesnicima. Najpoznatiji mehanizmi konsenzusa su *Proof-of-Work (PoW)*, koji koriste *Bitcoin* i *Ethereum*, i *Proof-of-Stake (PoS)*, koji omogućava energetski efikasnije transakcije (Nikolaj, 2022).

Blockchain se može podeliti na tri osnovne kategorije u zavisnosti od nivoa pristupa i kontrole nad podacima:

- **Javni *blockchain*** – otvoren je za sve korisnike i omogućava svima da učestvuju u verifikaciji transakcija. Ovakav sistem koristi *Bitcoin* i *Ethereum* mreže (Cvjetković, 2019).
- **Privatni *blockchain*** – pristup podacima ograničen je na određene organizacije ili institucije koje kontrolišu mrežu. Ova vrsta blockchaina se često koristi u bankarskom sektoru, korporacijama i državnim institucijama (Živković, 2018).
- **Konzorcijumski *blockchain*** – kombinacija javnog i privatnog sistema u kojem više organizacija zajedno upravlja mrežom, a prava pristupa su kontrolisana (Nikolaj, 2022).

Blockchain nalazi primenu u mnogim oblastima, uključujući finansijske transakcije, logistiku, zdravstvo, elektronsku identifikaciju i pravne transakcije. *Blockchain* tehnologija postaje sve značajniji faktor u obligacionom pravu, naročito u oblasti elektronskih ugovora i digitalnih transakcija.

Prema Zakonu o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i usluga od poverenja u elektronskom poslovanju, elektronski dokumenti imaju istu pravnu snagu kao i pisani dokumenti, pod uslovom da ispunjavaju propisane tehničke i pravne standarde. Ova odredba omogućava da *blockchain* transakcije i *smart* ugovori budu pravno validni u poslovnim i privatnim transakcijama.

Posebno značajnu primenu *blockchain* ima kroz *smart* ugovore, koji omogućavaju automatsko izvršavanje ugovornih obaveza bez posrednika. Ovi ugovori zapisani su u računalnom kodu i funkcionišu po principu „ako – onda“, čime se smanjuje mogućnost manipulacije i neispunjenja obaveza (Cvjetković, 2019).

Blockchain donosi brojne prednosti, među kojima se posebno ističu:

- **Sigurnost i otpornost na manipulaciju** – svaka transakcija se kriptografski obezbeđuje i ne može se promeniti nakon što je jednom uneta u lanac blokova
- **Transparentnost** – svi učesnici mreže mogu proveriti transakcije, čime se povećava poverenje među ugovornim stranama
- **Smanjenje troškova i eliminacija posrednika** – *blockchain* omogućava brže i jeftinije transakcije bez potrebe za bankama, notarima ili advokatima (Cvjetković, 2019).

Međutim, i pored brojnih prednosti, *blockchain* tehnologija suočava se sa određenim izazovima u pravnoj primeni:

- **Nedostatak regulative** – u mnogim jurisdikcijama *blockchain* transakcije nisu dovoljno regulisane, što može dovesti do pravnih nesigurnosti.
- **Problem odgovornosti** – zbog decentralizovane prirode *blockchain* mreža, postavlja se pitanje ko snosi odgovornost u slučaju greške ili prevara (Nikolaj, 2022).
- **Energetska potrošnja** – sistemi zasnovani na *Proof-of-Work* mehanizmu (kao što je *Bitcoin*) troše ogromne količine energije, što predstavlja ekološki izazov (Živković, 2018).

Blockchain se sve više koristi u pravnim transakcijama i obligacionim odnosima. Na primer, u sektoru nekretnina *blockchain* omogućava transparentno vođenje zemljišnih knjiga, što sprečava falsifikovanje vlasničkih prava i ubrzava postupke kupoprodaje.

Kupac može proveriti vlasništvo nad imovinom putem blockchaina i koristiti *smart* ugovor za automatski prenos sredstava i vlasničkih prava po ispunjenju ugovornih uslova (Cvjetković, 2019).

Takođe, *blockchain* se koristi u oblasti osiguranja. Na primer, putno osiguranje može koristiti *smart* ugovore kako bi automatski isplatilo odštetu osiguraniku u slučaju kašnjenja leta, bez potrebe za ručnom obradom zahteva i administrativnim procedurama (Nikolaj, 2022).

Blockchain tehnologija predstavlja jednu od najvažnijih inovacija u digitalizaciji obligacionog prava. Njena sposobnost da osigura transparentne, sigurne i automatizovane transakcije čini je neizostavnim delom savremenih pravnih odnosa. Iako još uvek postoje izazovi u regulativi i primeni, *blockchain* postavlja temelje za budućnost digitalnih ugovora i transakcija, omogućavajući efikasnije i sigurnije poslovanje u digitalnom okruženju.

12.3.2. Smart ugovori – definicija i pravni okvir

Smart ugovori su samoizvršavajući digitalni ugovori zapisani u računarskom kodu i implementirani na *blockchain* mreži. Njihova ključna osobina je automatska primena ugovornih odredbi bez potrebe za ljudskom intervencijom ili posrednicima. Koncept *smart* ugovora prvi je definisao Nick Szabo 1996. godine, sa ciljem omogućavanja sigurnih i efikasnih transakcija bez posrednika (Živković, 2018).

Prema definicijama pravnih autora, smart ugovori imaju sledeće osobine:

- **Digitalna forma** – ugovor je zapisan u računalnom kodu, koji izvršava programirane instrukcije.
- **Decentralizovanost** – funkcionišu na *blockchain* mreži, nezavisno od centralnih autoriteta.
- **Automatizacija** – ugovorne klauzule se izvršavaju automatski, bez potrebe za dodatnim odobrenjem.
- **Nepromenljivost** – nakon što se smart ugovor postavi na *blockchain*, on postaje trajan i ne može se menjati bez saglasnosti svih učesnika (Cvjetković, 2019).

Smart ugovori se razlikuju od klasičnih ugovora po tome što se ne izražavaju u pravnom jeziku, već u računalnom kodu.

U Republici Srbiji, pravni okvir koji se može primeniti na *smart* ugovore obuhvata Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja, koji potvrđuje da elektronski dokumenti i digitalno potpisani ugovori imaju istu pravnu snagu kao i tradicionalni pisani dokumenti.

Na nivou Evropske unije, Uredba (EU) 910/2014 (*eIDAS*) pruža pravni okvir za elektronske transakcije i elektronske potpise, omogućavajući njihovu pravnu valjanost i upotrebu u ugovorima (Cvjetković, 2019).

Međutim, *smart* ugovori donose i određene pravne izazove. Njihova automatizovana izvršivost može otežati rešavanje sporova, posebno kada nastupi nepredviđena situacija. Pitanja kao što su odgovornost za greške u kodu, mogućnost poništenja ugovora i regulacija sudskih postupaka u slučaju spora ostaju otvorena u pravnoj doktrini (Živković, 2018).

Smart ugovori mogu se klasifikovati prema stepenu automatizacije i primeni u poslovnim transakcijama:

- **Smart ugovori sa pravnim dejstvom** – kombinacija pravnog i digitalnog ugovora, gde su ključni elementi ugovora pravno definisani, ali je njihovo izvršenje digitalizovano. Na primer, smart ugovor o zakupu nekretnine može automatski naplatiti zakupninu, ali i blokirati pristup imovini u slučaju neplaćanja (Cvjetković, 2019).
- **Čisti smart ugovori** – u potpunosti automatizovani ugovori kod kojih se izvršenje odvija isključivo kroz *blockchain* protokol, bez potrebe za ljudskom intervencijom.
- **Hibridni smart ugovori** – kombinuju elemente klasičnih ugovora sa automatizovanim izvršenjem. Na primer, ugovori o osiguranju mogu automatski obračunavati premije na osnovu podataka o riziku (Živković, 2018).

Smart ugovori imaju značajne prednosti u pogledu efikasnosti i sigurnosti:

- **Eliminacija posrednika** – smanjuju troškove i vreme potrebno za izvršenje ugovornih obaveza.
- **Sigurnost i transparentnost** – zbog upotrebe *blockchaina*, *smart* ugovori su imuni na falsifikovanje i zloupotrebu.
- **Automatsko izvršenje** – ugovor se izvršava odmah po ispunjenju uslova, čime se smanjuje rizik od neispunjenja obaveza (Cvjetković, 2019).

Međutim, smart ugovori suočavaju se i sa brojnim izazovima:

- **Nedostatak fleksibilnosti** – jednom kada se ugovor kodira, teško ga je promeniti ili prilagoditi novim okolnostima.
- **Problemi u tumačenju pravnih posledica** – zbog upotrebe programskog jezika umesto pravnog jezika, može doći do nesporazuma u vezi sa tumačenjem odredbi ugovora.
- **Regulatorna nesigurnost** – mnogi pravni sistemi još uvek nemaju precizne propise koji regulišu smart ugovore (Živković, 2018).

Primer:

Jedan od najslikovitijih primera *smart* ugovora može se videti u sektoru osiguranja. Zamislimo da korisnik zaključi ugovor o putnom osiguranju putem *smart* ugovora. U slučaju kašnjenja leta, *blockchain* mreža automatski prima podatke sa aerodroma i, ako se potvrdi kašnjenje duže od ugovorenog perioda, smart ugovor momentalno isplaćuje odštetu korisniku, bez potrebe za ručnom obradom zahteva (Cvjetković, 2019).

U domenu nekretnina, *smart* ugovor može automatizovati proces kupovine stana. Kupac deponuje sredstva u smart ugovor, a kada se ispune svi uslovi (npr. verifikacija vlasništva i odobrenje transakcije), smart ugovor automatski prenosi vlasništvo na kupca i oslobađa sredstva prodavcu (Živković, 2018).

Smart ugovori predstavljaju značajan iskorak u digitalizaciji obligacionog prava, omogućavajući veću sigurnost i efikasnost u izvršenju ugovornih obaveza. Njihova primena u oblastima finansija, nekretnina i osiguranja pokazuje značajne prednosti, ali istovremeno otvara i niz pravnih pitanja u vezi sa odgovornošću, pravnom zaštitom i regulacijom. Iako smart ugovori ne mogu u potpunosti zameniti klasične ugovorne odnose, oni nesumnjivo donose revoluciju u način na koji se obavljaju transakcije i izvršavaju ugovorne obaveze (Cvjetković, 2019; Živković, 2018).

12.4. Razlike između smart ugovora i elektronskih ugovora

Elektronski ugovori su ugovori koji su zaključeni putem elektronskih sredstava komunikacije, kao što su *e-mail*, *web* platforme ili aplikacije.

Oni imaju istu pravnu snagu kao i klasični pisani ugovori, pod uslovom da su ispunjeni uslovi pravne valjanosti – saglasnost volja ugovornih strana, pravno dozvoljeni predmet i ispunjenje obaveznih formalnosti ako su propisane zakonom (Cvjetković, 2019).

Smart ugovori, s druge strane, su ugovori zapisani u računalnom kodu i automatski izvršavaju svoje odredbe bez ljudske intervencije. Ovi ugovori su implementirani na *blockchain* tehnologiji, što znači da su nepromenljivi i samostalno izvršivi u skladu sa unapred programiranim uslovima (Živković, 2018).

Karakteristika	Elektronski ugovori	Smart ugovori
Način zaključivanja	Preko interneta, putem elektronske pošte, <i>online</i> platformi ili aplikacija	Implementacijom u računalni kod na <i>blockchain</i> mreži
Pravni status	Regulisani zakonima o elektronskom poslovanju i ugovornom pravu	Još uvek nisu u potpunosti regulisani u svim jurisdikcijama
Izvršenje	Zahteva ljudsku akciju (npr. potvrda plaćanja, potpisivanje ugovora)	Automatski se izvršavaju po ispunjenju definisanih uslova
Sigurnost	Zависи od platforme i pravne zaštite	Zagarantovana nepromenljivošću <i>blockchain</i> tehnologije
Mogućnost izmene	Može se izmeniti dodatnim aneksima ili dogovorom ugovornih strana	Jednom postavljen, ugovor se ne može izmeniti bez saglasnosti mreže
Uloga trećih lica	Može uključivati notare, advokate ili posrednike	Posrednici nisu potrebni, jer se izvršenje dešava automatski
Primer primene	<i>Online</i> kupovina, ugovori putem e-maila	Automatske isplate u osiguranju, automatizovana prodaja nekretnina

Tabela 8. Razlike između smart ugovora i elektronskih ugovora

Elektronski ugovori su već prepoznati i regulisani u nacionalnim i međunarodnim zakonima, poput Zakona o elektronskoj trgovini i Zakona o elektronskom dokumentu, koji omogućavaju njihovu pravnu valjanost i sudsku zaštitu (Cvjetković, 2019).

Smart ugovori, međutim, još uvek nemaju široku pravnu regulaciju. Iako su tehnički validni i nepromenljivi, pravni sistemi različitih država tek trebaju da usvoje konkretne zakonske norme koje bi ih tretirale kao punovažne ugovore.

U Evropskoj uniji, Uredba *eIDAS* (EU 910/2014) priznaje pravnu validnost digitalnih transakcija, ali smart ugovori nisu eksplicitno obuhvaćeni ovom regulativom (Živković, 2018).

Primer elektronskog ugovora:

Kupac naručuje robu sa online prodavnice i prihvata uslove prodaje klikom na opciju „Prihvatam uslove kupovine“. Ovaj ugovor se sklapa elektronski i regulisan je zakonima o zaštiti potrošača i elektronskoj trgovini (Cvjetković, 2019).

Primer smart ugovora:

Osiguravajuća kompanija koristi smart ugovor za isplate odštete u slučaju kašnjenja leta. Ako podaci sa aerodroma pokažu da je let kasnio duže od ugovorenog vremena, smart ugovor automatski prebacuje novčanu nadoknadu osiguraniku, bez potrebe za dodatnom administracijom (Živković, 2018).

Elektronski ugovori i *smart* ugovori predstavljaju različite pristupe digitalizaciji ugovornih odnosa. Elektronski ugovori funkcionišu unutar postojećih pravnih okvira i oslanjaju se na digitalnu komunikaciju, dok smart ugovori koriste automatizaciju i blockchain tehnologiju za samostalno izvršenje. Pravni status smart ugovora još uvek nije u potpunosti definisan, što može predstavljati izazov u njihovoj široj primeni. Međutim, obe vrste ugovora imaju značajnu ulogu u modernom obligacionom pravu i postavljaju temelje za budućnost digitalizovanih transakcija.

13. POSEBNI UGOVORI U OBLIGACIONOM PRAVU

Obligaciono pravo obuhvata širok spektar ugovornih odnosa, među kojima se posebno izdvajaju ugovori koji imaju specifičnu pravnu prirodu i primenu. Ovi ugovori regulišu različite aspekte pravnih odnosa između ugovornih strana i prilagođeni su posebnim potrebama privrede, tržišta i društvenih odnosa. Za razliku od opštih ugovornih pravila, posebni ugovori se odlikuju specifičnim pravnim režimima koji često uključuju posebne obaveze, odgovornosti i zaštitne mehanizme za ugovorne strane.

U pravu Republike Srbije, posebni ugovori su regulisani Zakonom o obligacionim odnosima, koji detaljno propisuje vrste ugovora, način njihovog zaključenja, prava i obaveze ugovornih strana, kao i pravne posledice u slučaju neispunjenja obaveza. Osim toga, pojedini posebni ugovori su regulisani posebnim zakonima, kao što su Zakon o radu, Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o osiguranju i drugi relevantni propisi.

Posebni ugovori mogu se klasifikovati prema različitim kriterijumima, uključujući njihov predmet, svrhu i učesnike. Među najznačajnijim ugovorima u obligacionom pravu nalaze se ugovori o prodaji, ugovori o zakupu, ugovori o kreditu, ugovori o osiguranju, ugovori o licenci, ugovori o posredovanju i drugi specifični ugovori koji se primenjuju u privrednom i građanskom pravu.

Savremeni pravni sistem prepoznaje i ugovore koji su prilagođeni novim tehnološkim i tržišnim uslovima, kao što su ugovori u elektronskoj trgovini, smart ugovori i ugovori koji koriste blockchain tehnologiju. Ovi ugovori donose nova pravna pitanja, posebno u pogledu njihove validnosti, izvršenja i zaštite ugovornih strana.

U narednim delovima ovog poglavlja biće analizirani ključni posebni ugovori u obligacionom pravu, sa naglaskom na njihovu pravnu prirodu, bitne elemente, prava i obaveze ugovornih strana, kao i specifične primere njihove primene u praksi.

13.1. Ugovor o prodaji

Ugovor o prodaji jedan je od najvažnijih i najčešće korišćenih ugovora u obligacionom pravu. Njegova osnovna svrha je prenos prava svojine na stvari sa prodavca na kupca uz obavezu kupca da za to isplati ugovorenu cenu. Ovaj ugovor je regulisan ZOO, a detaljno je obrađen u stručnoj literaturi koja se bavi obligacionim pravom (Božić, 2023; Morait, 1997).

Pojam i karakteristike ugovora o prodaji

Ugovor o prodaji je ugovor kojim se prodavac obavezuje da kupcu preda stvar tako da kupac stekne pravo svojine, a kupac da mu plati cenu i primi stvar. Ovaj ugovor je dvostrano obavezan, teretan i konsensualan, što znači da nastaje saglasnošću volja ugovornih strana, bez potrebe za dodatnim formalnostima, osim ako zakon drugačije ne propisuje (ZOO, čl. 455).

Karakteristike ugovora o prodaji su:

- **Obaveza prenosa svojine** – prodavac je dužan da kupcu prenese pravo svojine na stvari koja je predmet ugovora.
- **Obaveza predaje stvari** – stvar mora biti predata u stanju koje odgovara ugovorenim uslovima.
- **Obaveza isplate cene** – kupac je dužan da plati ugovorenu cenu na način i u roku koji su ugovoreni.
- **Dvostrana obaveznost** – ugovor o prodaji stvara obaveze i za prodavca i za kupca (Božić, 2023).

Bitni elementi ugovora o prodaji

Ugovor o prodaji mora da sadrži određene bitne elemente kako bi bio punovažan. Osnovni elementi su:

1. **Predmet ugovora** – Predmet prodaje može biti svaka stvar koja je u prometu, bilo da je reč o pokretnim ili nepokretnim stvarima, pravima ili drugim imovinskim vrednostima. Predmet mora biti određen ili bar odrediv (Morait, 1997).

2. **Cena** – Cena mora biti jasno određena ili odredljiva. Ako cena nije utvrđena ugovorom, primenjuju se pravila tržišne vrednosti. Kod kupoprodaje robe, cena može biti fiksna, promenljiva ili vezana za tržišne indekse.

Obaveze prodavca

Prodavac ima nekoliko ključnih obaveza:

- **Predaja stvari kupcu** – Prodavac mora isporučiti stvar koja ima ugovorene osobine u ugovorenom roku, na ugovorenom mestu i na ugovoreni način.
- **Odgovornost za materijalne i pravne nedostatke** – Prodavac garantuje da stvar nema skrivenih mana i da treća lica nemaju prava na nju. Ako kupac otkrije nedostatke, može zahtevati otklanjanje nedostatka (opravka ili zamena stvari), sniženje cene ili raskinuti ugovor ukoliko prodavac ne otkloni nedostatak (Božić, 2023).

Obaveze kupca

Kupac ima dve osnovne obaveze:

- **Plaćanje cene** – Kupac je dužan da isplati cenu u ugovorenom roku i na ugovoren način.
- **Preuzimanje stvari** – Kupac mora da preuzme stvar u ugovorenom roku i na ugovorenom mestu, jer u suprotnom može odgovarati za troškove čuvanja ili propasti stvari (Morait, 1997).

Prodavac je odgovoran za materijalne nedostatke, a kupac ima pravo na reklamaciju u određenom roku. Prema Zakonu o obligacionim odnosima, kupac može tražiti zamenu robe, sniženje cene ili raskid ugovora ako stvar ima ozbiljne nedostatke. Takođe, prodavac snosi odgovornost za pravne nedostatke ako se ispostavi da treće lice polaže pravo na prodatu stvar (ZOO, čl. 510).

Posebni oblici prodaje

1. **Prodaja sa pravom preče kupovine** – Kupac ima pravo da kupi stvar pre nego što je prodavac proda trećem licu, pod istim uslovima koje je ugovorio sa trećim.

2. Kupovina na probu – Ugovor ostaje uslovno zaključen dok kupac ne prihvati stvar. Ukoliko kupac ne obavesti prodavca u ugovrenom ili primerenom roku da li ostaje pri ugovoru, smatra se da je odustao od ugovora.

3. Prodaja sa kaparom – Kapara predstavlja osiguranje ispunjenja obaveza, a njeno vraćanje ili zadržavanje zavisi od okolnosti raskida ugovora (Božić, 2023).

Ugovor o prodaji je jedan od najvažnijih ugovora u pravnom sistemu. Njegova fleksibilnost omogućava široku primenu, ali zahteva jasno definisane obaveze ugovornih strana. Pravna regulativa ugovora o prodaji osigurava ravnotežu između interesa kupca i prodavca, pri čemu se poštuju osnovni principi ugovornog prava.

13.2. Ugovor o zakupu

Ugovor o zakupu je **dvostrano obavezan, teretan i konsensualan** ugovor, što znači da nastaje saglasnošću volja ugovornih strana, bez potrebe za dodatnim formalnostima, osim ako zakon drugačije ne propisuje. Njegova osnovna svrha je omogućavanje korišćenja određene nepotrošne stvari zakupcu, uz obavezu plaćanja zakupnine zakupodavcu. Ovaj ugovor se koristi u različitim pravnim i ekonomskim situacijama, uključujući stambeni zakup, poslovni zakup, poljoprivredni zakup i finansijski zakup (lizing).

Ugovor o zakupu regulisan je ZOO, koji propisuje prava i obaveze ugovornih strana, trajanje ugovora, način njegovog raskida i posebne oblike zakupa. Njegova pravna priroda omogućava dugoročne pravne odnose i balansira interese zakupodavca i zakupca, štiteći obe strane od potencijalnih zloupotreba (Božić, 2023).

Zakup je institut obligacionog prava koji se zasniva na dugoročnom korišćenju stvari uz obavezu plaćanja naknade, pri čemu zakupac ne stiče pravo svojine nad predmetom zakupa, već samo pravo korišćenja.

Ova odrednica jasno ga razlikuje od drugih ugovora, poput ugovora o prodaji ili ugovora o zakupu sa pravom otkupa.

Karakteristike ugovora o zakupu uključuju:

- **Konsenzualnost** – ugovor nastaje kada strane postignu saglasnost o bitnim elementima.
- **Dugotrajnost** – može biti zaključen na određeno ili neodređeno vreme.
- **Obavezu plaćanja zakupnine** – zakupac je dužan da periodično plaća zakupninu u skladu sa ugovorenim uslovima (Božić, 2023).

Bitni elementi ugovora o zakupu

Da bi ugovor o zakupu bio punovažan, mora sadržati sledeće osnovne elemente:

1. **Predmet zakupa** – može biti svaka stvar koja je podobna za upotrebu i nije potrošna.
2. **Zakupnina** – ugovorena naknada za korišćenje stvari koju zakupac plaća zakupodavcu.
3. **Trajanje zakupa** – može biti zaključen na određeno ili neodređeno vreme.

Prava i obaveze ugovornih strana

Obaveze zakupodavca:

- Predaja stvari u stanju pogodnom za korišćenje.
- Održavanje zakupljene stvari u ispravnom stanju.
- Odgovornost za pravne i materijalne nedostatke (Božić, 2023).

Obaveze zakupca:

- Korišćenje stvari u skladu sa ugovorom i njenom namenom.
- Redovno plaćanje zakupnine.
- Vraćanje zakupljene stvari u stanju u kojem ju je primio, osim redovnog habanja (Morait, 1997).

Prestanak ugovora o zakupu

Ugovor o zakupu može prestati iz više razloga:

- **Istek ugovorenog roka** – ako je zakup zaključen na određeno vreme.
- **Otkaz ugovora** – ako je zaključen na neodređeno vreme, uz poštovanje otkaznog roka.

- **Neizvršenje ugovornih obaveza** – ako zakupac ne plaća zakupninu ili ne koristi stvar u skladu sa ugovorom, zakupodavac može zahtevati raskid ugovora (Božić, 2023).

Posebni oblici ugovora o zakupu

Postoje različite vrste ugovora o zakupu, zavisno od namene predmeta zakupa:

- **Zakup nepokretnosti** – koristi se za stanovanje ili poslovne prostore.
- **Finansijski zakup (lizing)** – dugoročni zakup sa mogućnošću otkupa predmeta zakupa.

Poljoprivredni zakup – zakup poljoprivrednog zemljišta za određeni period (Morait, 1997).

Primer:

U slučaju kada zakupac ne plaća zakupninu u predviđenim rokovima, zakupodavac ima pravo da raskine ugovor i podnese tužbu za iseljenje zakupca. S druge strane, ako zakupodavac ne održava zakupljeni prostor u ispravnom stanju, zakupac može tražiti sniženje zakupnine ili raskid ugovora zbog neispunjavanja ugovornih obaveza (Božić, 2023).

Ugovor o zakupu je jedan od najvažnijih ugovora u obligacionom pravu, jer reguliše dugoročne odnose između ugovornih strana i obezbeđuje pravnu sigurnost kako zakupodavcu, tako i zakupcu. Njegova pravna regulacija osigurava ravnotežu interesa, omogućavajući stabilnost u poslovnim i stambenim odnosima.

13.3. Ugovor o zajmu

Ugovor o zajmu je **dvostrano obavezan, konsensualan i može biti teretan ili besplatan**, zavisno od toga da li je ugovorena kamata. Njime se jedna strana (zajmodavac) obavezuje da drugoj strani (zajmoprimcu) preda određenu količinu novca ili drugih potrošnih stvari, dok se zajmoprimac obavezuje da nakon isteka ugovorenog roka vrati istu količinu stvari iste vrste i kvaliteta. Ovaj ugovor je jedan od osnovnih ugovora obligacionog prava, široko primenjen kako u privredi, tako i u privatnim transakcijama (Božić, 2023).

Ugovor o zajmu u regulisan je ZOO, koji definiše prava i obaveze ugovornih strana, mogućnost ugovaranja kamate, pravila o vraćanju zajma i posledice njegovog neispunjenja. Ovaj ugovor omogućava finansiranje poslovnih aktivnosti i privatnih potreba, ali ujedno nosi i određene rizike, naročito kada je reč o neizvesnosti povraćaja pozajmljenih sredstava (Božić, 2023).

Bitni elementi ugovora o zajmu

Da bi ugovor o zajmu bio punovažan, neophodno je da sadrži sledeće osnovne elemente:

- **Predmet zajma** – Predmet ugovora može biti novac ili druge potrošne stvari koje se troše korišćenjem. Zajmoprimac nije dužan da vrati iste stvari, već stvari iste vrste, količine i kvaliteta.
- **Obaveza vraćanja** – Zajmoprimac je dužan da nakon isteka ugovorenog roka vrati isti iznos novca ili istu količinu predmeta zajma.
- **Kamata** – Ako je ugovoreno, zajam može biti teretan, što znači da zajmoprimac vraća glavnici uvećanu za kamatu. Ako kamata nije ugovorena, smatra se da je zajam besplatan (Morait, 1997). U privrednim odnosima, zajam je uvek teretan.
- **Rok vraćanja zajma** – Može biti određen ili neodređen. Ako rok nije preciziran, zajmoprimac je dužan da vrati zajam na zahtev zajmodavca u razumnom roku.

Obaveze ugovornih strana

Obaveze zajmodavca:

- Predaja predmeta zajma u ugovorenoj količini i kvalitetu.
- Omogućavanje zajmoprimcu da nesmetano koristi predmet zajma u dogovorenom periodu.
- Poštovanje ugovorenih rokova za predaju predmeta zajma (Božić, 2023).

Obaveze zajmoprimca:

- Vraćanje zajma u ugovorenom roku i pod istim uslovima.
- Plaćanje ugovorene kamate, ako je predviđena ugovorom.

- Korišćenje zajma u skladu sa ugovorenim namenom, ako je reč o namenskom zajmu (Morait, 1997).

Vrste ugovora o zajmu

Prestanak ugovora o zajmu

Ugovor o zajmu prestaje:

- **Ispunjenjem obaveze** – Kada zajmoprimac vrati pozajmljeni iznos ili stvari iste vrste i kvaliteta.
- **Oproustom duga** – Zajmodavac može oprostiti dug zajmoprimcu, čime prestaje njegova obaveza vraćanja.
- **Nemogućnošću ispunjenja** – Ako zajmoprimac nije u mogućnosti da vrati dug zbog okolnosti koje ne može kontrolisati, ugovor može prestati uz saglasnost strana ili sudskom odlukom (Morait, 1997).

Primer:

Bankarski krediti su jedna vrsta ugovora o zajmu. Na primer, banka odobrava klijentu kredit u iznosu od 10.000 evra uz kamatnu stopu od 5% godišnje, koji klijent otplaćuje u mesečnim ratama tokom pet godina. U slučaju kašnjenja u otplati, banka može obračunati zateznu kamatu, a ako dug ne bude izmiren u ugovorenom roku, može pokrenuti postupak prinudne naplate. Ovaj primer pokazuje kako ugovor o zajmu funkcioniše u praksi i kako pravna regulativa štiti interese obe ugovorne strane (Božić, 2023).

Ugovor o zajmu je ključan u finansijskim i privrednim odnosima, omogućavajući pravnim i fizičkim licima da pozajme sredstva pod ugovorenim uslovima. Njegova pravna regulativa pruža zaštitu i zajmodavcu i zajmoprimcu, osiguravajući jasno definisana prava i obaveze. Bez obzira na to da li je zajam besplatan ili kamatarni, zakon propisuje osnovne odredbe koje obezbeđuju pravičnost u njegovoj primeni.

13.4. Ugovor o delu

Ugovor o delu je **dvostrano obavezan, teretan i konsensualan** ugovor, što znači da nastaje saglasnošću volja ugovornih strana, bez dodatnih formalnosti, osim ako zakon drugačije ne propisuje.

Ovim ugovorom se poslenik (izvođač) obavezuje da za naručioca obavi određeni posao i postigne konkretan rezultat, dok se naručilac obavezuje da mu za to plati ugovorenu naknadu.

Za razliku od ugovora o radu, gde je naglasak na procesu rada, kod ugovora o delu ključan je krajnji rezultat, zbog čega je ovaj ugovor najčešće primenjen u poslovima iz oblasti zanatstva, građevinarstva, umetnosti i slobodnih profesija (Božić, 2023).

Ugovor o delu regulisan je ZOO, koji precizira prava i obaveze ugovornih strana, kao i posledice eventualnog neispunjenja ugovornih obaveza. Ova vrsta ugovora omogućava angažovanje stručnih lica za izvršenje pojedinačnih zadataka bez uspostavljanja radnog odnosa, čime se obezbeđuje veća fleksibilnost ugovornih odnosa (Morait, 1997).

Bitni elementi ugovora o delu

Da bi ugovor o delu bio punovažan, mora sadržati sledeće elemente:

- **Predmet ugovora** – posao koji poslenik preuzima da obavi, pri čemu je ključno da ugovoreni rad dovede do određenog rezultata.

Naknada – novčana ili druga vrsta nadoknade koju naručilac isplaćuje posleniku nakon završetka ugovorenog posla.

- **Rok za izvršenje posla** – može biti fiksno određen ili zavisi od prirode posla.
- **Materijal i alat** – može biti ugovoreno da materijal i alat obezbeđuje naručilac ili poslenik, u zavisnosti od vrste posla (Božić, 2023). Po zakonu, materijal i alat dužan je da obezbedi naručilac, ali se drugačije može ugovoriti.

Prava i obaveze ugovornih strana

Obaveze poslenika:

- Da obavi ugovoreni posao u skladu sa stručnim standardima i u ugovorenom roku.
- Da naručiocu preda rezultat rada koji je predmet ugovora.
- Da otkloni eventualne nedostatke ako posao nije obavljen u skladu sa ugovorenim uslovima.

Obaveze naručioca:

- Da isplati ugovorenu naknadu posleniku u predviđenom roku.
- Da omogući posleniku nesmetano obavljanje posla, ako je to potrebno.
- Da preuzme rezultat rada i izvrši sve obaveze koje proizlaze iz ugovora (Morait, 1997).

Poslenik snosi odgovornost za kvalitet izvršenog posla. Ako isporučeni rad ima nedostatke, naručilac može zahtevati njihovo otklanjanje u primerenom roku ili smanjenje naknade. U slučaju značajnih nedostataka koji onemogućavaju ostvarenje svrhe ugovora, naručilac može tražiti raskid ugovora i naknadu štete. Ova pravila obezbeđuju pravnu sigurnost naručioca i postavljaju standarde kvaliteta u izvršenju posla (Božić, 2023).

Posebni oblici ugovora o delu

U praksi postoje različite vrste ugovora o delu, zavisno od prirode posla:

- **Ugovor o izradi ili popravci stvari** – kada se ugovorom obavezuje izrada novog predmeta ili popravka postojećeg.
- **Ugovor o izvođenju građevinskih radova** – kada se poslenik obavezuje da izvede određene građevinske radove prema projektu.
- **Ugovor o intelektualnim uslugama** – angažovanje stručnjaka za izradu studija, analiza ili umetničkih dela (Morait, 1997).

Prestanak ugovora o delu

Ugovor o delu prestaje:

Primer: Ako građanin angažuje stolara za izradu nameštaja, ugovor o delu se zaključuje s obavezom stolara da u određenom roku izradi nameštaj prema naručenim specifikacijama. Nakon završetka posla, naručilac ima pravo da pregleda rad i da, ukoliko uoči nedostatke, zahteva njihovo otklanjanje.

Ukoliko stolar ne izvrši posao u skladu sa ugovorom, naručilac može raskinuti ugovor i tražiti povraćaj uplaćenog iznosa (Božić, 2023).

Ugovor o delu je ključan instrument obligacionog prava koji omogućava fleksibilnost u angažovanju stručnjaka i izvođača određenih poslova bez zasnivanja radnog odnosa. Njegova regulativa pruža pravnu zaštitu i posleniku i naručiocu, obezbeđujući da obe strane ispune svoje ugovorne obaveze.

Pravilno ugovaranje uslova rada, trajanja ugovora i naknade sprečava potencijalne sporove i obezbeđuje nesmetano izvršenje ugovorenih poslova.

13.5. Ugovor o doživotnom izdržavanju

Ugovor o doživotnom izdržavanju je **dvostrano obavezan, teretan i aleatoran** ugovor, što znači da se obaveze ugovornih strana ne mogu unapred tačno proceniti, jer zavise od neizvesnog trajanja života primaoca izdržavanja. Ovim ugovorom se davalac izdržavanja obavezuje da primaocu izdržavanja pruža materijalnu i nematerijalnu pomoć do kraja njegovog života, dok primalac izdržavanja zauzvrat prenosi svoju imovinu ili njen deo na davaoca, ali tek nakon svoje smrti.

U Republici Srbiji, ugovor o doživotnom izdržavanju regulisan je Zakonom o nasleđivanju, koji propisuje pravila o zaključenju, sadržaju i mogućnostima raskida ovog ugovora. Ima specifičnu pravnu prirodu, jer kombinuje elemente obaveznog i naslednog prava – davalac izdržavanja ne stiče pravo na imovinu odmah, već tek nakon smrti primaoca, čime se ovaj ugovor razlikuje od poklona ili ugovora o prodaji (Božić, 2023).

Bitni elementi ugovora o doživotnom izdržavanju

Da bi ugovor bio punovažan, mora sadržati sledeće elemente:

- **Obaveza izdržavanja** – Davalac izdržavanja se obavezuje da primaocu pruža negu, hranu, stanovanje, medicinsku pomoć i druge vidove podrške, u zavisnosti od potreba i ugovorenih uslova.
- **Prenos imovine** – Primalac izdržavanja prenosi celokupnu imovinu ili deo imovine na davaoca izdržavanja, ali tek nakon svoje smrti. Ugovorom moraju biti tačno određene stvari koje primalac izdržavanja prenosi u svojinu davaocu nakon svoje smrti.
- **Javnobeležnička forma** – Zbog značaja ovog ugovora, zakon zahteva da bude javnobeležnički potvrđen (solemnizovan) kako bi se obezbedila pravna sigurnost ugovornih strana (Morait, 1997).

Prava i obaveze ugovornih strana

Obaveze davaoca izdržavanja:

- Pravilno i redovno pružanje izdržavanja u skladu sa ugovorom.
- Poštovanje prava primaoca da doživotno koristi svoju imovinu.
- Nemogućnost raspolaganja stvarima u svojini primaoca izdržavanja pre njegove smrti.

Obaveze primaoca izdržavanja:

- Prenos svojine na stvari određene ugovorom na davaoca izdržavanja posle svoje smrti.
- Omogućavanje davaocu izdržavanja da ispunjava svoje obaveze u skladu sa ugovorom.
- Davanje tačnih informacija o svojim potrebama i stanju imovine (Božić, 2023).

Ništavost i raskid ugovora

Ugovor o doživotnom izdržavanju može biti poništen ako su ugovorne strane bile u zabludi, prevarene ili ako je ugovor zaključen pod prinudom.

Do raskida ugovora može doći u sledećim slučajevima:

- **Sporazumno**, ako se obe strane saglase da raskinu ugovor.
- **Zbog poremećenih odnosa**, ako je izvršenje obaveza postalo nemoguće zbog narušenih odnosa između ugovornih strana.
- **Zbog neizvršenja obaveza**, ako davalac ne pruža ugovoreno izdržavanje, primalac može tražiti raskid ugovora sudskim putem.
- **Zbog promenjenih okolnosti**, kada se nakon zaključenja ugovora okolnosti promene tako da njegovo ispunjenje postane znatno otežano.
- **Zbog smrti davaoca izdržavanja**, u kom slučaju naslednici mogu preuzeti obaveze ili zahtevati raskid ugovora.

Raskid ugovora može imati značajne posledice, jer imovina tada ostaje u vlasništvu primaoca izdržavanja ili prelazi na njegove zakonske naslednike (Morait, 1997).

Jedan od najvažnijih pravnih efekata ugovora o doživotnom izdržavanju je činjenica da primalac zadržava pravo svojine nad svojom imovinom do smrti.

Davalac izdržavanja ne može da raspolaze imovinom primaoca pre njegove smrti, niti da je prodaje ili daje u zalog.

U slučaju spora, sud najčešće daje prednost zaštiti interesa primaoca izdržavanja, jer ovaj ugovor podrazumeva veliku odgovornost davaoca izdržavanja i poverenje između ugovornih strana (Božić, 2023).

Primer: Starija osoba koja nema naslednike sklapa ugovor o doživotnom izdržavanju sa osobom koja preuzima obavezu da joj obezbedi stanovanje, ishranu, medicinsku negu i druge oblike podrške do kraja života. Nakon smrti primaoca, imovina prelazi na davaoca izdržavanja.

Ovakvi ugovori su česti u praksi i mogu biti predmet sudskih sporova ako jedna strana ne ispuni svoje obaveze (Božić, 2023).

Ugovor o doživotnom izdržavanju predstavlja pravni mehanizam kojim se obezbeđuje materijalna sigurnost primaoca izdržavanja u starosti, dok davalac izdržavanja stiče pravo na imovinu nakon smrti primaoca. Iako donosi korist obe strane, ovaj ugovor zahteva visok stepen poverenja i odgovornosti, a zakon propisuje posebne mere zaštite kako bi se sprečile zloupotrebe.

13.6. Ugovor o osiguranju

Ugovor o osiguranju predstavlja dvostrano obavezan, teretan i aleatoran ugovor kojim se osiguravač obavezuje da osiguraniku ili trećem licu isplati osiguranu sumu ili nadoknadi štetu u slučaju nastupanja osiguranog rizika, dok osiguranik preuzima obavezu plaćanja premije osiguranja. Ovaj ugovor zasniva se na načelima solidarnosti i raspodele rizika među učesnicima u osiguranju.

Prema ZOO, osiguranje može biti ugovoreno za različite vrste rizika, pri čemu se razlikuju osiguranje imovine i osiguranje lica.

Karakteristike ugovora o osiguranju

Osiguranje je pravni institut koji ima za cilj zaštitu od nepredviđenih događaja koji mogu izazvati materijalnu ili nematerijalnu štetu.

Ovaj ugovor može biti zaključen na određeno ili neodređeno vreme, a njegova primena se često susreće u privrednim i građanskopravnim odnosima. Bitna karakteristika ugovora o osiguranju jeste njegova aleatorna priroda, što znači da se obaveza osiguravača aktivira samo ako nastupi osigurani slučaj.

Osiguranje se može podeliti na:

- **Osiguranje imovine**, gde osiguravač nadoknađuje štetu nastalu na movini osiguranika i usled nastupanja predviđenih rizika.
- **Osiguranje lica**, gde se osiguranje odnosi na život, zdravlje ili telesni integritet osiguranika, pri čemu se osigurana suma isplaćuje osobi koja je određena ugovorom o osiguranju ukoliko nastupi osigurani slučaj, kaon a primer smrt, invalidnost, telesna povreda ili bolest osiguranog lica

Bitni elementi ugovora o osiguranju

Ugovor o osiguranju mora sadržati:

- **Predmet osiguranja** – može biti imovina, osoba ili određeni pravni interes.
- **Osigurani rizik** – događaj čijim nastupanjem se aktivira obaveza osiguravača.
- **Osigurana suma** – maksimalni iznos koji osiguravač isplaćuje u slučaju nastupanja osiguranog slučaja.
- **Premija osiguranja** – iznos koji osiguranik plaća osiguravaču za vreme trajanjaosiguranja (može se plaćati jednokratno ili u ratama).
- **Trajanje osiguranja** – period tokom kojeg je ugovor na snazi.

Pravne posledice ugovora o osiguranju

Zaključenjem ugovora o osiguranju osiguranik stiče pravo da u slučaju nastupanja osiguranog rizika zahteva ispunjenje obaveze osiguravača.

Istovremeno, osiguravač preuzima obavezu isplate osigurane sume ili nadoknade štete, pod uslovom da osiguranik ispunji sve obaveze iz ugovora, uključujući redovno plaćanje premije.

Pravna zaštita osiguranika uključuje pravo na isplatu osigurane sume ili naknadu štete, kao i mogućnost podnošenja prigovora ili tužbe u slučaju neispunjenja obaveza osiguravača. S druge strane, osiguravač ima pravo da raskine ugovor u slučajevima kada osiguranik nije ispunio obavezu plaćanja premije ili ako se nakon zaključenja ugovora bitno promene okolnosti od značaja za procenu rizika. Ugovor se može poništiti ako je osigurank namerno dao netačnih informacija prilikom zaključenja ugovora.

Posebni oblici ugovora o osiguranju

Pored osnovne podele na osiguranje imovine i osiguranje lica, postoje i specijalizovani oblici osiguranja:

- **Obavezno osiguranje** – zakonom propisano osiguranje koje određene kategorije subjekata moraju imati, kao što su obavezno osiguranje od autoodgovornosti ili zdravstveno osiguranje.
- **Dobrovoljno osiguranje** – osiguranje koje se ugovara slobodnom voljom ugovornih strana.
- **Reosiguranje** – ugovor u kome osiguravač prenosi deo preuzetog rizika na drugu osiguravajuću kompaniju radi zaštite od velikih gubitaka.

Primer: Osoba zaključi ugovor o osiguranju stana protiv požara. U slučaju da dođe do požara i imovina osiguranika pretrpi štetu, osiguravač je dužan da mu nadoknadi štetu do visine osigurane sume. Ukoliko osiguranik ne plaća premiju na vreme ili je dao netačne podatke prilikom zaključenja ugovora, osiguravač može raskinuti ili poništiti ugovor, u kom slučaju osiguranik gubi pravo da zahteva naknadu pretrpljene štete.

Ugovor o osiguranju predstavlja ključni mehanizam zaštite od nepredviđenih rizika, obezbeđujući finansijsku sigurnost osiguranicima, uz obavezu redovnog ispunjenja ugovornih obaveza sa obe strane.

13.7. Ugovor o poklonu

Ugovor o poklonu je **dvostrano obavezan, besplatan i konsensualan** ugovor, pri čemu poklonodavac besplatno prenosi određeno pravo ili stvar poklonoprimcu, bez protivčinidbe. Iako se tradicionalno smatra jednostranim ugovorom, jer obaveza postoji samo na strani poklonodavca, u određenim slučajevima poklonoprimac može imati određene obaveze, poput izvršenja naloga poklonodavca.

Bitni elementi ugovora o poklonu

Da bi ugovor bio punovažan, mora sadržati sledeće elemente:

- **Predmet poklona** – može biti stvar, pravo ili neka druga imovinska korist.
- **Besplatnost** – bitna karakteristika ugovora jeste da poklonodavac ne prima nikakvu protivčinidbu od poklonoprimca.

U zavisnosti od predmeta poklona, ugovor može biti formalni ili neformalni.

Prenos nepokretne stvari zahteva pisani oblik i solemnizaciju kod javnog beležnika, dok kod poklona pokretnih stvari nije neophodna posebna forma, osim ako zakon drugačije ne propisuje (Morait, 1997).

Prava i obaveze ugovornih strana

Obaveze poklonodavca:

- Prenos prava ili stvari u svojinu poklonoprimcu.
- Obezbeđenje isporuke poklona ako ugovor predviđa odloženi prenos.

Obaveze poklonoprimca:

- Poštovanje eventualnih obaveza ako je poklon uslovljen nalogom poklonodavca.
- Blagodarnost prema poklonodavcu - poklonodavac može opozvati ugovor o poklonu ako poklonoprimac pokaže prema njemu veliku neblagodarnost.).

Raskid i opoziv ugovora o poklonu

Poklon može biti opozvan u sledećim situacijama:

- **Gruba nezahvalnost poklonoprimca** – ako poklonoprimac svojim postupcima teško povredi život, telo, čast, slobodu ili imovinu poklonodavca, ugovor se može opozvati sudskim putem.
- **Osiromašenje poklonodavca** – ako poklonodavac ostane bez osnovnih sredstava za život, može tražiti vraćanje poklona.
- **Opoziv bračnih poklona** – ako je poklon dat povodom sklapanja braka, ali do braka ne dođe ili se brak raskine u kratkom roku, može se tražiti vraćanje poklona (Morait, 1997).

Posebni oblici ugovora o poklonu

1. **Poklon s nalogom** – poklonoprimac je obavezan da poklon koristi na određeni način ili da ispuni određenu obavezu.
2. **Mešoviti poklon** – postoji određena protivčinidba, ali je ona nesrazmerna vrednosti poklona.
3. **Uzajamni poklon** – obe strane daju poklon jedna drugoj, ali ugovor i dalje zadržava besplatan karakter.
4. **Nagradni poklon** – dat u znak zahvalnosti za prethodno dobro delo poklonoprimca.
5. **Poklon za slučaj smrti** (*donatio mortis causa*) – efektivan tek nakon smrti poklonodavca, pod uslovom da nije opozvan za života (Božić, 2023). Ova vrsta poklona ima pravno dejstvo legata ili isporuke naslednog prava.

Primer: Lice A daruje svom prijatelju B stan, bez ikakve protivčinidbe. Ugovor se sastavlja u pisanoj formi i notarski potvrđuje, čime se pravno osigurava valjanost ugovora i prenosi vlasništvo na poklonoprimca. Ako B kasnije postupi grubo prema A, ugovor se može opozvati zbog grube nezahvalnosti poklonoprimca.

Ugovor o poklonu je široko primenjen u privatnim i poslovnim odnosima, omogućavajući slobodan prenos stvari i prava bez naknade. Međutim, zakon predviđa posebne mere zaštite poklonodavca, uključujući mogućnost opoziva u slučaju nezahvalnosti poklonoprimca ili osiromašenja poklonodavca.

Pravilno ugovaranje i razumevanje pravnih posledica ovog ugovora ključni su za njegovu sigurnu primenu.

13.8. Ugovor o kreditu

Ugovor o kreditu predstavlja pravni odnos u kojem banka ili druga finansijska institucija kao davalac kredita stavlja na raspolaganje određeni novčani iznos korisniku kredita uz obavezu njegovog vraćanja u ugovorenom roku i plaćanje kamate. Ovaj ugovor je **dvostrano obavezan**, jer stvara obaveze za obe ugovorne strane, **teretan**, budući da davalac kredita od korisnika kredita očekuje isplatu kamate kao naknadu za korišćenje sredstava, i **formalan**, jer mora biti zaključen u pisanoj formi kako bi proizveo pravno dejstvo (Božić, 2023).

Bitni elementi ugovora o kreditu

U skladu sa ZOO, ključni elementi ugovora o kreditu su:

- **Subjekti ugovora** – kreditodavac (banka ili finansijska institucija) i korisnik kredita (pravna ili fizička lica).
- **Predmet ugovora** – određeni novčani iznos koji banka daje na korišćenje korisniku kredita.
- **Rok vraćanja** – ugovorom se precizira period otplate kredita i način isplate rata; po zakonu, kredit se može odobriti i na neodređeno vreme
- **Kamata** – naknada u novcu koju korisnik kredita plaća za korišćenje odobrenih sredstava, koja može biti fiksna ili promenljiva.

Ugovor o kreditu može sadržavati i posebne uslove, kao što su načini obezbeđenja kredita (hipoteka, jemstvo, zaloga) i posledice kašnjenja u otplati (Morait, 1997).

Pravna priroda ugovora o kreditu

Ugovor o kreditu razlikuje se od ugovora o zajmu pre svega po subjektima, jer se kod kredita kao davalac novčanih sredstava pojavljuje isključivo banka, dok zajam može dati bilo koje fizičko ili pravno lice. Takođe, ugovor o kreditu je uvek naplatan, što znači da banka ostvaruje prihod putem kamate, dok zajam može biti besplatan ili uz naknadu. Dodatno, ugovor o kreditu podrazumeva precizno regulisane uslove vraćanja sredstava, koji su često stroži u odnosu na zajam (Božić, 2023).

Obaveze ugovornih strana

Obaveze davaoca kredita:

- Stavljanje na raspolaganje ugovorenog novčanog iznosa korisniku.
- Pridržavanje ugovorenih uslova u vezi sa kamatama i otplatnim planom.
- Informisanje korisnika kredita o svim relevantnim troškovima i uslovima u fazi zaključenja ugovora (predugovorno informisanje).

Obaveze korisnika kredita:

- Vraćanje pozajmljenih sredstava u ugovorenom roku.
- Plaćanje kamate i drugih troškova vezanih za kredit.
- Poštovanje ugovorenih uslova, uključujući davanje sredstva obezbeđenja kredita u vidu hipoteke, zaloge, jemstva, menice I sl. (Morait, 1997).

Prestanak ugovora o kreditu

Ugovor o kreditu prestaje ispunjenjem svih obaveza korisnika kredita, odnosno otplatom glavnice i pripadajuće kamate. Međutim, može prestati i pre roka u sledećim slučajevima:

- **Jednostranim askidom ugovora od strane banke** usled nepoštovanja ugovorenih obaveza od strane korisnika kredita (npr. uzastopno neplaćanje ugovorom određenog broja rata tplate) o.
- **Jednostranim raskidom ugovora** od strane korisnika kredita ako je takva mogućnost predviđena ugovorom.
- **Prevremenom otplatom kredita**, uz ispunjenje uslova za prevremenu isplatu, ako su predviđeni ugovorom.

Ukoliko korisnik kredita ne izvršava svoje obaveze, davalac kredita može pokrenuti postupak naplate duga, uključujući aktivaciju sredstava obezbeđenja, kao što su hipoteka, Zaloga, menica ili jemstvo (Božić, 2023).

Posebni oblici ugovora o kreditu

U zavisnosti od vrste kredita i njegove namene, ugovor o kreditu može imati različite oblike:

- **Kratkoročni i dugoročni krediti** – u zavisnosti od roka otplate.
- **Investicioni krediti** – namenjeni finansiranju privrednih aktivnosti.
- **Potrošački krediti** – krediti namenjeni fizičkim licima za lične potrebe.
- **Hipotekarni krediti** – krediti koji su osigurani hipotekom na nepokretnosti.
- **Overdraft (dozvoljeni minus)** – fleksibilan oblik kreditiranja preko tekućeg računa.

Svaka od ovih vrsta kredita ima specifične ugovorne odredbe koje definišu način vraćanja, kamatnu stopu i obaveze ugovornih strana (Morait, 1997).

Primer:

Banka i privredno društvo zaključuju ugovor o kreditu u iznosu od 10.000.000 dinara sa rokom otplate od 5 godina i godišnjom kamatnom stopom od 5%. Kredit se otplaćuje u mesečnim ratama, a kao obezbeđenje koristi se hipoteka nad nepokretnošću privrednog društva. U slučaju neizvršenja obaveze plaćanja mesečnih rata od strane korisnika kredita, banka može aktivirati hipoteku i naplatiti svoja potraživanja kroz prodaju nepokretnosti (Božić, 2023).

Ugovor o kreditu igra ključnu ulogu u finansijskom sistemu, omogućavajući privredi i pojedincima da raspolažu neophodnim sredstvima za investicije i potrošnju. Njegova regulacija kroz ZOO i specijalne zakone o bankarskim poslovima osigurava pravnu sigurnost svih učesnika u ovom obligacionom odnosu.

Kreditni odnosi, iako korisni, nose i određene rizike, te je jasno regulisanje ugovornih uslova ključno za zaštitu svih ugovornih strana.

13.9. Ugovor o prevozu

Ugovor o prevozi predstavlja obligacioni ugovor kojim se jedna strana, prevoznik, obavezuje da za određenu naknadu (vozarninu) preveze stvari ili putnike do ugovorenog odredišta, dok se druga strana, nalogodavac ili putnik, obavezuje da plati ugovorenu naknadu.

Ovaj ugovor ima svoje podvrste, u zavisnosti od vrste transporta – drumskog, železničkog, pomorskog, vazdušnog ili kombinovanog prevoza. Ugovor o prevozu je dvostrano obavezan, teretan i u većini slučajeva konsensualan, što znači da nastaje saglasnošću volja ugovornih strana, bez obaveze posebne forme, osim ako zakon ne propisuje drugačije.

Bitni elementi ugovora o prevozu

Ugovor o prevozu sadrži nekoliko ključnih elemenata:

- **Subjekti ugovora** – Prevoznik, nalogodavac ili putnik.
- **Predmet ugovora** – Prevoz stvari ili putnika.
- **Naknada (vozarnina)** – Iznos koji nalogodavac ili putnik plaća prevozniku za izvršenje prevoza.
- **Prevozni put** – relacija na kojoj prevoznik treba da izvrši prevoz stvari ili putnika .
- **Rok prevoza** – Vreme u kojem prevoznik mora izvršiti ugovorenu obavez.

Prevoznik se obavezuje da preveze stvari ili putnike u dogovorenom roku i pod uslovima predviđenim ugovorom. Istovremeno, prevoznik snosi odgovornost za sigurnost prevoza i može odgovarati za eventualnu štetu nastalu tokom prevoza, osim ako dokaže da je do nje došlo usled više sile ili krivicom nalogodavca.

Vrste ugovora o prevozu

Postoji više vrsta ugovora o transportu, u zavisnosti od grane saobraćaja:

- **Ugovor prevozu drumom**– najčešće korišćen oblik prevoza robe i putnika.
- **Ugovor o prevozu železnicom**– koristi se za velike količine robe na dužim relacijama.
- **Ugovor o prevozu brodom**– prevoz robe i putnika morskim putem.
- **Ugovor o prevozu vazduhoplovom** – koristi se za brzu isporuku robe i putnika na velike udaljenosti.
- **Intermodalni transport** – kombinacija različitih vrsta transporta kako bi se optimizovao prevoz robe.

Prava i obaveze ugovornih strana

Ugovorom o prevozu prevoznik preuzima odgovornost za pravovremeni i bezbedan prevoz robe ili putnika. Njegove glavne obaveze su:

- Prevoz robe ili putnika na ugovorenoj relaciji i u ugovorenom roku.
- Obezbeđenje odgovarajućeg sredstava prevoza i drugih uslova prevoza.
- Naknada štete u slučaju gubitka ili oštećenja robe, odnosno povrede ili smrti putnika, kao i za kašnjenje u prevozu, osim ako se dokaže da je šteta nastala iz uzroka za koje prevoznik ne odgovara.

S druge strane, nalogodavac ili putnik dužan je:

- Platiti ugovorenu naknadu.
- Pružiti tačne podatke o robi, putnicima ili prevoznom putu prilikom zaključenja ugovora
- Blagovremena predaja stvari na prevoz, odnosno ulazak u sredstvo prevoza (za putnike)
- Poštovati sve druge obaveze predviđene ugovorom i važećim propisima.

Pravne posledice povrede ugovora

Ako prevoznik ne izvrši svoju obavezu, može odgovarati za štetu nastalu kašnjenjem, oštećenjem ili gubitkom robe, pri čemu je dužan da nadoknadi štetu nalogodavcu. Kod prevoza putnika, prevoznik odgovara za kašnjenje u prevozu, kao i za smrt ili telesno oštećenje putnika za vreme trajanja prevoza. Ako pak nalogodavac ne izvrši svoje ugovorne obaveze, prevoznik može odbiti prevoz, zadržati stvari primljene na prevoz do isplate vozarine ili zahtevati naknadu štete zbog neispunjenja obaveza.

Primer: Kompanija X naručila je drumski prevoz robe od Beograda do Novog Sada. Prevoznik je preuzeo robu, ali je zbog nemara došlo do oštećenja dela pošiljke. Prema ugovoru o prevozu i važećim propisima, prevoznik je odgovoran za nastalu štetu, osim ako dokaže da je ona nastala zbog okolnosti koje nisu pod njegovom kontrolom, poput više sile. Poverilac u ovom slučaju može zahtevati naknadu štete ili odbiti isplatu prevoznine do utvrđivanja odgovornosti.

Ugovor o prevozu je jedan od ključnih ugovora u oblasti trgovine i logistike, jer osigurava efikasnu isporuku robe i mobilnost putnika uz precizno definisana prava i obaveze svih ugovornih strana.

13.10. Ugovor o licenci

Ugovor o licenci predstavlja pravni posao kojim nosilac prava intelektualne svojine (davalac licence) daje drugom licu (sticalac licence) pravo korišćenja određenog prava intelektualne svojine, a sticalac licence se obavezuje da za to plati naknadu. Ovaj ugovor omogućava ekonomsko iskorišćavanje nematerijalnih dobara, poput патената, žigova, autorskih dela i softvera, bez prenosa vlasništva nad samim pravima.

Ugovor o licenci je dvostrano obavezan, teretan i konsensualan. To znači da zahteva saglasnost volja ugovornih strana, pri čemu sticalac licence preuzima obavezu plaćanja naknade, dok davalac licence e ustupa pravo korišćenja intelektualnog dobra. Ovaj ugovor mora biti zaključen u pismenoj formi (ZOO, čl. 687).

Vrste licenci

- Licenca može biti **isključiva** i **neisključiva**. Isključiva licenca znači da samo sticalac licence ima pravo korišćenja intelektualnog dobra u određenom periodu i na određenoj teritoriji, dok se davalac licence obavezuje da neće to pravo dodeliti trećim licima. Nasuprot tome, neisključiva licenca omogućava davaocu licence da pravo dodeli i drugim korisnicima. Takođe, licenca može biti **ograničena** ili **neograničena**. Ograničena licenca podrazumeva da sticalac licencemože koristiti pravo samo u okviru jasno definisanih uslova (npr. samo na određenoj teritoriji ili za određeni period), dok neograničena licenca ne postavlja ovakva ograničenja.
- Prema prenosivosti, razlikuju se **prenosiva** i **neprenosiva licenca**. Kod prenosive licence, sticalac licencemože preneti svoja prava na treće lice, dok se kod neprenosive licence pravo korišćenja vezuje isključivo za prvobitnog sticaoca

Obaveze ugovornih strana

- Davalac licence ima obavezu da sticaocuomogući nesmetano korišćenje prava u skladu sa ugovorom. Ukoliko se radi o tehničkoj inovaciji ili softveru, često je predviđena obaveza davaoca da pruži tehničku podršku ili ažuriranja.
- Sticalac licence se obavezuje da koristi pravo u skladu sa ugovorenim uslovima, da plaća naknadu (ako je ugovorena) i da ne zloupotrebljava pravo koje mu je dato. U pojedinim slučajevima, sticalac licence može biti obavezan da spreči treća
- lica da neovlašćeno koriste predmet licence.

Pravne posledice kršenja ugovora

U slučaju da jedna od strana prekrši ugovor o licenci, mogu nastupiti različite pravne posledice. Ako sticalac licence koristi pravo izvan ugovorenih okvira, davalac može raskinuti ugovor i zahtevati naknadu štete. Takođe, ako davalac ne ispuni svoje obaveze (npr. ne omogući korišćenje prava ili ne pruži potrebnu podršku), sticalac može tražiti naknadu štete ili raskid ugovora.

Primer:

Jedan od tipičnih primera ugovora o licenci jeste licenciranje softvera. Kompanija koja razvija softverski proizvod može dodeliti licencu drugoj kompaniji za korišćenje programa, uz naknadu ili bez nje. U tom slučaju, sticalac licence ne postaje vlasnik softvera, već dobija pravo da ga koristi u skladu sa ugovornim uslovima. Ukoliko sticalac pokuša da distribuira softver trećim licima bez saglasnosti davaoca, može snositi pravne posledice.

Ovaj ugovor igra ključnu ulogu u zaštiti intelektualne svojine i omogućava pravno regulisano korišćenje inovacija i kreativnih dela u privredi i tehnologiji.

13.11 Ugovor o nalogu

Ugovor o nalogu je takav ugovor kojim se jedna strana, nalogoprimac, obavezuje da na osnovu ovlašćenja koja dobije od nalogodavca, za njegov račun preduzme određene poslove, uz naknadu ili bez naknade, ako je tako ugovoreno ili to proizilazi iz prirode međusobnih odnosa (ZOO, čl.749).

Ovaj ugovor može biti besplatan ili teretan, a za njegovo zaključenje nije potrebna posebna forma – reč je o konsensualnom, neformalnom ugovoru.

Karakteristično je da se ugovor o nalogu ne odnosi isključivo na pravne poslove – može obuhvatiti i faktičke radnje, ali uz uslov da su one poverene u interesu nalogodavca i da između strana postoji odnos poverenja.

Osnovi uslovi za zaključenje ugovora o nalogu jeste postojanje poslovne sposobnosti nalogodavca i nalogoprimca.

Obaveze nalogoprimca

- Dužan je da postupa savesno i pažljivo, u skladu sa interesima nalogodavca, po njegovim uputstvima i u granicama dobijenog ovlašćenja (čl. 764).
- Ako je uputstvo nejasno ili nepotpuno, dužan je da zatraži dodatna pojašnjenja, ako to prilike dopuštaju (čl. 765).
- Mora lično izvršiti nalog, osim ako mu je dopušteno da se koristi zamenikom, ili ako to okolnosti opravdavaju. Čak i tada, odgovara za izbor zamenika (čl. 766).
- Dužan je da obavesti nalogodavca o svim važnim okolnostima, kao i da mu položi račun po završetku posla i preda sve što je za njega pribavio (čl. 767).
- Odgovara za štetu ako je postupao protivno interesima nalogodavca, naročito ako nije tražio pojašnjenje u slučaju nejasnih instrukcija (čl. 768).

Obaveze nalogodavca

- Mora isplatiti ugovorenu naknadu, ako je nalog bio teretan, ili ako iz okolnosti proizlazi da je naknada uobičajena (čl. 770).
- Dužan je da nadoknadi sve opravdane troškove koje je nalogoprimac imao u vezi s izvršenjem naloga (čl. 771).
- Ako nalogoprimac pretrpi štetu izvršavanjem naloga, a nije je sam skrivio, nalogodavac mu je dužan nadoknaditi tu štetu (čl. 771, st. 2).
- Ako nalogoprimac nije u stanju da završi posao, nalogodavac je dužan da preuzme ono što je započeto, kako bi umanjio štetu (čl. 772).

Istupanje iz naloga

I nalogodavac i nalogoprimac imaju pravo da jednostrano raskinu ugovor – tj. da opozovu, odnosno otkazu nalog:

- Nalogodavac može u svakom trenutku opozvati nalog, čak i ako je ugovoreno da je ne opoziv (čl. 773).
- Nalogoprimac može u svakom trenutku otkazati nalog, ali mora obavestiti nalogodavca i omogućiti mu da preduzme mere kako bi zaštitio svoj interes (čl. 774).
- Ako bi opoziv ili otkaz došao u nepovoljan trenutak, strana koja je raskinula ugovor može odgovarati za štetu.

Ako je više lica dobilo zajednički nalog, ona odgovaraju solidarno, osim ako nije drukčije dogovoreno. Ovo je značajno u situacijama gde nalog zahteva timski rad ili različite stručnjake.

Prestanak ugovora o nalogu

Ugovor o nalogu prestaje:

- izvršenjem naloga,
- opozivom ili otkazom,
- smrću nalogodavca ili nalogoprimeca,
- gubitkom poslovne sposobnosti ili prestankom pravnog lica.

Zakon ostavlja mogućnost da se ugovorom predvidi nastavak odnosa i posle smrti jedne strane – naročito ako priroda posla to zahteva. U međuvremenu, nalogoprimac ima obavezu da preduzme radnje koje su neophodne da bi se izbegla šteta do trenutka kad nalogodavac ne obezbedi zamenu (čl. 779).

Odnos prema punomoćju

Važno je istaći da nalog ne podrazumeva automatski i ovlašćenje za zastupanje. Ako nalog uključuje pravne radnje prema trećima, potrebna je posebna izjava volje u vidu punomoćja. Dakle, punomoćje je spoljašnja forma zastupanja, dok je nalog interna obaveza izvršenja posla.

Ugovor o nalogu, prema ZOO, predstavlja jasno definisan pravni okvir za odnos zasnovan na poverenju.

Njegova fleksibilnost, mogućnost neformalne primene i široka upotrebljivost čine ga izuzetno važnim u pravnoj praksi – kako u privatnom, tako i u poslovnom prometu.

13.12. Ugovor o punomoćstvu

Punomoćje predstavlja jedan od temeljnih instituta zastupanja u građanskom pravu. Njegova suština leži u tome da jedno lice – vlastodavac – daje ovlašćenje drugom licu – punomoćniku – da za njega preduzima pravne poslove sa trećim licima, pri čemu pravni efekti tih radnji neposredno nastaju u sferi vlastodavca. Dakle, punomoćje omogućava da punomoćnik deluje u ime i za račun drugoga, a da posledice tog delovanja ne padaju na njega lično, već na onoga ko mu je punomoćje dao.

Iako se punomoćje u praksi često javlja zajedno sa ugovorom o nalogu, ono se po svojoj pravnoj prirodi bitno razlikuje: za razliku od ugovora, koji je dvostrani čin i stvara obaveze između ugovornih strana, punomoćje je jednostrana izjava volje, kojom se stvara ovlašćenje prema trećima. Ono može postojati nezavisno od ugovora i ne mora obavezivati punomoćnika da deluje – već mu samo daje pravnu sposobnost da to učini, ako to želi.

Pravna priroda i dejstvo

Punomoćje ne stvara obavezu punomoćniku da deluje, već mu omogućava da deluje s pravnim dejstvom za drugoga. Pravne radnje koje punomoćnik preduzima u granicama datog ovlašćenja obavezuju neposredno vlastodavca – kao da ih je on sam preduzeo. To je osnova tzv. neposrednog zastupanja, koje je suština punomoćja.

Za pravno dejstvo punomoćja važno je da treće lice zna ili može znati da punomoćnik postupa na osnovu ovlašćenja. Ako se punomoć prikrije, ili ako punomoćnik prekorači granice svog ovlašćenja, nastaju specifične situacije koje se ocenjuju kroz pravila o prekoračenju ili zloupotrebi punomoćja.

Oblik i forma

Punomoćje u pravilu ne zahteva posebnu formu. Međutim, ukoliko se njime ovlašćuje za zaključenje pravnog posla koji zahteva pisani ili formalni oblik – na primer, prodaju nepokretnosti – tada i samo punomoćje mora biti dato u istom obliku. Time se štiti sigurnost pravnog prometa i smanjuje prostor za zloupotrebu ovlašćenja.

Punomoćje može biti dato u pisanoj formi, usmeno ili čak prećutno, kroz ponašanje koje nedvosmisleno pokazuje da je vlastodavac ovlastio drugog.

Ipak, u praksi, naročito kod složenijih i vrednijih poslova, uvek se insistira na pismenoj formi – često i na overi kod notara – kako bi se izbegle bilo kakve sumnje u autentičnost i sadržinu ovlašćenja.

Vrste i obim punomoćja

U zavisnosti od toga na šta se odnosi, punomoćje može biti:

- Opšte, kada ovlašćuje punomoćnika da preduzima sve poslove iz redovnog poslovanja vlastodavca (npr. u okviru firme, organizacije ili imanja);
- Posebno, kada se daje za određeni posao – na primer, da zaključi ugovor o kupoprodaji stana ili da zastupa u određenom parničnom postupku;
- Specijalizovano, kada se odnosi na specifične pravne radnje koje zahtevaju izričito ovlašćenje, kao što su jemstvo, poravnanje, raspolaganje tuđom imovinom ili odricanje od prava.

U svakom slučaju, punomoćje se mora strogo tumačiti – svako ovlašćenje koje nije izričito dato smatra se da ne postoji. U tom smislu, zakon svesno ograničava mogućnost da punomoćnik samovoljno proširi svoje ovlašćenje, kako bi zaštitio interese vlastodavca i pravnu sigurnost trećih lica.

Prenošenje punomoćja

Punomoćnik u načelu mora lično preduzimati radnje za koje je ovlašćen. Ipak, u određenim situacijama, punomoćje se može preneti na drugo lice – ali samo ako je to izričito dozvoljeno u samoj punomoći, ili ako to opravdavaju okolnosti (na primer, hitnost ili sprečenost). I u tim slučajevima, punomoćnik odgovara za izbor i rad osobe na koju je preneo ovlašćenje, jer poverenje vlastodavca se prenosi posredno.

Prenošenje punomoćja se u praksi često sreće kod pravnih lica i institucija, gde se pravo zastupanja delegira od strane generalnog direktora na menadžere, advokate, ili specijalizovane agente.

Prekoračenje ovlašćenja

Ako punomoćnik postupi izvan granica ovlašćenja, on ne stvara obavezu za vlastodavca. U tom slučaju, posao koji je zaključen može ostati bez dejstva – osim ako vlastodavac naknadno ne odobri takav posao.

Ova mogućnost odobrenja (ratifikacije) čini pravni posao retroaktivno punovažnim, kao da je punomoćnik odmah imao ovlašćenje.

S druge strane, ako vlastodavac odbije da odobri posao, ili ostane pasivan u razumnom roku, tada treće lice trpi pravnu posledicu neobavezujućeg posla. To pokazuje da treće lice snosi određeni rizik kada posluje s punomoćnikom čije ovlašćenje nije jasno ili je sumnjivo. U praksi, zbog toga se često traži na uvid punomoćje u pisanoj formi, naročito kod poslova veće vrednosti.

Prestanak punomoćja

Punomoćje može prestati na više načina, od kojih su najčešći:

- Opoziv od strane vlastodavca – može se učiniti u bilo kom trenutku, bez obrazloženja;
- Otkaz od strane punomoćnika – koji takođe može slobodno odustati od punomoćja;
- Ispunjenje svrhe – kada se posao zbog kojeg je dato punomoćje obavi, ovlašćenje prestaje;
- Smrt jedne od strana, gubitak poslovne sposobnosti ili prestanak pravnog lica.

Ipak, zakon dopušta da se u samom punomoćju precizira da će ovlašćenje ostati na snazi i posle smrti vlastodavca, što je naročito važno u imovinskopравnim poslovima, gde se transakcije moraju završiti i nakon smrti davalaca punomoćja.

Punomoćnik, i nakon prestanka punomoćja, može imati obavezu da preduzme hitne mere radi zaštite interesa vlastodavca, sve dok on ili njegovi naslednici ne preduzmu kontrolu. Time se štite imovina i pravni položaj vlastodavca u prelaznom periodu.

Značaj punomoćja u praksi

U savremenom pravu i privredi, punomoćje je ključan instrument delegiranja. Ono omogućava da se pravni poslovi obavljaju efikasno i u skladu sa stvarnim potrebama, bez potrebe da vlastodavac bude fizički prisutan. Punomoćnici obavljaju funkcije u pravosuđu (advokati), u finansijskim odnosima (bankarski zastupnici), u upravljanju imovinom, trgovini, međunarodnim poslovima i brojnim drugim oblastima.

Zato punomoćje nije puka administrativna formalnost – već institut koji izražava poverenje, delegira pravnu moć i zahteva visok nivo odgovornosti.

Zakon ga štiti i oblikuje kao sredstvo pravne sigurnosti, ali i fleksibilnosti u obavljanju poslova u savremenom društvu.

LITERATURA

- **Antić, O.** (2012). *Obligaciono pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
- **Bojović, N., Jovanović, S., Marković, T.** (2023). *Praktikum iz obligacionog prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- **Božić, V.** (2023). *Obligaciono pravo – posebni deo: Ugovori*. Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić.
- **Cvjetković, M.** (2019). *Smart ugovori: Revolucija ili komplikacija?* Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu.
- **Đorđević, Ž., Stanković, V.** (1974). *Obligaciono pravo (opšti deo)*. Beograd.
- **Lutman, K.** (2020). *Neosnovano obogaćenje u odnosu na ugovorno, deliktno i stvarno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- **Marković, A. N.** (2024). *Osnovne karakteristike neosnovanog obogaćenja u domaćem i uporednom pravu*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- **Marković, M.** (2018). *Teorija i praksa obligacionog prava*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- **Milosavljević, M., Mišković, V.** (2011). *Elektronska trgovina*. Univerzitet Singidunum, Beograd.
- **Mirković, I.** (2018). *Pravna priroda jemstva i odgovornost jemca*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 49(1), 149–164.
- **Morait, B.** (1997). *Obligaciono pravo – Knjiga prva*. Atlantska BB, Banja Luka.
- **Morait, B.** (2010). *Obligaciono pravo*. Banja Luka.
- **Nikolaj, A.** (2022). *Blockchain tehnologija i njena primena*. Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka.

- **Pajtić, B.** (2016a). *Jemstvo u srpskom i uporednim pravnim sistemima*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 48(4), 177–184.
- **Pajtić, B.** (2016b). *Odnos ugovora o jemstvu i srodnih instituta privrednog prava*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 49(1), 149–164.
- **Pajtić, B.** (2016c). *Jemstvo kao instrument obezbeđenja obligacionih odnosa*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 48(4), 769–786.
- **Pajtić, B.** (2016d). *Pravna priroda jemstva i odgovornost jemca*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 49(2), 781–799.
- **Pajtić, B.** (2018). *Prebijanje dugova i mogućnost zloupotrebe kompenzacije u obligacionom pravu*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 50(1), 110–130.
- **Pajtić, B. L.** (2023). *Sticanje bez osnova – uporedno pravni pregled*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- **Perović, M. S.** (2018). *Solidarnost dužnika u obligacionim odnosima: doktorska disertacija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- **Perović, M. S.** (2016). *Obezbeđenje obligacionih odnosa u srpskom pravu* (Doktorska disertacija). Beograd: Nacionalni repozitorijum disertacija u Srbiji – NARDUS.
- **Petrović, M., Tomić, D.** (2024). *Obligaciono pravo – Monografija*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
- **Petrović, M.** (2018). *Jemstvo kao instrument obezbeđenja obligacionih odnosa*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 48(4), 177–184.
- **Radišić, J.** (2016). *Obligaciono pravo – Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- **Stefanović, N.** (2023). *Negotiorum gestio – Rimski temelji nezvanog vršenja tuđih poslova u srpskom građanskom pravu*. Law - Theory and Practice, 21(3), 19–31.
- **Stojić, L.** (2016). *Neki pravni aspekti elektronske trgovine*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- **Tomić, D., Petrović, M.** (2019). *Pravni aspekti ugovornih odnosa i zaštita slabije strane*. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

- **Tomić, M., Petrović, J.** (2018). *Pravni okvir elektronskog poslovanja*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- **Trnavci, G.** (2007). *Pravna priroda neosnovanog obogaćenja*. Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, 30/2007.
- **Ustav Republike Srbije**, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.
- **Uzelac, O., Protić, D.** (2011). *Neka pitanja pravnog aspekta elektronske trgovine*. Pravo – teorija i praksa.
- **Živković, S.** (2018). *Blockchain tehnologija*. Sveučilište u Rijeci, Odjel za informatiku.
- **Zakon o čeku Republike Srbije**, *Službeni glasnik RS*, br. 51/1996 i 39/2021.
- **Zakon o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju**, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2017 i 52/2021.
- **Zakon o menici Republike Srbije**, *Službeni glasnik RS*, br. 61/2011.
- **Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije**, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93 i *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.
- **Zakon o privrednim društvima Republike Srbije**, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 i 109/2021.
- **Zakon o tržištu kapitala Republike Srbije**, *Službeni glasnik RS*, br. 129/2021.
- **Zakon o nasleđivanju** ("Sl. glasnik RS", br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)

IZVODI IZ RECENZIIJA

Ocenjujem da knjiga „Obligaciono pravo“ prof. dr Maide Bećirović-Alić ispunjava uslove da se koristi kao udžbenik za predmet Obligaciono pravo na osnovnim studijama prava i u okviru drugih nastavnih programa dodiplomskih studija koji uključuju nastavu iz građanskopravnih predmeta. Stoga mi je zadovoljstvo i čast da predložim da se udžbenik „Obligaciono pravo“ prof. dr Maide Bećirović-Alić objavi u izdanju Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru.

Prof. dr Dijana Marković-Bajalović
Redovni profesor, Univerzitet Union

Udžbenik je napisan jasnim i razumljivim stilom, što ga čini pristupačnim ne samo studentima, već i praktičarima koji žele da obnove ili prodube svoje znanje iz oblasti obligacionog prava. Njegova najveća vrijednost ogleda se u savremenom pristupu, u kojem su pored klasičnih instituta obrađeni i aktuelni pravni izazovi u kontekstu digitalizacije i globalizacije pravnih odnosa. Sva pitanja autorica je veoma seriozno i praktično upotrebljivo obradila što ovom djelu daje originalan, recentan i naučno prepoznatljiv karakter. Udžbenik omogućava personalizaciju učenja, prilagođen je zahtjevima i navikama novih generacija, te podstiče kritičko promišljanje. Nadati se da će savremeni standardi postavljeni u ovom udžbeniku biti slijeđeni i u narednim udžbeničkim izdanjima na polju prava u Republici Srbiji.

Prof. dr Fuad Purišević
Redovni profesor, Univerzitet u Sarajevu

Posebna vrednost udžbenika ogleda se u njegovoj celovitosti i savremenom pristupu analizi pravnih instituta, što doprinosi ne samo obrazovanju studenata, već i razvoju pravne nauke. Autorka ne ostaje na pukom prepričavanju zakonskih normi, već polazeći od teorijskih stanovišta, potkrepljuje svaki navod primerom, čime se dodatno podstiče kritičko mišljenje kod čitalaca. Reč je o naučno utemeljenom i praktično korisnom udžbeniku koji na savremen način obrađuje materiju obligacionog prava, stoga sa zadovoljstvom preporučujem izdavanje ovog udžbenika koji može koristiti kao osnovna literatura za studente pravnih fakulteta, kao i za širu stručnu javnost.

Doc. dr Tanja Varađanin

Docent, Fakultet za privredu i pravosuđe

O AUTORU

Maida Bećirović-Alić, rođena je 11. marta 1993. godine u Novom Pazaru gde je završila OŠ „Desanka Maksimović“ 2007. godine i srednju školu, Medresu „Gazi Isa-beg“ 2010. godine. Na Univerzitetu u Novom Pazaru, na Departmanu za pravne nauke diplomirala je 2014. godine kao najbolja u klasi a iste godine diplomu stiče i na Departmanu za filološke nauke, smer Anglistika. Na istom Departmanu, 2015. godine završava master studije, odbranivši master rad i stekavši zvanje master pravnih nauka sa temom Dokazni postupak u krivičnom i građanskom pravu. Na Departmanu filoloških nauka, smer Anglistika upisuje master studije 2014. godine. U oktobru 2015. godine, upisuje doktorske studije na Departmanu za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru koje završava 2019. godine, kada i brani disertaciju na temu Suđenje u razumnom roku, iste godine stiče zvanje docent građanskopravne oblasti, a u oktobru 2022. godine stiče zvanje vanrednog profesora iz iste oblasti. Od 2014. godine angažovana je na Univerzitetu u Novom Pazaru, kao saradnik u nastavi, zatim od 2015. godine kao asistent u oblasti građanskog prava a nakon 2019. godine kao profesor u istoj oblasti i to na predmetima obligaciono pravo, porodično pravo, nasledno pravo, autorsko pravo i međunarodno privatnog pravo.

Do sada je samostalno objavila nekoliko desetina naučnih i stručnih radova iz oblasti građanskog prava i ljudskih prava, pored toga je autor i koautor nekoliko naučnih radova iz oblasti stručnog engleskog jezika. Autor je monografije Pravo na suđenje u razumnom roku sa građanskopravnog aspekta. Član je uredništva časopisa Pravne teme. Učestvovala je na velikom broju međunarodnih naučno-stručnih skupova i simpozijuma a bila je i gost-predavač na nekoliko prestižnih Univerziteta u Evropi i Aziji.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

347.4/.5(075.8)

БЕЋИРОВИЋ-Алић, Маида, 1993-

Obligaciono pravo / Maida Bećirović - Alić. - Novi Pazar : Univerzitet,
2025 (Beograd : 3D+). - 222 str. ; 24 cm

Tiraž 100. - Bibliografija: str. 219-221.

ISBN 978-86-83074-06-8

а) Облигационо право

COBISS.SR-ID 167780617